

UDK 081

ISSN (print) 1857-9299
ISSN (online) 1857-9302

Vol.2
6/2015

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ:
ИСТОК – ЗАПАД
(ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

Свети Николе

- 2015 -

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА ДООЕЛ СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ШЕСТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“**

Година II

Број 2

Јуни 2015

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. МАКЕДОНИЈА -
- 2015 -

Издавач: Меѓународен Центар за Славјанска Просвета - Свети Николе

За издавачот: Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

Организационен одбор:

Претседател: Јордан Ѓорчев

Заменик претседател: Владислав М. Јурјев

Член: Борче Серафимовски

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Душан Николовски – Р. Македонија

Доц. д-р Александар Илиевски – Р. Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ – Р. Србија

Проф. д-р Здравко Гаргаров – Р. Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкич – Р. Босна и Херцеговина

Д-р Татјана Осадчаја – Русија

Технички раководител: Михаела Ѓорчева

Технички секретар на конференцијата: Милена Спасовска

Уредник: м-р Бранкица Спасева

Компјутерска обработка и дизајн: Благој Митев

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Организациониот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Организациониот одбор на Шестата меѓународна научна конференција «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Печати: Печатница БУБАМАРА-ХИТ, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ
ИСТОК - ЗАПАД
(ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

СОДРЖИНА

<i>Д-р Тони Ѓорѓиев, м-р Гоце Стоиловски</i>	
ПРАВНИ ПОСЛЕДИЦИ ОД НЕЗАКОНСКИ ПРЕТРЕС	8
<i>Слаѓана Митева</i>	
НАДЛЕЖНОСТА НА МЕЃУНАРОДНИОТ КРИВИЧЕН СУД	11
<i>Мартин Савевски¹, Марина Капка Савевска²</i>	
УНАПРЕДУВАЊЕ НА СИСТЕМОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ЗДРАВЈЕ ПРИ РАБОТА ОД АСПЕКТ НА РАБОТОДАВЕЦОТ И ВРАБОТЕНИТЕ	14
<i>М-р Сашко Милев¹, Д-р. Анета Станчевска²</i>	
РЕФОРМИТЕ НА ПРЕКРШОЧНОТО ПРАВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД 2006 ГОДИНА ОД АСПЕКТ НА ЕФИКАСНОСТА НА КОМИСИИТЕ ЗА ОДЛУЧУВАЊЕ ПО ПРЕКРШОЦИ ВО МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ	18
<i>Доц. Д-р Дејан Витански,</i>	
БИРОКРАТИЈАТА НИЗ ГРОТЕСКНА ПРИЗМА	21
<i>Јосиф Талевски¹ Катерина Василевска²</i>	
ЗАПИШУВАЊЕ НА ДЕНАЦИОНАЛИЗИРАНА НЕДВИЖНОСТ ВО КАТАСТАР НА НЕДВИЖНОСТИ	24
<i>М-р Елена Златева- асистент на правни студии</i>	
ПРАВНА ПРИРОДА НА ДОГОВОРОТ НА ЗАЕМ И НА ДОГОВОРОТ НА КРЕДИТ И СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ НИВ	27
<i>М-р Сандра Хаџи-Еленова</i>	
ДОГОВОР ЗА КРЕДИТ	30
<i>Катерина Данилова</i>	
УЛОГАТА НА ОФШОР ФИНАНСИСКИТЕ ЦЕНТРИ ВО ФЕНОМЕНОТ НА ПЕРЕЊЕ ПАРИ И ФИНАНСИРАЊЕ НА ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИВНОСТИ	33
<i>Доц. д-р Андон Мајхошев¹, Стојанов Иван²</i>	
КОМУНИКАЦИЈАТА КАКО УСЛОВ ЗА УСПЕШНА РЕФОРМА ВО СУДСТВОТО	36
<i>Доц. д-р Биљана Петревска,</i>	
ПОТРЕБНИ ИЗМЕНИ ВО ЗАКОНОТ ЗА СУПЕРВИЗИЈА НА ОСИГУРУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИЈА НА ПАТОТ КОН ЕУ	39
<i>Доц. д-р Елизабета Стамевска¹, Доц. д-р Васко Стамевски²</i>	
НАДЛЕЖНОСТИ, ОВЛАСТУВАЊА И ОДГОВОРНОСТ НА ОРГАНИТЕ НА КОРПОРАТИВНО УПРАВУВАЊЕ	43
<i>Доц. д-р Васко Стамевски</i>	
СУДСКА ЗАШТИТА НА СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКОТ ОД ЗЛОУПОТРЕБИТЕ НА ИЗВРШНАТА ВЛАСТ	46
<i>м-р Харис Муминовик</i>	
УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВЕН ДОЛГ	50
<i>М-р Димитар Петрески</i>	
предностите од прибирање на финансиски средства на пазарот на капитал	53

<i>м-р Елена Максимова</i>	
ВИДОВИ И НАЧИНИ НА ВРШЕЊЕ НА ТРГОВИЈА СО МАЛОЛЕТНИ ЛИЦА	56
<i>Александра Ангеловска</i>	
ПРОЦЕСНА ЗАШТИТА НА ДЕЦА – ЖРТВИ И СВЕДОЦИ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО	60
<i>Горан Ѓоревски</i>	
КРИМИНАЛИСТИЧКО ЗНАЧЕЊЕ НА БАЛИСТИЧКИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ И ДНК-АНАЛИЗИ ВО РАСВЕТЛУВАЊЕ НА УБИСТВА ИЗВРШЕНИ СО ОГНЕНО ОРУЖЈЕ	64
<i>Д-р Душица Неделкоска,¹ М-р Орде Ѓорѓиоски²</i>	
ЕТИЧКА И ПРАВНА ДИМЕНЗИЈА НА СПОНЗОРСТВАТА И ДОНАЦИИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	68
<i>м-р Марија Гроздановска, докторант на казнено право</i>	
ШТО ДОБИВА И ШТО ГУБИ ОБВИНЕТИОТ ВО ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ ЗА ВИНА	72
<i>Баранова Т.Р.</i>	
ИНСТИТУТ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	76
<i>Маркосян Армине Араиковна</i>	
ДОГОВОР ДАРЕНИЯ: ИСТОРИЈА ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ	79
<i>Тоше Панов</i>	
ТРГОВИЈАТА СО ЛУЃЕ КАКО СВЕТСКИ ГЛОБАЛЕН ПРОБЛЕМ	82
<i>Надица Стојанова</i>	
ПРИМЕНА НА КРИМИТЕХНИКАТА ПРИ РАСВЕТЛУВАЊЕ НА УБИСТВОТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	86
<i>Проф.д-р Трајко Витанов</i>	
Заштита на сведоците во меѓународното казнено процесно право	90
<i>Doc. dr Boris Vukićević, Marko Savić</i>	
Balkans in the Geopolitical Strategies of Great Powers: the Case of Post-independence Montenegro	97
<i>Д-р Тони Ѓорѓиев, м-р Гоце Стоиловски</i>	
ПРЕКУ СЕНКАТА НА НОВА СТУДЕНА ВОЈНА КОН НОВ ПОСЛОЖЕН СВЕТСКИ ПОРЕДОК	101
<i>м-р Златко Кузманов</i>	
НОВИ ГЛОБАЛНИ ПРЕГРУПИРАЊА – ОД БИПОЛАРЕН КОН МУЛТИПОЛАРЕН СВЕТ	105
<i>Доц. д-р Тони Петрески¹, Доц.д-р Игор Ѓорески²</i>	
СИТУАЦИЈАТА ВО ЕГИПЕТ ПОСЛЕ СИМНУВАЊЕТО ОД ВЛАСТ НА МУБАРАК И НА МОРСИ	108
<i>Доц. д-р Тони Петрески¹, Доц.д-р Игор Ѓорески², м-р Билјана Аврамоска – Ѓореска³</i>	
ПОЗИЦИИТЕ И УЛОГАТА НА ЗАПАД ВО НАСТАНИТЕ ВО ЕГИПЕТ 2011-2015	112

М-р Никола Амбарков

**ЕЛЕМЕНТИТЕ НА ПОЛИТИЧКИ ИНЖЕНЕРИНГ ВО ПАРТИСКИТЕ
СИСТЕМ НА ПОСТДЕЈТОНСКА БОСНА И ПОСТРАМКОВНА
МАКЕДОНИЈА (СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА)**

115

Јорданка Галева

**ГЕОПОЛИТИЧКОТО ЗНАЧЕЊЕ НА ЕВРОАЗИЈА И НОВИТЕ
РЕГИОНАЛНИ ГРУПИРАЊА**

119

Проф. д-р Димитар Гелев

**ПРОБЛЕМИТЕ ПОВРЗАНИ СО СОЗДАВАЊЕТО НА “ЗАЕДНИЧКИТЕ
ОСНОВИ НА ЕВРОПСКОТО ПРИВАТНО ПРАВО” НЕСООДВЕТНОСТА НА
ПРИСТАПОТ ИСТОК-ЗАПАД**

122

д-р Силвия Тодорова

**ИНТЕГРАЦИЈА НА БЪЛГАРИЈА В ШЕНГЕНСКОТО ПРОСТРАНСТВО -
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ**

126

доц. д-р Јанко Бачев

**УНИПОЛАРНИОТ И БИПОЛАРНИОТ МОДЕЛ НА МОЌ ВО
МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ И СВЕТСКИОТ МИР**

130

Д-р Митревска Н. Јагода

**ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ПОЛИТИЧКИТЕ ЕЛИТИ ОД ЕКС-
ЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ РЕПУБЛИКИ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ КОН ПАТОТ ВО
ЕВРОПСКАТА УНИЈА (АНАЛИТИЧКО-КОМПАРАТИВЕН ОСВРТ)**

133

Доц. д-р Татјана Гергинова

ЕВРОПСКА БЕЗБЕДНОСТ – ВО ЕРАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

137

Коптелова А.С.

**РЕСТАВРАЦИЈА АВТОРИТАРИЗМА В РОССИИ: ГЕНЕЗИС
ОБЩЕСТВЕННОГО ВЫБОРА**

141

м-р Борче Серафимовски

ПРИНЦИПИТЕ НА ЗАПАДНОЕВРОПСКАТА ИНТЕГРАЦИЈА

145

ОБЛАСТ
ПРАВО И
ПОЛИТИКОЛОГИЈА

ПРАВНИ ПОСЛЕДИЦИ ОД НЕЗАКОНСКИ ПРЕТРЕС

LEGAL CONSEQUENCES OF ILLEGAL SEARCH

Апстракт: Трудот преставува анализа на проблематиката која се однесува на претресот на дом и таа во себе ги опфаќа дејствијата и мерките на кривичната постапка, кои во случај на постоење на веројатност за сторување на кривични дела се презема заради пронаоѓање на предмети, податоци и докази кои се од голема важност за кривичната постапка.

Во трудот потемелно ќе биде анализирано позитивното право (*de lege lata*), кое се однесува на истражната мерка претрес на дом.

На крајот, врз основа на споредбено правните испитувања ќе дадеме наши предлози и сугестии (*de lege felenda*) како да се подобри оваа истражна мерка во насока да ги задоволи јавните интереси, но и да ги заштити правата на граѓаните.

Клучни зборови: претрес, дом, кривична постапка, кривични дела, права на граѓаните.

Abstract: This paper is an analysis of the issues related to the search of the house and it encompasses the actions and measures of criminal procedure, which in case of the existence of a likelihood of committing criminal acts undertaken for finding objects, data and evidence of important for criminal proceedings.

This paper will be analyzed more thoroughly positive law (*de lege lata*), which refers to the investigative measure searched the home.

Finally, based on comparative legal studies will give our suggestions (*de lege felenda*) how to improve the investigative measure in order to satisfy the public interest and to protect the rights of citizens.

Keywords: search, home, criminal procedure, criminal cases, civil rights.

Вовед

Претресот е една од најстарите истражни мерки и претставува класична постапна работа на ограничување на уставното право на неповредливост на домот наменета на легитимните цели на јавното казнување. Посебен осврт ќе биде направен на анализата за правните прашања за претпоставките за издавање на судска наредба за законските основи на претресот без наредба, како и за процедурата на претресот. На крај бидат анализирани условите за преземање на претрес без наредба, кој преставува најспорен момент во основното право на граѓаните на неповредливост на домот и кој бара рестриктивно толкување на законските поими.

Правни последици од незаконски претрес

Со претресот на дом се навлегува во основните права за неповредливост на домот, загарантирани со Уставот и меѓународните документи. Државата заради остварување на целите од казненото гонење и заштитата на одредени вредности била принудена да ги ограничи тие права, одредувајќи ситуации и услови кога тоа право може да биде ограничено. Во зависност од интензитетот и врстата на повредата, последиците можат да бидат: казненоматеријални, казненопроцесни и имотноправни последици.

1. Казненоматеријални последици

Примената на казненоматеријалното право претставува еден од инструментите за заштита на основните права на граѓаните. Без него не е практично ниту можно да се остварат тие основни права, бидејќи нема таква држава која може да гарантира дека никогаш и никаде

нема да дојде до повреда на тие права. Директниот извор на инкриминација за ова се наоѓа во Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, Уставот и законите. Неовластено влегување, значи влегување во туѓ дом или простор спротивно на волјата на овластеното лице (лицето што живее во него), со совладување некаква препрека, отпор или несогласување за влегување. Не постои казнено дело ако некој влезе во дом или простор што не се затворени, или ако влегувањето во нив не се врши спротивно на волјата на овластеното лице. Објект на дејствието е туѓ дом, затворен или заграден простор што му припаѓа на тој дом или приватен деловен простор означен како таков. Доколку при самиот влез е направено било каква материјална штета покрај тоа што се предвидува парична казна за неповредливоста на домот сопственикот може да побара и материјалната штета да му биде надоместена. Но доколку се јави извршителот на делото да биде сопственикот на дом, односно лице што стои во друг граѓанско-правен однос кон домот, или затворениот простор, ако самиот не го користи, ако во него било по кој друг законски основ живее друг, во таков случај нарушено е правото на интимност, спокој, користење на дом и други простории. Се казнува и обидот. Претресувањето е против законито кога се врши без правен основ (конкретен судски акт со овластување за претрес). Покрај тоа, претресувањето е против законито и ако не се запазени процесните формалности за преземање на ова службено дејствие. Доколку како сторител се јави службено лице казните се поригорозни (за поим на службено лице в. член 122 ст.4 од КЗ.).

2. Казненопроцесни последици

Казненопроцесните правни последици на претресот претставуваат еден сегмент од севкупниот однос на законодавецот спрема начинот на собирање на докази за казниот процес воопшто. Се поставува прашањето како државата гледа на кршењето на правилата која ги поставила за своите граѓани, во случај кога прекршителите се државни тела кои дејствуваат во нејзино име, односно таа самата.

Доказите кои се собрани со кршење на пропишаните процедури, треба да се исклучат од казниот материјал, и тие во никој случај не смеат да се употребат во донесувањето на судски одлуки. Смеслата на забраните при добивање докази е да се исклучат одредени злоупотреби од органите кои ги прибираат доказите. Се тргнува од тоа за разјаснување на кривичното дело, што не би било врзано за никакви граници, во себе би ја криело опасноста од уништување на многу општествени и лични вредности.¹ Законот за Кривична постапка од 2005 година ги одредил како невалидни следните докази: искази на осомничениот, сведоци и вештаци, доколку тие се собрани спротивно на одредените прописи, како и известувањата кои се собрани од органите за внатрешни работи во предказниот процес.²

Незаконските докази се оние кои се собрани со кршење на Уставот, Законот или Меѓународното право на загарантирано право на одбрана, право на достоинство, углед и чест, како и право на неповредливост на личниот и семејниот живот, како и оние докази кои се собрани со повреда на одредбите на казниот процес и кој се изрично предвидени во Закон. Во англо-американското право, правните правила кој го регулираат постапувањето со незаконски докази се нарекуваат ексклузивни правила, додека во Континентална Европа постојат повеќе имиња како, на пример, забранети докази во Германија, лојално присобирање на докази во Франција и забранети докази во Италија.³ Основно на сите овие теории се напорите да се постават правилата за собирање докази и да се одредат границите на употреба на незаконски собрани докази.

Основната доктрина од која настанало ексклузивско правило (правило на исклучување на незаконити докази) е доктрината на Бојд создадена во 1886 год. Имено ова е преземено и прилагодено на американската судска пракса од англиската доктрина која настанала во 1765 год. Доктрината на Бојд во основа се заснова на следниве тези: претресот и одземањето на предмети во основа не се разликува од „правото на молчење и самообвинување“ и самообвинувањето во петтиот амандман од Уставот на САД е исклучок.

1 Види: B.Lopičić, *Narušavanje nepovredivosti stan, PŽ 1974/6-7*, стр.23 и сл.

2 Види: Buturović, *Objekt krivičnopravne zaštite kod krivičnog dela narušavanja nepovredivosti stana izvršivanje čl. 154 KZ, NZ 1975/6*, стр. 28 и сл., Jakovlević, *Krivično delo narušavanje nepovredivosti stana, PŽ, 1969/5*, стр. 47.

3 Види: В. Камбовски *Казнено право-посебен дел* стр. 118-122. Скопје, 2003.

Ексклузивното правило се објаснува со две теории: првата е теоријата на признавање ексклузива како основно право на осомничениот, кое претставува привилегија кај самообвинувањето, а понатаму основа на коректен казнен процес. Другата теорија на исклучување (ексклузија) се прифаќа како средство за превентивно дејствување при постапувањето на полицијата, која врз основа на сопствена проценка одредува дали некој од доказите ќе се изземат или не, односно претставува некој вид *cost-benefit* анализа. Оваа теорија на непризнавање на ексклузијата како основно право на виновникот, во случај кога проблемот постои претставува високата цена која ја плаќа државата при дословно признавање на тоа право. За одлучувањето за исклучувањето спорениот доказ мора по *sine qua non logica* да произлегува од првата незаконитост и спорниот доказ мора да биде присобран со користење на првобитната противправност.

Првиот услов всушност значи дека првобитната незаконитост и добиениот доказ се во причинско последичен однос. Меѓу нив мора да постои причинска врска. Вториот услов има за цел да ја пронајде врската помеѓу првобитната незаконитост и добиените докази што се по *sine qua non logica* на многу лесен начин. Ако таквиот пристап е прекршок се поставува дополнителен услов. Се поставува прашањето што во праксата би значеле случаите во кои претресот е извршен без судска наредба или без личности кои мораат да бидат присутни при претресот односно кога претресот без наредба е извршен спротивно на одредбите од законот.

3. Имотноправни последици

Кај имотноправните последици можеме да разликуваме повеќе различни ситуации односно ситуација кога постапувањето е во толкава мерка незаконско при што е направено кривично дело со нарушување на неповредливоста на домот, противправен претрес или кривично дело присвојување на работа во прилика на преглед, претрес или извршување, како и во ситуација кога во текот на законскиот претрес настанала одредена штета на имотот на личноста кај која се врши претресот, како и ситуација кога претресот бил законски, но при истиот не е ништо пронајдено, а притов таа личност не се покренува постапка, ако се работи за осомниченик, но кога се работи за друга личност, а не се пронајдени никакви траги или предмети тогаш во тој случај може да се постави прашањето за оправданоста на преземањето на претресот. Во случај на сторување на казнено дело воопшто не може да се зборува за претрес, туку за сторено казнено дело и личноста над која е сторено делото има положба на оштететено лице. Во согласност со неговата положба која пак е врз основа на одредбите од законските прописи може да се побара надоместок на штетата.⁴ Кон одредбите за имотно правните барања која носи наслов „процес за надоместок за штетата и оставарување на други права за неоправдано осудени или неосновано приведување на личноста“ дава одговори за процесот и надоместокот за одредени штети односно предвидени се надоместоци за штета за личности кои се оштетени со казнено дело.

Заклучок

Претресот на домот претставува дејствије со кое се навлегува во основните права за неповредливост на домот, загарантирани со Уставот и меѓународните документи. Во зависност од интензитетот и врстата на повредата, последиците можат да бидат: казненоматеријални, казненопроцесни и имотноправни последици. Претресувањето е против законито кога се врши без правен основ (конкретен судски акт со овластување за претрес). Покрај тоа, претресувањето е против законито и ако не се запазени процесните формалности за преземање на ова службено дејствие. Доказите кои се собрани со кршење на пропишаните процедури, треба да се исклучат од казнениот материјал, и тие во никој случај не смеат да се употребат во донесувањето на судски одлуки. Незаконските докази се оние кои се собрани со кршење на Уставот, Законот или Меѓународното право на загарантирано право на одбрана, право на достоинство, углед и чест, како и право на неповредливост на личниот и семејниот живот, како и оние докази кои се собрани со повреда на одредбите на казнениот процес и кој се изрично предвидени во Закон.

4 Повеќе кај: М. Матевска, Доказните забрани во германското кривичнопроцесно право, Македонска ревија за казнено право и криминологија, Скопје, 1999, стр. 130.

НАДЛЕЖНОСТА НА МЕЃУНАРОДНИОТ КРИВИЧЕН СУД

JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

Апстракт: Казненото право е израз на државното право на казнување, односно тоа е државната репресивна власт омеѓена начелно во државните граници. Но, одредувањето на границите на важење на репресивната власт не е толку едноставно бидејќи ретко која држава може да се води само од принципот на територијалитет при одредувањето на својата јурисдикција. Ова е оттаму што меѓудржавните односи се се поинтензивни така што разграничувањето на репресивната власт на државите стана многу комплицирано. Странскиот елемент во кривичното и кривичното процесно право стана поприсутен од кога и да било.

Овој труд преставува вистински обид за анализирање на начинот на работата на судот, и истиот треба да се заснова врз одредени законски одредби. МКС треба да делува во случаи кога обвинетиот е државјанин на држава членка на Судот, кога наводното кривично дело се случило на територијата на некоја држава членка, или кога Советот за Безбедност на Обединетите Нации ќе пријави одредена ситуација пред Судот. Меѓународниот кривичен суд е надлежен за: воени злосторства, злосторства против човештвото, геноцид, тероризам, агресија и сл.

Клучни зборови: репресивна власт, држави, МКС, воени злосторства, злосторства против човештвото, геноцид, тероризам.

Abstract: Criminal law is and expression of the national law punishment, i.e. it is oppressive state power borders principles frontiers. However, determining the limits of validity of the repressive power is not that simple, because few countries can be managed only by the principle of territorialism in determining the jurisdiction. The interstate relations are more intense so the delineation of the repressive power of the state has become very complicated. The foreign element in the criminal and criminal procedural law has become more prevalent than ever.

This paper represent attempt to analyze the court work, and it should be based on specific legislation. ICC should act in cases where the accused is a national state member, when the alleged crime happened on the territory of a state member, or when he Security Council of the United Nations will report a situation in front of the Court. The International Criminal Court is responsible for: war crimes, crimes against humanity, genocide, terrorism, aggression and so on.

Keywords: repressive governments, states, ICC, war crimes, crimes against humanity, genocide, terrorism.

Меѓународното кривично право ги заштитува: мирот, безбедноста и благосостојбата на светот - како едни од најголемите добра на меѓународната заедница. Во групата на признати меѓународни кривични дела пак влегуваат: воено злосторство, злосторство против човештвото, геноцид и злосторство на агресија. Со меѓународно кривично право се предвидува дека секоја повреда на меѓународното право води кон однесувањето на индивидуата и исто така води кон тоа да спречи, доколку дејствуваат како државни органи, да можат да се сокријат позади заштитениот штит на имунитетот односно на државниот суверенитет. Меѓународното кривично право со своите санкции се грижи за заштита на човековите права.¹

Во групата на поважни меѓународни органи за кривично гонење влегуваат: меѓународните трибунали за воени злосторства во Нирнберг и Токио или институцијата за меѓународните ad-hoc судови за кривични дела за гонење на тешки воени злосторства во поранешна Југославија односно во Руанда.

Во Рим 1998 година, од страна на Генералното собрание на ОН, со резолуција свикана е Дипломатска конференција на која е усвоен Статутот на Меѓународниот кривичен суд, со седиште во Хаг. Статутот е потпишан од 85 држави, меѓу кои и Република Македонија, а стапил во сила кога го ратификувале 60 држави. До средината на 2000 година, Статутот е ратификуван од 14 држави. Статутот е резултат на повеќе децениска работа на Комисијата за меѓународно право на ОН за основање на Постојан меѓународен кривичен суд и за донесување на Кодекс на меѓународни злосторства, односно Меѓународен кривичен законик.

Имено меѓународниот кривичен суд е основан со Статут, што претставува специјален вид на меѓународен договор помеѓу државите. **Меѓународниот Кривичен Суд** (МКС), како постојан трибунал е надлежен за гонење на лица за геноцид, злосторства против човештвото, воени злосторства како и за кривичното дело агресија. Судот може да гони само за дела сторени на или по 1 јули 2002 година, датум кога неговиот основачки договор- Римскиот статут за Меѓународниот Кривичен Суд, стапи во сила.

Република Македонија е земја-членка на Судот, истата го има потпишано и ратификувано Римскиот статут.

Исто така надлежност на МКС е да делува во случаи кога обвинетиот е државјанин на држава членка на Судот, кога наводното кривично дело се случило на територијата на некоја држава членка, или кога Советот за Безбедност на Обединетите Нации ќе пријави одредена ситуација пред Судот.² МКС ги надополнува националните судски системи, односно тој единствено може да ја врши својата надлежност кога националните судови не сакаат или не можат да ги истражуваат или гонат кривичните дела што се во надлежност на Судот.

Седиште на МКС е во Хаг-Холандија, а неговите рочишта можат да се одвиваат каде било. Исто така важно за МКС е тоа што тој не е поврзан и не смее да се меша со Меѓународниот Суд на Правдата, кој претставува орган на Обединетите Нации кој пак ги решава спорите помеѓу државите.³

Во рамките на меѓународното кривично право исто така се создадени повеќе меѓународни кривични трибунали. Меѓународните кривични трибунали се создавале од идејата за јакнење на супранационалниот карактер на нормите на Меѓународно кривично право. Таа идеја се пробива заедно со уверувањето дека треба да постојат меѓународни забрани и дека тие забрани треба да се почитуваат и во услови кога една држава, која е гарант за правдата и законитоста, самата ги повредува. Се разбира дека најтешка повреда на тие норми претставува војната, што по суштина значи негација на правото и неговото супституирање со силата кај која прашањето за правдата има само општо историско значење.

Идејата за основање на Меѓународен кривичен суд започнала во текот на 1980-тите со предлог пред Генералното собрание на ОН, од страна на латиноамериканските држави, кои биле предводени од Тринидад и Тобаго кои што замислиле траен суд како едно од последните решенија за осудување на меѓународните дилери на дрога.⁴ Подоцна Генералното собрание го упатило проблемот на меѓународниот кривичен суд, кој исто така било потребно да му одговори на Генералното собрание како и да изработи нацрт-статут за судот. Нацрт статутот бил формиран во 1994 година, истата година бил формиран и ad hoc комитет на Генералното собрание кое било потребно да ги разгледува прашањата во нацрт статутот. Подоцна биле формирани и други нацрт-закони, додека пак во врска со формирањето исто така бил формиран и Подготвителен комитет за основање на меѓународен кривичен суд кој се состанувал шест пати од 1996 до 1998 со цел да изготви текст за конвенцијата на меѓународен кривичен суд.

Меѓународниот кривичен суд е основан како постојан трибунал за гонење на лица за геноцид, злосторства против човештвото, воени злосторства и за кривичното дело агресија, иако во врска со последното се уште не ја врши својата надлежност. Судот може да гони само за дела сторени на или по 1 јули 2002 година, датум кога неговиот основачки договор, Римскиот статут за Меѓународен кривичен суд стапи во сила.

2 http://mk.wikipedia.org/wiki/Меѓународен_кривичен_суд_за_поранешна_Југославија;

3 http://mk.wikipedia.org/wiki/Меѓународен_суд_за_правда

Во моментот 104 држави се членки на Судот, а уште 41 го имаат потпишано, но не и ратификувано Римскиот статут. Сепак, некои важни држави, како САД, Кина и Индија се спротивставуваат на МКС и не се негови членки. Република Македонија го има потпишано и ратификувано Римскиот статут, односно е земја-членка на Судот. МКС има надлежност да делува само во случаи кога обвинетиот е државјанин на држава членка на Судот, кога наводното кривично дело се случило на територијата на некоја држава членка или кога Советот за Безбедност на Обединетите Нации ќе пријави одредена ситуација пред Судот. МКС ги надополнува националните судски системи, односно тој единствено може да ја врши својата надлежност кога националните судови не сакаат или не можат да ги истражуваат или гонат кривичните дела што се во надлежност на Судот.

Официјално седиште на Судот е во Хаг-Холандија, но неговите рочишта можат да се одвиваат каде било. Меѓународниот кривичен суд не е поврзан и не смее да се меша со Меѓународниот суд на правдата кој е орган на Обединетите Нации кој ги решава спорите помеѓу државите.

Користена литература

1. http://mk.wikipedia.org/wiki/Меѓународен_кривичен_суд_за_поранешна_Југославија;
2. http://mk.wikipedia.org/wiki/Меѓународен_суд_за_правда;
3. Shkulich, M. (1841) : Medzhunarodni krivični sud , Beograd;
4. Камбовски.В,(1998):Меѓународно казнено право, Скопје, стр.298-306;
5. Законот за ратификација на Договорот меѓу Владата на Република Македонија Владата на САД кој се однесува на предавање на лица на МКС.

Мартин Савевски¹, Марина Капка Савевска²

331.45/47

¹МСУ „Г. Р. Державин“ – одделение Битола, martin.savevski@msu.edu.mk²ЈУ Дом за доенчиња и мали деца - Битола, marina_save@hotmail.com

УНАПРЕДУВАЊЕ НА СИСТЕМОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ЗДРАВЈЕ ПРИ РАБОТА ОД АСПЕКТ НА РАБОТОДАВЕЦОТ И ВРАБОТЕНИТЕ

IMPROVING THE SAFETY SYSTEM AND HEALTH AT WORK IN TERMS OF THE EMPLOYER AND EMPLOYEES

Апстракт: Во овој труд се опишани некои членови од Законот за безбедност и здравје при работа, како и од Законот за работни односи на Р. Македонија. Презентирани се и некои корекции на овие закони, преземени од законите на економски поразвиените земји во светот, се со цел да се подобри безбедноста и здравјето при работа во нашата земја. Подобрувањата се од перспектива на работодавецот, затоа што секој работодавец се смета за апсолутно правно - финансиски одговорен за повредите на вработените што произлегуваат од и во текот на работниот однос. Таквите повреди во голема мера го забавуваат целокупниот производствен процес на компанијата, но носат и големи трошоци на компанијата која мора покрај редовната плата на осигурениот работник, да ги плаќа и лекувањето и рехабилитацијата. Затоа со почитување на одредбите од законот би се заштитиле човечките ресурси, но и самата компанија.

Клучни зборови: Закон за безбедност и здравје при работа, повреди, професионални заболувања, систем за осигурување, рехабилитација, технички системи, работна средина.

Abstract: This paper describes some of the articles and acts of Law on Safety and Health at Work, and the Labor Law of the Republic Macedonia. Also some adjustments to these laws are presented, taken by the laws of the economically more developed countries in the world, in order to improve safety and health in our country. The improvements are considered by the employer because every employer is considered absolutely responsible both legally and financially for injuries of the employees arising from and during the employment. Such injuries in great measures are slowing the entire production process of the company, and also carry great costs to the company. Beside the regular payment for the insured employee, the company also has to pay treatment and rehabilitation. Therefore these provisions of the law need to be followed in order to protect the human resources and the company itself.

Key words: Law on Safety and Health at Work, injuries, occupational diseases, security system, rehabilitation, technical systems, work environment.

Работата го одвоила човекот од останатиот животински свет и со нејзина помош тој успеал да си создаде подобри услови за живот. Појавата на првите облици на работа довеле до создавање на разни орудија, со чија помош постепено се упростувал и забрзувал процесот на производството, но воедно тие орудија започнале да му го загрозуваат животот и здравјето на човекот.

Во периодот познат како „индустриска револуција“ брзиот напредок на науката и техниката овозможил појава на технички системи, кои постепено ја заменуваат рачната работа, го зголемуваат производството, но и ги зголемуваат бројот на повредите на работниците кои работеле на тие системи. Новиот процес на работа довел и до појава и на професионалните болести, а работникот кој во тој период немал никакви права, останувал незаштитен во случај на повреда или појава на професионално заболување. Незаштитеноста и немањето на никакви права предизвикало бран незадоволство кај работниците, кои започнале здружени да вршат притисок врз работодавачите и државата, со цел да се донесат низа мерки и закони, кои ќе обезбедуваат минимална заштита на работниците. Во таа насока во современите земји се повеќе се донесувале разни законски и подзаконски акти со кои се подобрувале условите за страна | 14

работа на работно место, се преземале низа мерки за спречување на опасностите при ракување со техничките системи и алатите, односно се започнале да ги предвидуваат ризиците поврзани со процесот на работа.

Безбедност и здравје при работа е збир на технички, здравствени, правни, психолошки, педагошки и други дејности со чија помош се откриваат и отстрануваат опасностите кои го загрозуваат животот и здравјето на работниците, но исто така ова му овозможува заштита и на работодавците од непредвидени и неконтролирани економски и материјални загуби, што произлегуваат од штетите настанати од непримената на мерки за заштита при работа. Безбедност и здравје при работа всушност значи создавање на една здрава и безбедна работна средина во која и работникот и работодавецот се заштитени од бројните ризици кои се појавуваат во процесот на работата, затоа што лошите работни услови можат лошо да влијаат врз здравјето на работникот, но и врз целокупниот производствен процес, кој негативно ќе се одрази врз самата компанија, која ќе претпри големи финансиски загуби.

За надминување на овие опасности законските и подзаконските акти кои ја регулираат оваа материја, предвидуваат низа мерки и активности во насока на професионална обука на вработените од страна на стручни лица, воведување на заштитна опрема во процесот на работа, правење на редовни систематски прегледи на вработените со цел на навремено спречување на професионални заболувања, како и редовно одржување на техничките системи.

Во Р. Македонија едно од основните уставни начела е заштитата при работа со кое на секој вработен му е загарантирано правото на безбедност и здравје при работа. Во таа насока донесен е Законот за безбедност и здравје при работа, кој е потполно усогласен со директивите на Европската Унија и Конвенциите на Меѓународната организација на трудот (МОТ). Во овој закон определени се правата и обврските како на работодавецот, така и на работникот. Според овој закон работодавецот има обврска да презема низа мерки потребни за безбедноста и здравјето на работниците во процесот на работа, да ги проценува ризиците кои можат да доведат до професионални заболувања, навремено да ги информира вработените за појавата на определени ризици, да врши обука на вработените, но исто така е должен да ги планира мерките и средствата за обезбедување развој и унапредување на безбедноста и здравјето при работа, да ги заменува постојаните технолошки процеси со попродуктивни и помалку опасни кон работниците. Суштинска обврска на секој работодавец според овој закон е да изготви и спроведе изјава за безбедност за секое работно место, прецизирајќи го начинот и мерките кои треба да се преземат. Работодавецот е должен да му обезбеди здравствени прегледи на вработените на секои 24 месеци, а во зависност од проценката на ризикот овој рок може да биде намален согласно препораките дадени од стручните лица при изготвувањето на изјавата за безбедност при работа. Исто така работодавецот е должен на работникот на работното место да му обезбеди соодветна заштита од пожари, евакуација и спасување, имајќи го во предвид технолошкиот процес, материјалите кои се користат при работата, начинот на работа, складирање на материјалите, како и големината на објектот, односно да донесе план со симулирање на практични вежби, кој има обврска да го изведува најмалку еднаш на секои две години. Понатамошна обврска на работодавецот е да организира обука за давање на прва помош на вработените во случај на повреда при работа или појава на ненадејна болест. Информирањето на работниците во врска со безбедноста и здравјето при работа се врши преку писмени известувања и упатства и таквите известувања се даваат во најкраток можен рок, но во исклучителни ситуации кога се работи за непосредна опасност, таквите известувања можат да се пренесуваат и усно.

Законот за безбедност и здравје при работа предвидува претставник на вработените за безбедност и здравје при работа, кој вработените го избираат од своите редови на синдикален собир. Неговата задача е да ги застапува и претставува барањата на работниците пред работодавецот и ваквиот претставник има посебна заштита од работен однос, а бројот на ваквите претставници зависи од бројот на вработените. Негова должност е да ги обиколи работните места заради согледување на состојбите поврзани со безбедноста при работа, да разговара со работодавецот за проблемите и потребите поврзани со безбедност и здравјето при работа, да ја извести инспекцијата на трудот доколку постојат неправилности во организацијата

и да побара информација од работодавецот за изјавите за проценка на безбедност на работно место. Истиот е должен да посетува посебна обука со која ќе се стекне со посебни знаења во областа на безбедноста и здравјето при работа.

Меѓутоа овој закон покрај обврските на работодавецот, предвидува и обврски за работниците кои се вклучени во процесот на работа. Секој вработен е должен да се грижи за сопствената безбедност и здравје, како и за безбедноста и здравјето на лицата кои работат со него, согласно извршените обуки и инструкции кои му се дадени од страна на работодавецот при неговото вработување. Вработениот исто така мора да ги почитува пропишаните мерки за правилно користење на средствата за работа (машини, алати, опасни супстанции, опрема за транспорт и друго), редовно да ја користи пропишаната опрема за заштита, како и редовно да се јавува на здравствените прегледи организирани од страна на работодавецот. Вработениот е должен да го извести работодавецот за евентуалните опасности кои се појавиле во врска со работата, но има право да одбие извршување на одредена активност доколку не се отстранети опасностите за кои го известил работодавецот, а се опасни за неговиот живот и здравје.

Со Законот за безбедност и здравје при работа иако се предвидени низа заштитни мерки за работникот и работодавецот, има и свои пропусти. Со него не е регулиран целосно системот на задолжително осигурување на вработените од страна на работодавците, затоа што само дел од компаниите, односно некои државните органи го имаат воведено системот на задолжително осигурување на вработените од страна на работодавецот во случај на повреда или смрт на работното место, а додека во голем дел од компаниите, овој проблем е оставен на волјата на работникот за доброволно колективно осигурување, кое самостојно го финансира. Анализирајќи го системот на задолжително осигурување на вработените од страна на работодавачите во некои индустриски развиени земји, констатираме дека овој систем е доста добар, затоа што преку него не се заштитува само работникот, туку и работодавецот.

Имено, на системот за задолжително осигурување на вработените од страна на работодавецот во случај на повреда или смрт на работното место може да се гледа од две гледни точки. Првата гледна точка е улогата на овој систем како механизам за социјално осигурување дизајниран да обезбеди приходи на лицата што остваруваат личен доход во случај на професионална онеспособеност односно хендикеп. А втората гледна точка која ќе биде опишана во овој труд е за обврските што овие закони му ги наметнуваат на работодавецот. Од работодавецот се бара да ја осигура изложеноста по основ на задолжително осигурување на вработените во случај на повреда или смрт на работно место или да се квалификува како самоосигурител. Големите фирми обично треба да се самоосигуруваат, но и во тие случаи обично се купува некоја форма на осигурување во случај на катастрофа.

Покрај правно - финансиската одговорност што врз работодавецот ја поставуваат законите во делот на задолжителното осигурување на вработените од страна на работодавецот во случај на повреда или смрт на работно место, повредата врз вработениот може да доведе и до тужба кон работодавецот, по основ на обичајно право. Иако законот беше планиран како исклучив правен лек за повредените работници, во некои ситуации работодавецот може да биде тужен за повреда врз вработениот. Затоа е потребна некоја форма со чија помош работодавецот ќе може да се брани во случај на вакви тужби, како и од каде ќе може да ги плати износите на обесштетувањата што евентуално ќе се определат со судска пресуда. Заштитата на правно - финансиската одговорност на работодавецот треба да се организира како дел од стандардната полиса за осигурување во рамки на задолжителното осигурување на вработените во случај на повреда или смрт на работно место. Ако овие надоместоци се многу големи и работодавецот нема средства да ги плати, со судска одлука вработените ќе бидат обесштетени со продавање на дел од имотот, со што во голема мера би се одразило на компанијата или целосно би ја затворило.

Користејќи ги искуствата од развиените индустриски земји кој го вовеле системот за задолжително осигурување на вработените од страна на работодавецот во случај на повреда или смрт на работното место, неопходно е истото да биде имплементирано и во нашето законодавство, затоа што тоа би претставувало двострана заштита, работникот би се чувствувал посигурен и би бил позаштитен, но и работодавецот би ја имал таа сигурност, затоа што ќе биде

заштитен од финансиските трошоци кои би произлегле во случај на повреда или смрт на некој вработен.

Литература

1. Воган Е. Џ: Управување со ризици, АРС ЛАМИНА, Скопје, 2014.
2. Матис Р. Л, Џексон Џ. Х: Управување со човечки ресурси, МАГОР, Скопје, 2010.
3. Закон за безбедност и здравје при работа на Р. Македонија, {Сл. весник број 92/2007}.
4. *Правилник за безбедност и здравје при работа;*
5. РМ, Собрание. »Закон за работните односи. {Сл. весник на Р. М.број34/2014}

М-р Сашко Милев¹, Д-р. Анета Станчевска²

35.076.7(497.7)

¹МСУ „Г.Р.Державин“, Свети Николе – Битола, Р. Македонија,
saskomilev@yahoo.mk

²МСУ „Г.Р.Державин“, Свети Николе – Битола, Р. Македонија,
anetastancevska@yahoo.com

РЕФОРМИТЕ НА ПРЕКРШОЧНОТО ПРАВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД 2006 ГОДИНА ОД АСПЕКТ НА ЕФИКАСНОСТА НА КОМИСИИТЕ ЗА ОДЛУЧУВАЊЕ ПО ПРЕКРШОЦИ ВО МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ

TORT LAW REFORM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA SINCE 2006 REGARDING THE PERFORMANCE OF THE OFFENCE COMMITTEES IN THE MINISTRY OF INTERIOR

Апстракт: Трудот ја обработува реформата на прекршочното право во Република Македонија, настаната со Уставните измени од 2005 година и донесувањето на Законот за прекршоци во 2006 година со што е овозможено покрај Судовите и Органите на управата да водат прекршочна постапка и изрекуваат прекршочни санкции.

Во трудот се истражува оправданоста на реформата во прекршочната материја, изразена преку ефикасноста на Комисиите за одлучување по прекршоци во Министерството за внатрешни работи.

Ефикасноста на Комисиите за одлучување по прекршоци во Министерството за внатрешни работи, се истражува од аспект на бројот на примени и решени предмети а како пресек е земен временскиот период од 2008 до 2011 година.

Клучни зборови: Прекршочно право, прекршок, прекршочна постапка, органи за водење на прекршочна постапка, управен спор.

Abstract: This paper deals with the Tort Law reform in the country arising from the constitutional amendments from 2005 and the Law on Misdemeanors in 2006 which enabled courts and administrative bodies to conduct criminal proceedings and impose sanctions.

This paper examines the justification of the reform in the misdemeanor matter, expressed through the performance of the offence committees in the Ministry of Interior.

The effectiveness of the offence committees in the Ministry of Interior, is explored in terms of the number of received and resolved cases and the period from 2008 to 2011 year.

Keywords: Tort law violation, misdemeanor proceedings, authorities conducting criminal proceedings, administrative proceedings.

Вовед

Со потпишувањето на Спогодбата за стабилизација и асоцијација со Европската унија, во 2005 година Република Македонија се обврза и на реформа во правниот систем во правец на хармонизација на законодавството и примената на европското право, како и на реформи во делот на функционирањето на правосудните органи.

Од многубројните анализи од домашни и странски експерти за оваа област, врз компаративните искуства од земјите со стабилни политички системи и, пред сè, меѓународни стандарди, беа лоцирани определени слабости во правосудниот систем во Република Македонија, со посебен акцент на заостаток на нерешени предмети, во најголем дел прекршочни предмети, и во таа насока е реформата да обезбеди зголемување на ефикасноста на работата на судовите и намалување на бројот на нерешени предмети.

Примената на Законот за прекршоци¹ од 1997 година покажа намалена ефикасност и неажурност во решавањето на прекршочните предмети, од една страна судовите биле преоптоварени со огромен број на прекршочни предмети, што придонело за спорост и неефикасност, а од друга страна државните управи и јавните служби, на кои претходно им беа одземени овие овластувања, се најдоа во пасивна позиција во области во кои било потребно ефикасно постапување.

Оценето е дека проблемите во оваа област ќе се надминат со иземање од судска надлежност на прекршочни предмети со типично административен карактер и врз основа на лоцираните слабости и определените приоритети во Стратегијата² на реформа на правосудниот систем со анекси и акционен план за спроведување на Стратегијата се пристапи кон измени на Уставот на Република Македонија.

На 7 декември 2005 година од страна на Собранието на Република Македонија е прогласен амандманот XX на Уставот³ на Република Македонија, со кој е уредено дека определен вид на прекршоци санкција може да изрече орган на државната управа или организација и друг орган што врши јавни овластувања. Овој амандман даде основа за законско уредување на уставните одредби, по што на 12 мај 2006 година е донесен новиот Закон за прекршоци, со суштинска реформа да покрај судовите и органите на државната управа, можат да водат прекршочна постапка и да изречат прекршочна санкција.

Поим за прекршок и прекршочна постапка

Прекршоците подразбираат такви однесувања, сторувања или несторувања со кои сторителите кршат соодветни норми од разни области на општествениот живот, кои во целина претставуваат систем на прописи кои го сочинуваат општествениот поредок. Општествената опасност од прекршоците е далеку помала од кривичните дела, меѓутоа и со нивното вршење се рушат воспоставените општествени стандарди и се загрозува општествената дисциплина, егзистирањето на правниот живот и се забавува целокупниот општествен развој.

Сторувањето на прекршоците може да има поголем одраз врз настанувањето на деликти од поинаков квалитет, а тоа се кривичните дела, кои претставуваат поголема општествена опасност и од тие причини прекршоците треба да претставуваат своевидна брана на општеството од многу потешки деликти и казниви дела.

Прекршочната постапка претставува збир на дејствија по кои постапуваат сите учесници во таа постапка, вклучувајќи го и органот што ја спроведува таа постапка. Таа се однесува на определени државни органи, надлежни органи за поведување на прекршочната постапка и за нејзино спроведување и преземаат соодветни дејствија во процесна форма, во случај да се појави сомневање дека некое лице, физичко или правно, сторило прекршок.

Комисии за одлучување по прекршоци во Министерството за внатрешни работи

Комисиите за одлучување по прекршоци во Министерството за внатрешни работи отпочнаа со работа во месец јули 2007 година, а нешто подоцна, од страна на Министерот за внатрешни работи, на 10.09.2007 година е донесено Упатството за работа на Секторот за прекршоци во Министерството за внатрешни работи.

Надлежноста за работа на Комисиите за одлучување по прекршоци е предвидена во член 54 од Законот за прекршоци и член 5 од Упатството за работа на Секторот за прекршоци, тие се стварно надлежни да постапуваат и одлучуваат по повеќе закони но најчесто постапуваат по Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата, Законот за возила, Законот за прекршоци против Јавниот ред и мир и др.

Прекршочната постапка пред Комисиите е казнено-управна, основен закон по кој се постапува е Законот за прекршоци но сообразно се применува и Законот за општа управна постапка. Против одлуките на Комисиите предвидена е судска заштита, незадоволните странки

1 Министерството за правда на РМ, (2006, октомври) Информација од потребата од итно пристапување на усогласување со одредбите од Законот за прекршоци

2 Устав на РМ (1991) Службен весник на РМ, бр.52/91

3 Закон за прекршоци (2006) Службен весник на РМ, бр.62/06

може да поднесат Тужба за поведување на управен спор до Управниот суд, исто и одлуката на Управниот суд може да биде обжалена до Вишиот управен суд, согласно одредбите на Законот за управни спорови.

Од спроведената анализа на статистичките податоци од годишните извештаи⁴ за работа на Комисиите за прекршоци во Министерството за внатрешни работи за периодот 2008, 2009, 2010 и 2011-та, се утврдува дека вкупно примени предмети за работа во Комисиите се 321032, од кои решени се 215298 а нерешени останале 105734 или во проценти искажано изнесува 67,06% на решени предмети, што преставува висок процент.

Од техники за собирање на податоци спроведена е Скалата на ставови - Ликертов тип, со судиите по прекршоци од Основните судови во Винаца, Берово, Делчево и Кочани, со хипотеза дека: Реформата во правосудниот систем со можноста органите на управата да водат прекршочна постапка, ја подобрија ефикасноста во решавањето на прекршочните предмети во судовите и Органите на државната управа одговорија на обврската и имаат капацитет за успешно водење на прекршочната постапка, главно се потврди поставената хипотеза на истражувањето.

Заклучок

Од извршената анализа на одредбите на Законот за прекршоци, донесен во мај 2006 година може да се заклучи дека во прекршочната материја во Република Македонија настануваат значајни и суштински измени, прекршочната постапка е комбинирана управно-казнена, бидејќи покрај судовите за одделени прекршоци предвидени со закон прекршочна постапка водат и органите на државната управа.

Од спроведената анализа на извештајите за работа на Комисиите и резултатите од спроведената Скала на ставови, со судии по прекршоци, се потврди хипотезата дека со трансверот на надлежноста органите на управата да водат прекршочна постапка, се подобри ефикасноста во решавањето на прекршочните предмети во судовите и дека органите на државната управа одговорија на обврската за успешно водење на прекршочната постапка.

Се покажа оправданоста на реформата во прекршочното право и може да се размислува за уште поголем трансфер на надлежноста од судовите на органите на управата и можеби целосно растоварување на судовите од прекршочната материја, со цел судовите да се посветат на решавање на суштинските предмети, од друга страна, органите на државната управа да бидат ефикасни во своето поле на надлежност и постапување.

Користена литература

1. Закон за прекршоци (2006) Службен весник на РМ, бр.62/06
2. Извештаи-Активности на Секторот за прекршоци при МВР, за 2008-2011
3. Крцкоски, М., Проески, В. (1975) Прекршоци со објаснувања
4. Пеливанов, Т. Методологија на правните и политичките истражувања. Правен факултет „Јустинијан I“. Скопје
5. Устав на Република Македонија (1991) Службен весник на РМ, бр.52/91
6. Упатство за работа на Секторот за прекршоци при МВР, бр.13.1-56683/1 од 10.09.2007
7. www.pravda.gov.mk/download.asp?id=25

⁴ Упатство за работа на Секторот за прекршоци во МВР, бр.13.1-56683/1 од 10.09.2007

БИРОКРАТИЈАТА НИЗ ГРОТЕСКНА ПРИЗМА

BUREAUCRACY THROUGH GROTESQUE PRISM

Резиме: На поимот бирократија му се вградуваат различни значења, својства и атрибути, кои дополнително го прават сложен, опскурен и релативно непрецизен. Во секојдневниот живот терминот бирократија најчесто се користи во негативна, пежоративна конотација. Во овој контекст, јавноста ги перцепира бирократите како ригидни, бавни, индиферентни, крути, неекономични, неинвентивни, бездушни, препотентни, и има изострен критички став кон нивната работа и однесување. Бирократијата се определува како систем на добро осмислени и испреплетени процедури и правила кои колку се посложени, толку го прават корисникот на јавни услуги понемоќен и позависен. За граѓаните и за економските субјекти бирократските лавиринти значат трошење многу време, пари и нерви.

Клучни зборови: администрација, службеници, бирократија, дисфункционалност.

Abstract: The term bureaucracy is incorporated with different meanings, characteristics and attributes that further makes it a complex, obscure and relatively quite accurate. In everyday life the term bureaucracy is commonly used in the negative, pejorative connotation. In this context, the public bureaucrats is perceived as rigid, slow, indifferent, rigid, uneconomic, uninventive, soulless, egocentric, and has sharpened critical attitude towards their work and behavior. Bureaucracy is defined as a system of well-designed and interlocking procedures and rules that are much more complex, so do the users of public services become less powerful and more dependent on it. The bureaucratic mazes mean spending a lot of time, money and hassle for citizens and economic entities.

Keywords: administration, officials, bureaucracy, dysfunction.

ЕТИМОЛОШКО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА БИРОКРАТИЈАТА

Првите никулци на бирократизација се јавуваат уште со изгрејсонцето на рудиментарните облици на државни организации. Од најраните периоди на поделба на трудот се наговестувала тенденцијата за издвојување на посебна група привилегирани и оттуѓени од општеството луѓе или поединци, кои како носители на управувачки функции ја користеле власта за да се насладуваат од нејзините благодати.

Терминот бирократија е кованица од францускиот збор *bureau* што означува волнена ткаенина која се ставала на канцелариските столови и грчкиот збор *kratein* што значи да се владее. Првпат во оваа изворна форма изразот бирократија го употребил економскиот физиократ Vincet de Gournay во 1745 година (Pusić, E, (1993), *Nauka o upravi*, Zagreb, *školjska knjiga*, стр. 94). Значи, етимолошки, бирократијата означува канцелариско владеење, односно владеење на луѓе од канцеларии.

Често, бирократијата се користи како синоним на администрацијата, при што ставањето знак равенство помеѓу овие два ентитети доведува до обезличување на административниот апарат како позитивен феномен и сервис ставен во функција на ефикасно задоволување на јавниот (на граѓаните) интерес. Бирократијата и администрацијата не се идентични категории. Доколку администрацијата не е продуктивна, ефикасна, одговорна, односно граѓанско-сервисно ориентирана се претвора во бирократија. Кога пак, државните службеници се ефективни, хумани и иновативни, може да зборуваме за администрација во вистинска, реална смисла на зборот.

Покрај бирократијата, во науката и практиката се користи и терминот бирократизам. Под

бироократизам се подразбира безлично, хиерархиско, строго формалистичко, ригидно, бавно и неодговорно постапување со предметите и странките (Ѓорѓевиќ, Ј, (1980), Политички систем, Белград, 1980, стр. 831). За бироократизмот најчесто се врзуваат следните особини и атрибути: кариеризам, апаратизам, изолационизам, инертност, бездушност, безличност, тајност и сл.

БИРОКРАТИЈАТА НИЗ ГРОТЕСКНА ПРИЗМА

Некои научници проблемот на бироократијата го изложувале низ хумористичка призма и на тој начин ги апострофирале нејзините гротескни и карикатурални атрибути. Најпознатиот меѓу нив Паркинсон, го изнесува примерот со англиската управа, каде после втората светска војна бројот на службениците во воената морнарица постојано се зголемува паралелно со постојаното намалување на бродската флота. Идентичен е и примерот со англиското Министерство за колонии, каде бројот на персоналот се зголемува и тоа во време на распаѓање на Британското царство, односно после осамостојувањето на колониите. Врз основа на овие еклатантни примери тој констатирал дека државниот апарат се зголемува и тогаш кога неговите работни должности се намалуваат. Т.н Паркинсонов закон почива на две поставки: 1.службеникот сака да се зголеми бројот на негови потчинети, и тоа најмалку за двајца (за тие меѓусебно да се конфронтираат, а да не ја загрозуваат неговата позиција), и 2.самите службеници еден на друг си создават работа (Pusić, E, (1993) Nauka o upravi, Zagreb, Školjska knjiga, стр.95).

На пример, да замислиме дека еден службеник, да го наречеме А, се чувствува преоптоварен со работа. За оваа стварна или имагинарна преоптовареност со работа, според Паркинсон постојат три лекови: 1.тој може да даде оставка, 2.може да предложи половина од неговата работа да се додели на колегата В; и 3.може да побара помош од двајца потчинети службеници, С и D. При ваква констелација на односи, се разбира дека службеникот А во никој случај нема да го напушти работното место, ниту пак ќе побара колегата В да се постави на еднакво хиерархиско скалило со него, затоа што во иднина би добил конкурент во евентуалното унапредување. Она што ќе претпочита службеникот А во најголем број на вакви случаи е да има под себе двајца помлади службеници, на кои ќе им ја распределува работата, а тие индиректно ќе придонесуваат во креирањето на неговиот углед. Со тек на време и службениците С и D ќе почнат да се жалат на „преоптовареност“, при што во служба ќе бидат воведени уште по двајца нивни помошници, кои ќе ги означиме со Е, F, G и H. Значи, сега седум службеници ќе ја вршат истата работа што претходно ја извршуваше само еден. Најиндикативно е што овие седуммина сами еден на друг ќе си создаваат „работа“ и ќе се конфронтираат. На пример, еден ист пристигнат документ може да помине кај сите нив наизменично. Службеникот Е ќе одлучи дека документот спаѓа во надлежност на службеникот F, овој го составува нацртот на одговорот и му го поднесува на С, кој од темел го менува и потоа го дава на мислење на D, а овој го трансферира во надлежност на G. Во меѓувреме, G оди на годишен одмор и му го отстапува досието на службеникот H. Овој составува нов договор и му го доставува на службеникот D да го парафира. Потоа „работата“, се сели кај службеникот С, кој нацртот го преправа и конечната верзија ја поднесува на одобрение кај службеникот А. И се така во круг (Витански, Д, (2012) Јавна администрација-состојби, проблеми и предизвици, стр.107-108).

Со Паркинсоновиот „закон“ се отсликуваат менталната матрица на административните бироократи, кои паразитираат на државни јасли, како и дисфункционалноста на патолошкото и непродуктивно зголемување на административните системи.

Сличен карикатурален приказ даваат и научниците Питер и Хал во нивното дело „Питеровиот принцип“. Според нив „секој вработен се стреми да се искачи на хиерархиската скала се до нејзиното ниво на некомпетентност“ и „со текот на времето секое место ќе го заземе службеник што е некомпетентен да ги исполни своите обврски“ (цит. по Гризо, Н, Давитковски, Б, (1994) Наука за управата, Скопје, стр. 98).

Бироократиите честопати во себе го содржат семето на својата сопствена неспособност, како лошо генетско наследство. Современите автори сметаат дека бироократиите во својата суштина имаат дисфункционални и патолошки елементи кои ги прават неефикасни при операциите. Според Миртон, карактеристика на бироократиите е „инхерентниот недостиг на капацитет“. Миртон смета дека, бироократијата применува постојан притисок врз луѓето за да

бидат методични и дисциплинирани, да се усогласат со моделите на обврски. Овие притисоци евентуално би ги принудиле луѓето да се придржуваат до правилата како крајност а не како средство, како предмет на слепо следење (Шафриц, Џ.М, Расел, Е.В, Борик, К.П, (2009), Вовед во јавната администрација(превод), Академски печат Скопје, стр.373).

Бироократијата во метафоричка конотација се поистоветува со Мики Маус. Името на овој невин глодач од цртаните филмови во кои нешто градеше, на пример, кука или брод што подоцна ќе се распадне е позајмено како пејоративен термин за обележување на многу различни аспекти на бирократскиот механизам. Името Мики стана асоцијација за се она што претставуваше вложување на големи напори а добивање на незначителен резултат (ibid, стр.43).

Како форма на организација, бирократијата има и предности, на пример, ред, предвидливост, стабилност, професионализам и непроменливост. Но и покрај се, последиците од однесувањето на бирократската структура и на бирократите честопати се негативни. Таквите личности „вообичаено ги преувеличуваат службените, нетехничките аспекти на односи и ги потиснуваат техничките и неслужбените аспекти. Тие инсистираат на безначајни права и привилегии, на протокол, на процедура, или накратко на оние работи кои имаат мала веројатност директно да влијаат врз исполнувањето на целите на организацијата“ (ibid, стр.374-375).

Отсуството на креативен дух е Ахилова петица на бирократијата, која во недостиг на инвентивен порив останува заробена во својата тесноградост, неможејќи да се адаптира на промените и успешно да одговори на новите јавни предизвици. Општествената деструктивност на бирократијата се гледа не само во нејзината паразитска структура и во патолошкиот и неконтролиран пораст, туку и во нејзиниот конзервативен карактер. Таа се спротивставува на секоја новина и е поборник на постојната status quo ситуација.

ЗАКЛУЧОК

Јакнењето на хиерархискиот принцип, крутиот формализам, дехуманизацијата, апсолутното владеење на начелото на авторитет, со исклучување на критичките погледи и ставови, се главните симптоми на преобразба на управата во бирократска власт.

Заложбите за целосно искоренување и уништување на бирократијата се нереални и утопистички. Бирократијата може да се оквалификува како едно „нужно зло“ кое постоело и ќе постои во сите сфери на општественото живеење Затоа, активностите треба да се насочат барем во правец на ограничување на нејзиниот обем, моќ и деструктивно дејствување, како и воспоставување конзистентни и ефективни механизми за нејзина контрола и одговорност. Минимизирањето на бирократијата, стеснувањето на просторот за нејзино привилегирано, препотентно и општествено оттуѓено маневрирање и создавањето творечки и одговорни државни службеници се работи кои ќе дадат силен импакт во профилирањето и развојот на модерниот административен сектор.

Консултирана литература

1. Гризо, Н., Давитковски, Б. (1994), Наука за управата, Скопје
2. Ѓорѓевиќ, Ј. (1980), *Politički sistem*, Beograd: *Savremena administracija*
3. Pusić, E. (1993), *Nauka o upravi*, Zagreb: *Školjska knjiga*,
4. Pusić, E. (1993), *Nauka o upravi*, Zagreb: *Školjska knjiga*
5. Витански, Д. (2014), *Јавна и државна администрација*, Кичево: Графوماк
6. Витански, Д. (2012), *Јавна администрација-состојби, проблеми и предизвици*, Кичево: Графوماк
7. Шафриц, Џ.М, Расел, Е.В, Борик, К.П. (2009), *Вовед во јавната администрација(превод)*, Скопје, Академски печат.

ЗАПИШУВАЊЕ НА ДЕНАЦИОНАЛИЗИРАНА НЕДВИЖНОСТ ВО КАТАСТАР НА НЕДВИЖНОСТИ

REGISTRATION OF RESTITUTION PROPERTY IN A REAL ESTATE AGENCY

Резиме: Стекнувањето на имотот по пат на денационализација, беше актуелна постапка пред неколку години но како резултат на определени правно-политички настани, го намали својот интензитет. Стекнувањето на сопственост по пат на денационализација е тежок процес, кој вклучува поминување на многу бирократски бариери за да се стигне до посакуваниот имот. Тоа не е нечиј имот, туку имот кој му припаѓал на семејството на барателот за денационализација. Оваа постапка покрај тоа што вклучува искористување на сите правни средства кои стојат на располагање, разбудува и непријатни настани кај барателите, а се поврзани со начинот на одземање на имотот кој е предмет на денационализација.

Клучни зборови: денационализација, имот, сопственост, барател, постапка

Summary: The acquisition of the property by way of restitution, was current procedure a few years ago but due to certain legal and politically events, reduce its intensity. The acquisition of the property by way of restitution is a difficult process that involves spending a lot of bureaucratic barriers in order to reach the desired property. It is not someone's property, but the property belonged to the family of the applicant for restitution. This procedure though includes use of all legal means at their disposal, awaken unpleasant events among applicants, and are related to the way the seizure of property subject to restitution.

Keywords: restitution, property ownership, requesting, procedure

Од донесувањето на Законот за денационализација во 2000 година, актуелно е враќањето на имотот на населението кој по 2-ри август 1944 година им беше одземен по присилен пат. Од денешна гледна точка станува збор за присилно одземен имот, врз кој го губеле правото на сопственост, за кој во времето на одземањето, лицата на кои им бил одземен немале прво на жалба. Станувало збор за законски начин на одземање.

Законот за денационализација точно предвидува кој имот може да биде предмет на денационализација. Имотот кој е отстапен заради остварување на општокорисни цели, имот одземен без правна основа, имотот одземен кој бил третиран како вишок, имот отстапен на окупаторите и неговите помагачи, понатаму, имот одземен со изјава на волја дадена под присилба, закана, имот одземен по пат на конфискација изречена за казниви дела.

Предмет на денационализација не е имот:

1. одземен според Законот за ревизија на доделување земја на колонистите и аграрните интересенти во Народна Република Македонија и во Автономната Косовско-Метохиска област;
2. одземен по основа на губење државјанство по сила на закон или врз основа на правосилна пресуда и
3. за кој е склучена меѓудржавна спогодба (договор) за обесштетување за одземен имот.

Предмет на денационализација не се предмети и објекти од особено културно и историско значење и природни реткости определени со закон.¹

¹ Закон за денационализација (Пречистен текст) Сл. Весник на Р. Македонија бр. 43/2000 година од 30.05.2000 година чл. 7

Имотот кој денес се користи за овие претходно наведени потреби не може да се денационализира, но за нив може да се плати соодветен паричен надоместок, кој ќе биде определен согласно Законот за проценка, проценет од овластен проценител.

Практиката покажала, дека често барателите за враќање на имотот се соочуваат со потешкотии во однос на документацијата. Тие не можат да ја достават целокупната документација како на пример, актот за одземање на имот или доказот за сопственост. Во ваков случај, органот за денационализација е должен тие документи да ги прибави по службена должност.

Барањето може да се поднесе во рок од пет години од денот на влегувањето во сила на овој закон.

По истекот на рокот од ставот 1 на овој член, барање за враќање на имот може да се поднесе само доколку во меѓувреме не настапиле правни и фактички промени, а најдоцна во рок од седум години од денот на влегувањето во сила на овој закон.

По истекот на рокот од седум години од денот на влегувањето во сила на овој закон може со тужба во парнична постапка да се бара плаќање на надомест, а враќање на имот само ако нема правни и фактички пречки.²

Поминаа 7 години, тоа значи дека и по истекот на 7 години и понатаму може да се поведе постапка за денационализација, само ако правните и фактичките пречки престанат да постојат. Имотните, наследните, семејните спорови како и некои претходи прашања кои биле во врска со имотот кој е предмет на денационализација се разрешиле. Дел од поведните постапки за денационализација, за враќање на присилно одземен имот сеуште се во постапка и покрај тоа што од поднесувањето на барањето за денационализација на имотот поминале повеќе од 10 години. Постапката за денационализација е итна што значи дека, органот за денационализација е должен во рок од 6 месеци да донесе решение. Не се ретки случаевите кога две лица, поднеле барање за денационализација на ист имот, во таков случај, органот за денационализација ги упатува странките, да го решат имотниот спор во парнична постапка. Донесената одлука во парнична постапка го обврзува органот за денационализација. Решението со кое се денационализира имотот претставува основа за запишување на правото на сопственост, во Агенцијата за катастар на недвижности. Се запишува во Одделението, на Агенцијата за катастар на недвижности кое е надлежно на територијата каде што се наоѓа недвижноста. Ова решение има конститутивна природа, затоа што се воспоставува нова правна состојба, нова сопственост на лицето кое го повратило национализираниот имот. Ако пак, лицето кое го повратило својот имот, било живо во моментот на национализацијата, во моментот на одземањето, тогаш, донесеното решение од страна на Органот за денационализација има Декларативно конститутивна природа. Тоа е така затоа што фактички тој бил имот во негова сопственост и пред национализацијата, а конститутивна затоа што сега со донесеното решение, правно се окончава постапката, завршува, добива правна сигурност, која е запишана како сопственост во Агенцијата на катастар на недвижности, така што по завршувањето на овај чекор, никој не може да го попрече сопственикот, во користењето и располагањето на својата недвижност.

Предмет на денационализација по службена должност, се поведува и за денационализирање на имот кој им бил одземен на Евреите. Во оваа постапка може да се вклучи и Заедницата на Евреите во Република Македонија.

Во 2013 години, Законот за денационализација претрпува повторни дополнувања кои се од клучна важност за постапката за денационализација кои предвидуваат можност, барање за денационализација да поднесат и сопствениците, на градежно неизградено земјиште. Со поднесувањето на барањето, на барателите нема да му се денационализира недвижноста ако врз неа со урбанистичкиот план е предвидено изградба на добра од општа употреба како и објекти за потребите на одбраната или безбедноста. На овие сопственици согласно законот им следува само соодветен надоместок.

2 Закон за денационализација (Пречистен текст) Сл. Весник на Р. Македонија бр. 43/2000 година од 30.05.2000 година чл. 51

ЗАКЛУЧОК

Проблемите кое се јавуваат во праксата при постапката за денационализација се спротивни од законските одредби. Од фактичката состојба на терен, индициите покажуваат дополнување и соодветни промени на истоимениот закон. По голем дел од сопствениците или наследниците започнаа постапка за денационализација, а само дел од поднесените барања за денационализација поднесени на почетокот на стапување на сила на Законот за денационализација од 2000 година, се реализираа, така што се стекнаа со правосилни решенија за денационализација, врз чија основа имотот беше повратен во сопственост на сопствениците или нивните наследници. Законот за денационализација предвидува дека постапката за денационализација е итна, но во праксата ситуацијата не е таква, еден предмет за денационализација се одолговлекува со години, дури по 10 години од почнувањето тие не завршуваат, постапката се врти во круг. На поголем дел на решенијата донесени од Органот на државната управа надлежен за денационализација, државниот првобранител поднесува жалба, така што тоа е и една од причините поради кои постапката се одолговлекува. На ниво на држава не постои податок колку имоти се денационализирале, односно се вратиле во сопственост на сопствениците кому му биле одземени, тоа е така затоа што ако предмет на денационализација е недвижност, тогаш со денационализацијата државата ја губи недвижноста, така што повеќе не може да ја користи за свои потреби. Кога станува збор за паричен надоместок, тогаш треба да се излеат парични средства од буџетот на РМ. Со постапката на денационализација државата нема придобивки, тоа е и причината за одолговлекување на предметите за денационализација. Како баратели за денационализација на ист имот, често се појавуваат повеќе лица, дел се во роднински врски дел не се. Тие се упатуваат во парнична постапка, да се реши имотниот спор да се утврди кој има појакко сопственичко право. За да може да се поведе постапка за денационализација потребно е да се има писмен доказ од кој може да се види кој имот се бара да се денационализира и дека тој имот е во сопственост на лицето кое го поднесува барањето. Се појавува и проблем со недостатокот на документи поврзани со постапката за денационализација. Ваквиот проблем Органот на државната управа надлежен за денационализација го решава на начин што се обидува да ги прибави по службена должност. Станува збор за документи од пред повеќе од педесет години до кои не може да се дојде а се од клучна важност за денационализирањето на имотот. Изгубени документи со кои може да се докаже сопственоста врз имотот, како писмен доказ за начинот на одземање на имотот кој треба да биди предмет на денационализација.

Консултирана литература

1. Д-р. Јосиф Талевски; НИП Студенски збор 1996 год
2. Талевски, Ј., Катастар на недвижности, Битола, 2006 година;
3. Закон за катастар на недвижности на Р. Македонија Сл. Весник бр.55 од 16.04.2013 година
4. Закон за изменување и дополнување на законот за катастар на недвижности Сл. Весник на Р. Македонија, бр.41 од 27.02.2014 година;
5. Закон за денационализација (Пречистен текст) Сл. Весник на Р. Македонија бр.43/2000 година од 30.05.2000 година
6. Законот измени и дополнување на Законот за денационализација Сл. Весник на Р. Македонија бр.72 од 27.05.2010 година
7. Закон за дополнување на Законот за денационализација Сл. весник на Република Македонија бр.55 од 16.04.2013 година.
8. Законот за сопственост и други стварни права **Сл. весник на Р Македонија” бр. 18 од 05.03.2001 год.**
9. **Закон за изменување и дополнување на ЗСДСП Службен весник на Р. Македонија бр.92/08 од 22.07.2008 година ;**

ПРАВНА ПРИРОДА НА ДОГОВОРОТ НА ЗАЕМ И НА ДОГОВОРОТ НА КРЕДИТ И СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ НИВ

LEGAL NATURE OF THE LOAN AGREEMENT AND THE CREDIT AND THE SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN THEM

Апстракт: Целта на овој труд е да се согледа правната рамка на договорот за заем и договорот за кредит и преку тоа да се осознаат сличностите и разликите помеѓу овие два договора. Во современиот свет е се поголема различноста на човековите потреби па така, заемот и кредитот станаа средства за развој во сите сфери на животот.

Клучни зборови: кредит, заем, договор, право, економија,

Abstract: The purpose of this paper is to perceive the legal framework of the loan agreement and the credit agreement and through it to learn about the similarities and differences between these two contracts. In the modern world there are greater diversities of human needs and also loans and credits have become tools for development in all spheres of life.

Keywords: credit, loan, agreement, law, economics,

Современиот живот не може да се замисли без договор како инструмент или правен институт. Со договорите се заснова брак, работен однос, начин на мирно решавање на спорови и слично, но со договорите се живее и секојдневниот живот како на пример договор за купопродажба на станови, куќи, и друго.

Живееме во светот каде потребите на субјектите се зголемени, но од друга страна пак им недостасуваат парични средства поради нередовно пристигнување на приходите и одржување на својата егзистенција. Па поради тоа, заради остварување на таквите потреби постојат инструменти како што се договорот за кредит и договорот за заем.

Преку договорот за кредит и договорот за заем, кредитобарателот и заеmobарателот ги остваруваат своите потреби за парични средства. Заради правно обезбедување на средствата што ги зема заеmobарателот и кредитобарателот од една страна и давателот на кредит или заем од друга страна составуваат писмени договори за кредит или договор за заем.

1.1. Договор за заем

Со договорот за заем се обврзува заемодавецот да му предаде на заемопримачот определен износ пари или определено количество други заменливи предмети, а заемопримачот се обврзува да му го врати по извесно време истиот износ пари, односно истото количество предмети од ист вид и квалитет.

Со договорот за заем се обврзува заемодавецот да му предаде на заемопримачот определен износ пари или определено количество други заменливи предмети, а заемопримачот се обврзува да му го врати по извесно време истиот износ пари, односно истото количество предмети од ист вид и квалитет.

Елементите на договорот за заем се предавањето на стварта и плаќањето на каматата. Стварта што се предава е определен износ пари или определено количество други заменливи и потрошни ствари. Тие ствари се определени по род и по квалитет. Камата, која најчесто се плаќа кај заемот е разликата што се јавува помеѓу количеството на парите или стварите што заемопримачот ги земал на заем и оние што ги враќа и таа всушност е цената на заемот.

Договорот за заем е еден од мошне значајните посебни облигационо-правни договори. Тој договор е ефикасен правен инструмент за регулирање на кредитните односи, без кои не

може непречено да функционира општеството со пазарно стопанство.

1.2. Договор за кредит

Со развитокот на стоково-паричното општество, договорот за кредит со текот на времето добива свое место во Законот за облигациони односи и во исто време е тесно поврзан но и различен со договорот за заем.

Со договорот за кредит банката се обврзува на корисникот на кредитот да му стави на располагање определен износ на парични средства, на определено или неопределено време, за некоја намена или без утврдена намена, а корисникот се обврзува на банката да и ја плаќа договорената камата и добиениот износ пари да го врати во времето и на начинот како што е утврдено со договорот.¹ Кога паричната обврска од договорот за кредит е изразена во домашна валута(денари), а каматата е утврдена во противвредност на странска валута(евро,долар,сл) ќе се применуваат одредбите од договорот за заем.

2. Сличности и разлики помеѓу двата договори

Од законските дефиниции на двата договори се гледаат одредени сличности и одредени разлики помеѓу договорот за заем и договорот за кредит. Договорот за кредит, всушност претставува посебен вид на договор на заем, меѓутоа од обичниот заем се разликува според неколку карактеристики.

Сличности помеѓу овие два договори се: именуваноста бидејќи законот за облигациони односи ги препознава како такви договори и постојат членови; и двата се двострано-обврзувачки договори бидејќи постојат права и обврски кај двете страни кај двата договора; исто така товарноста е нивна карактеристика со тоа што договорот за заем е товарен кога е договор со камата, а кога е договор без камата е доброчин.

Една од разликите помеѓу овие два договори е формалноста. Договорот за заем е неформален договор, додека договорот за кредит е формален договор односно за негово склучување се бара да биде склучен во определена форма. Неформалноста не значи дека има договори за кои не е потребна никаква форма, туку, дека страните слободно ја избираат формата во која ќе го склучат договорот, па така кај неформалните договори оставено е на страните тие самите да ја изберат формата на договорот. Па така договорот за заем може покрај во писмена форма, да биде склучен и усно. Од друга страна, договорот за кредит е формален договор и кај него формата се предвидува со закон или е избрана односно договорена од страните на договорот и таа претставува битен услов за настанувањето на договорот. Формалноста на договорот за кредит е дека договорот за кредит мора да се склучи во писмена форма.

Може да кажеме дека договорот за кредит претставува формуларен договор. Формуларен договор е збир од писмено формулирани клаузули од една од страните кои ќе претставуваат содржина на договор при склучувањето на еден конкретен договор во иднина. Карактеристично за овие договори е тоа што тие во самиот формулар не ги содржат битните елементи од договорот кој се склучува, туку се внесуваат во однапред предвидени места или при постигнувањето на согласноста за нив страните изречно се повикуваат на општите услови кои однапред се отпечатени во формуларот на договорот-клаузулите.² Формуларните договори се такви договори, кои што се склучуваат според однапред подготвен формулар, со кој едната договорна странка се служи редовно. Карактеристично за овие договори е тоа, што лицето на кое што му е ставена понуда, може да избира или да ги прифати сите услови или да не склучи договор.³

Овие два договори се разликуваат во нивниот предмет. Па така договорот за заем се однесува на пари и на одредено количество заменливи ствари, додека договорот за кредит се однесува на пари и секогаш е со обврска за плаќање на камата која исто така се плаќа во пари. Така кредитот е наплатлива правна работа бидејќи секогаш за кредитот се плаќа камата, додека

1 Член 545 ст.1 од Закон за облигационите односи бр.18/2001

2 Галев.Гале и Дабовик-Анастасовска.Јадранка,Облигационо право.Цеппе, Скопје, 2009,стр.575

3 Георгиев,Димитар Поп,Облигационо право посебен дел(втора книга),Култура,Скопје,1978,стр.24-28

кај обичниот заем може ,но не мора да се плаќа камата,туку може да биде и бесплатна правна работа.

Разлика помеѓу овие договори има и во нивните договорни страни.Кај договорот за заем како заемодавач може да биде било кое лице, додека кај договорот за кредит како заемодавач може да се биде само банка.

Кај договорот за кредит, заемот секогаш се дава во пари, додека кај договорот за заем ,заемот може да биде даден и во заменливи ствари⁴.

Каузалитетот кај овие договори е видлив од самите договори,но сепак, треба да се има во предвид дека основата на заемобарателот и кредитобарателот е позајмувањето.Разликата кај овие договори е тоа што кај договорот за заем,заемобарателот може да бара определен износ на пари и определено количество на заемливи ствари, додека кај договорот за кредит ,кредитобарателот може да бара само преден износ на пари.

3.Заклучок

Во современиот промет на стоки и услуги значењето на договорите е огромно и оттаму пресудно за сигурен и непречен промет , како во домашни така и во меѓународни рамки.Во современиот свет потребата на луѓето за парични средства е голема бидејќи одредени свои цели и проекти не можат да ги остварат со своите приходи и истите ги остваруваат преку земање на заеми или преку банкарски кредити.

Развојот на науката и техниката имаат големо влијание на порастот на животниот стандард, а со тоа посредно и на се поголема диференцијација на човечките потреби.Така конкретно кредитот и заемот, опширно да се говори, престанаа да бидат знак за сиромаштијата и станаа популарни начини за управување со приходите.

Користена литература

1. Галев.Гале и Дабовиќ-Анастасовска.Јадранка,Облигационо право.Цеппе, Скопје, 2009
2. Георгиев.Димитар Поп,Облигационо право посебен дел(втора книга),Култура,Скопје,1978
3. Пижевски.Стојко,Право за економисти,Современа администрација,Белград.1972
4. Закон за облигационите односи Службен весник на Рм. бр.18/2001

М-р Сандра Хаџи-Еленова

Меѓународен Славјански Универзитет "Гаврило Романович Державин",
Факултет за правни науки, Св. Николе-Битола, Р. Македонија
s_hadzielenova@yahoo.com

ДОГОВОР ЗА КРЕДИТ

CREDIT AGREEMENT

Резиме: Договорот претставува двострана правна работа или двострано правно дело кое настанува со согласна изјава на волјата на најмалку две страни заради постигнување на определени правни дејствија. Всушност, со договорот се воспоставуваат, укинуваат или променуваат права и правни односи. Притоа, треба да се има предвид дека договорот претставува правно дело само во случај кога правото за него врзува определни правни последици. Значи, договорот е согласност на волји со кој настануваат, се менуваат и престануваат граѓанско-правните односи.

Посебен вид на договор е договорот за кредит, со кој банката се обврзува на корисникот на кредитот да му стави на располагање определен износ на парични средства, на определено или неопределено време, за некоја намена или без утврдена намена.

Клучни зборови: Договор, правни односи, правни последици, волја, договор за кредит

Abstract: Contract is twofold legal work, which occurs with agreed statement of willingness to at least two sides to achieve certain legal actions. In fact, the agreement shall establish, change or abolish rights and legal relations. It should be borne in mind that the agreement is a legal act only when it binds right to certain legal consequences. So, the deal is the agreement of wills that arise, change and stop civil-legal relations.

Special kind of agreement is a credit agreement, that the bank undertakes the borrower to make available a certain amount of money, for a definite or indefinite period, for any purpose or without set purpose.

Key words: Contract, legal relations, legal consequences, willingness, credit agreement

Вовед

Договорот како правен однос е еден од подвидовите на граѓанско-правните односи и овој однос настанува врз основа на договорот како правен факт (согласна и координирана изјава на волји). Договорот како правен однос е збир на правата и обврските на страните кои настанале со размена на координирана волја. Меѓутоа, треба да се има во предвид дека не претставуваат договор оние согласности на волјата кои не ги врзуваат страните што таква согласност постигнале. На пример, пријателското ветување дека двајца пријатели кои се согласиле меѓусебе дека ќе одат на излет, не ги врзува нив и за него правото не врзува никакви правни последици. Но, доколку едно лице се обврза да изведе на шетање болен човек, за тој да може да се раздвижи, па дури и кога едно лице се обврза да го изведува секој ден кучето на лицето кое го нарачува тоа, во таков случај настанува договор и за таквата обврска правото врзува определени правни последици. Во таков случај, секако можеме да зборуваме дека настанува договорот.

Во македонското законодавство, конкретно во Законот за облигациони односи, во членот 18 се вели дека договорот е склучен кога договорните страни се спогодиле за суштествените состојки на договорот. Значи, оваа одредба не се занимава со евентуалните недостатоци на волјата, туку во неа се зборува само за изјавата на волјата. Секако може да се зборува за согласност на волјите, кога изјавите една со друга ќе се усогласат, ќе се совпадат, т.е. содржината на едната изјава и нејзиниот обем треба во се да се совпаѓа со содржината и со обемот на другата изјава. Дали пак таквата изјава е одраз на вистинската волја на едната,

на другата, или на двете договорни страни и какви се последиците доколку е таков случај, во оваа одредба нема укажувања. Такви укажувања се среќаваат во други одредби на Законот за облигациони односи.

2. Договор за кредит

Во македонското законодавство, со договорот за кредит банката се обврзува на корисникот на кредитот да му стави на располагање определен износ на парични средства, на определено или неопределено време, за некоја намена или без утврдена намена, а корисникот се обврзува на банката да и ја плаќа договорената камата и добиениот износ пари да го врати во времето и на начинот како што е утврдено со договорот. Според овој член, 1104 став 1 од Законот за облигациони односи, договорот за кредит е именован, наплатен и формален договор, консензуален е бидејќи се склучува со постигнувањето на согласноста во писмена форма, а не со давањето на парите и е двостранообврзувачки, бидејќи постои обврска на банката да му го даде договорениот износ на корисникот на кредитот, а корисникот на кредитот се обврзува да плаќа камата и да ја врати главницата, како и да ги изврши останатите обврски преземени со договорот.

Договорот за кредит, всушност, претставува посебен вид договор за заем, меѓутоа, од обичниот заем тој се разликува според неколку карактеристики. Пред се, кај договорот за кредит, секогаш како заемодавач или како кредитор се јавува определена банка, додека кај заемот заемодавец може да биде било кое лице, физичко или правно. Натаму, кај договорот за кредит, заемот отсекогаш се дава во пари, додека кај обичниот заем заемот може да биде даден и во заменливи предмети. Притоа, кредитот е наплатлива правна работа, бидејќи секогаш за кредитот се плаќа камата, додека кај обичниот заем може но не мора да се плаќа камата, туку може да биде и бесплатна правна работа. Конечно, договорот за кредит секогаш мора да биде склучен во писмена форма, додека за заемот не е пропишана било каква форма, туку тој може да биде склучен и усно.¹

Писмената форма на договорот за кредит претставува негов конститутивен елемент и доколку договорот не е склучен во таква форма, тој не произведува правно дејство.

Со некои посебни прописи поблиску се утврдува содржината и останатите услови за давање на кредитите, додека во кредитите со странство, постојат посебни прописи, како што се на пример, Законот за девизното работење, Законот за надворешно-трговското работење, Законот за кредитното работење со странство и.т.н.

Во банкарството, исто така постојат и банкарски узанси, така што целината на прописите, деловните обичаи, узансите и целокупната практика го прават правниот систем на банкарските договори за кредитот.

Заклучок

Истражувањето и образложението за договорите, како најбитни облигациони односи, со посебен акцент на Договорот за кредит, не е воопшто едноставно, бидејќи се работи за диманична категорија која брзо и јасно ги одржува сите промени во правните системи на државите, односно станува збор за сложени правни односи, во случајов помеѓу банката и нејзини клиенти. Тоа го потврдува и овој труд, во кој значењето на договорите, односно Договорот за кредит, се објаснети преку различните правни, законодавни и општествени системи.

Како најзначаен тренд во современото банкарство е конкуренцијата што банките ја трпат од небанкарските финансиски посредници, како и од нефинансиските организации. Притоа, конкурентите немилосрдно навлегуваат на пазарите на кои традиционално доминирале банките. Исто така, како сериозна конкуренција на пазарот на кредити, како сериозни конкуренти на банките се јавуваат друштвата за финансирање, а освен тоа, големите претпријатија можат да позајмуваат директно на финансиските пазари.

Концепциски и содржински, поголемиот број на нормативни решенија кои се опфатени и образложени погоре, одговараат на условите на пазарната економија, еднаквост на субјектите

и слично. Оттука, може да се заклучи дека постојниот развој на општествено-економските односи и промените во прометот на стоки и услуги, термилошкото “дотерување” и надградба на договорните односи, се условени и од развојот на новите технологии.

Користена литература

1. Закон за облигационите односи (коментари, објаснувања, практика и предметен регистар) Д-р Кирил Чавдар, Агенција “Академик” - Скопје, 2001
2. Закон за облигационите односи, Службен весник бр.18, 2001 година
3. Красуља, Драган, Иванишевиќ Милорад: Пословне финансије, Београд, Економски факултет, 2000 година
4. <http://www.cba.ca/en/component/content/category/79-banks-and-financial-literacy>
5. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp16.pdf>

Катерина Данилова

343.9.024:336.7

Меѓународен Славјански Универзитет "Гаврило Романович Державин",
 Факултет за правни науки, Св. Николе-Битола, Р. Македонија
 katerinadanilova@hotmail.com

УЛОГАТА НА ОФШОР ФИНАНСИСКИТЕ ЦЕНТРИ ВО ФЕНОМЕНОТ НА ПЕРЕЊЕ ПАРИ И ФИНАНСИРАЊЕ НА ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИВНОСТИ

THE ROLE OF OFFSHORE FINANCIAL CENTRES IN THE PHENOMENON OF MONEY LAUNDERING AND THE FINANCING OF TERRORIST ACTIVITIES

Апстракт: Во овој труд, се презентирани главните прашања кои се однесуваат на перењето пари како феномен, интегрално поврзан со финансирањето на терористичките активности. Во тој правец, претставен е односот помеѓу перењето пари како процес на прикривање на вистинското потекло на финансиските средства и нивно трансферирање во легалните финансиски текови и финансирањето на тероризмот, како процес на прибирање и дистрибуирање на овие средства.

Особено внимание е посветено на улогата на офшор финансиските центри во процесот на перење пари и финансирање на тероризмот, каде се нудат широк спектар на професионални услуги за нерезидентите, со загарантирана анонимност, што е доволен факт да бидат атрактивни и активно користени од страна на терористите.

Клучни зборови: Перење пари, финансирање на терористички активности, офшор.

Abstract: In this paper are presented the main questions that are related to money laundering as a phenomenon, integrally connected to the financing of terrorist activities. In that direction, will be define the relationship between money laundering as a process of concealing the real origin of financial assets and their transferring into legal financial flows and the financing of terrorism, as a process of gathering and distributing of these assets.

The paper emphasized the role of offshore financial centers in the process of money laundering and financing of terrorism, where are offered a wide range of professional services for non-residents with guaranteed anonymity, which is sufficient fact to be attractive and actively used by the terrorists.

Keywords: Money Laundering, financing of terrorist activities, offshore.

Во последните дваесетина години, светот се соочува со пораст на организираниот криминал, а особено со перењето пари и финансирањето на терористички активности.

Тероризмот претставува смислена употреба на незаконско насилство, или пак закана за насилство, со единствена цел да се влее страв, со предизвикување на глобална опасност и директна закана на меѓународниот мир и стабилност, што особено се покажа по терористичките напади во САД на 11 Септември 2001 година, кога терористичка група од 19 члена, управувајќи четири киднапирани цивилни авиони, се урнаа во Кулите-близначки на Светскиот трговски центар и во зградата на Пентагон. По овие немили настани, значајно се зголеми претпазливоста на државните органи и агенции специјализирани за оваа област, во врска со финансискиот аспект на тероризмот, односно финансирањето на терористичките активности.

Во тој правец, на годишниот состанок на FATF (The Financial Action Task Force on Money Laundering- Работна група за финансиски мерки во сузбивање на перењето на пари), експертите презентираа мислење дека мерките кои се превземаат во однос на сузбивање на перењето на пари, можат да имаат значајна улога во борбата против тероризмот.

Помеѓу другото, сосема е логично дека на терористите им е неопходна и финансиска поддршка, а најголемиот проблем со кој тие се соочуваат во текот на организирањето на терористичките активности е прибирањето на тие средства и нивен сигурен трансфер.

Несомнено, парите се основната движечка сила и основа на криминалните и терористичките организации, а по пат на перење пари, од една страна се иницираат и зголемуваат криминалните активности во финансискиот и реалниот сектор, а од друга страна се дава неопходната финансиска трансфузија на терористичките активности.

Оттука, перењето пари како феномен, и покрај тоа што е интегрално поврзано со корупција, шверц, финансиски измами, поврзано е и со финансирањето на терористички активности.

Во таа смисла, терористичките организации ги користат истите методи и механизми за перење пари, како и традиционалните криминални групи: најпрво, парите се вложуваат во банки од регионот, кои издаваат потврди за депозити. Потоа, овие потврди, со помош на посреднички компании, се вложуваат во прекуокеански и т.н. земји на даночен рај. Во третата фаза, парите се трансферираат во повеќе европски банки, од каде што се подигнуваат чекови или налози за плаќање од различни трансакциски сметки. Во последната фаза, се врши трансфер на парите на територија каде што терористичката група дејствува, без притоа да се појави било каков сомнеж.

Поедноставно кажано, постојат два основни извори на финансирање на терористичките активности:

1. Обезбедување на финансиска поддршка преку поединечни држави или организации, што претставува основен предуслов за основање, организирање и дејствување на терористичките организации. Овој вид на финансирање популарно е наречен „спонзорско“ финансирање на тероризмот и
2. Директно, непосредно обезбедување на потребните финансиски средства, по пат на легални и нелегални активности, превземени од страна на припадниците на терористичката организација.

Терористите денес, поради непречено, благовремено и сигурно финансирање на своите активности, се одлучуваат да користат и сосема легални парични канали за трансфер на своите средства. За таа цел, ги користат услугите на легалните финансиски институции, како што се деловните банки, офшор банките и други институции како што се: штедилниците, кредитните организации, осигурителни компании, брокерски компании, инвестициони фондови итн. Меѓутоа, треба да се има во предвид и фактот дека за финансирање на терористичките организации и нивните акции не се користат само нелегално стекнати парични средства, туку и оние кои се стекнати по легален пат, поточно преку процесот и каналите за перење на пари, се ставаат на располагање на организаторите и на самите терористи.

За терористите е особено важно користење на услугите на меѓународните финансиски центри, кои на своите клиенти им овозможуваат свестран систем на услуги, но и напредни и современи системи за платниот промет, како што се Лондон, Њујорк или Токио.

Сепак, кога се проучува феноменот на перење пари и финансирање на тероризам, посебно внимание заслужуваат офшор финансиските центри, т.н. земји на даночен рај.

Иако во литературата не постои единствена дефиниција за офшор финансиските центри, според дефиницијата на ОН: „Земја на даночен рај или офшор институција е било која земја во светот каде банката прима депозити и управува со имот изразен во странска валута, во корист на лице кое има постојано место на живеалиште во друга земја“.

Овие центри се раководат по начелото „Money has no smell“, што означува дека потеклото на парите не е важно, ниту од што е, ниту за што е наменет тој капитал трансфериран во некој офшор финансиски центар. Поради тоа, офшор финансиските центри се погодни за лица кои сакаат да избегнат некаков закон, во смисла на избегнување на даночни или други видови обврски во земјата каде се резиденти, со максимална финансиска приватност.

Економските активности во офшор центрите во светот се состојат од обезбедување на широк спектар на професионални услуги за нерезидентите, каде спаѓаат:¹ обезбедување на професионални финансиски услуги, водење на инвестициски фондови, банкарски услуги,

¹ FATF е меѓувладино тело, основано во 1989 година, на Самитот на шефовите на држави или влади (Г-7) во Париз, од страна на тогашните членки на Г-7 и Европската Комисија. Денес, во FATF членуваат 34 земји, 32 јурисдикции и две регионални организации (The Gulf Cooperation Council и European Commission). Во работењето на ова тело се вклучени и други меѓународни и регионални организации, кои имаат улога на посматрачи. FATF ги следи, проучува и анализира трендовите на перење пари и финансирање на тероризам, односно ги проценува мерките кои се превземаат по однос на тоа на меѓународно и регионално ниво.

услуги во врска со пензиските фондови и осигурување, трговски услуги и услуги на даночно планирање. При користење на услугите на т.н. финансиски посредници, сопствениците на слободни средства, истите ги депонираат во офшор центарот, а подоцна, преку финансискиот посредник се пласираат во вид на позајмица или инвестиција, за на крај да завршат во државата од каде иницијално е направен трансферот. На овој начин, терористите успешно го прикриваат потеклото на паричните средства, кои подоцна ги вклопуваат во легалните финансиски канали ширум светот, а со тоа овозможуваат непречено идно финансирање на своите активности.

Во какви размери е раширено офшор работењето денес, може да ни посведочат неколку факти:²

- » Кајманските острови се петти најголем банкарски центар после Њујорк, Лондон, Токио и Хонг Конг, со 40.000 жители и 580 банки, со повеќе од 500 милијарди американски долари во депозити, 2.238 инвестициони фондови, 499 осигуретелни друштва и 40.000 офшор компании;
- » На Бахамите има 580 инвестициони фондови, 60 осигуретелни компании и 100.000 меѓународни бизнис корпорации, а нивната вредност се проценува на повеќе од 350 милијарди американски долари;
- » Британските Девствени Острови, според извештаите на KPMG во 2000 година, претставуваат најголемо офшор законодавство во светот и тоа по големина на капиталот на корпорации основани без обврски за физичко присуство на лица во текот на вршењето на работите;
- » Во Монако, регистрирани се 70 финансиски институции, каде со само 30.000 жители, регистрирани се 44 милијарди американски долари во депозити.

Доколку се земат во предвид овие факти, но и нетранспарентното работно опкружување, кое вклучува висок степен на загарантирана анонимност и елиминирање на можноста за известување на органите за кривично гонење, станува прилично јасно зошто покрај сопствениците на капитал, офшор центрите се примамливи и за финансиерите на терористи и терористички организации. Сосема е јасно дека како на едните, така и на другите, земјите на даночен рај нудат неограничени можности за сомнителни работи, поточно за вршење на даночно затајување, перење пари и финансирање на тероризам.

Притоа, евидентно е дека во денешно време т.н. даночни раеви повеќе наменска и значајна улога во сите видови и облици на вршење незаконски дејности, а посебно во процесот на перење пари, како еден од најначајните во финансирање на тероризмот и организираниот криминал воопшто.

Терористичките организации, со оглед на можностите кои ги нудат офшор центрите, активно ги користат за финансирање на своите активности, без присуство на било каков страв дека ќе бидат откриени и спречени, или пак дека нивните средства ќе бидат одземени и конфискувани.

Користена литература

1. PAJIĆ, Denis, and Sunčica VEJZOVIĆ. "Money Laundering and the Financing of Terrorist Activities with Emphasis on the Role of the Financial Intelligence Department Pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti sa osvrtom na ulogu finansijsko-obavještajnog odjela." *Časopis-Društveni Ogledi* 1, no. 1 (2014).
2. Taseva, S. „Pranje novca i terorizam". *Mjesečni stručni časopis, Pravni savjetnik* 10
3. Sandić, Kosta. "FINANSIJSKE INSTITUCIJE I FINANSIRANJE TERORIZMA PUTEM PRANJA NOVCA." *NBP*.
4. Obradović, Saša. "ILEGALNI TOKOVI MEĐUNARODNOG KAPITALA I OFFSHORE FINANSIJSKE INSTITUCIJE", *Ekonomski horizonti*, 2006

² PAJIĆ, Denis, and Sunčica VEJZOVIĆ. "Money Laundering and the Financing of Terrorist Activities with Emphasis on the Role of the Financial Intelligence Department Pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti sa osvrtom na ulogu finansijsko-obavještajnog odjela." *Časopis-Društveni Ogledi* 1, no. 1 (2014).

Доц. д-р Андон Мајхошев¹, Стојанов Иван²

347.97/.99

Универзитет "Гоце Делчев" - Штип

andon.majhosev@ugd.edu.mk¹, ivanstojanov77@yahoo.com²

КОМУНИКАЦИЈАТА КАКО УСЛОВ ЗА УСПЕШНА РЕФОРМА ВО СУДСТВОТО

COMMUNICATION AS A CONDITION FOR SECCESFUL REFORM IN THE JUDICIARY

Апстракт: Република Македонија се наоѓа во период на спроведување на реформи во сите сфери на општественото живеење. Како една од поважните реформи која релативно подолг период се споменува и во официјалните извештаи и документи на Европската унија и на која се посветува особено внимание е реформата во судството. Овде пред се се мисли на реформа во насока на обезбедување на услови за функционирање на судството на поефикасен и потранспарентен начин. Ефикасноста и транспарентноста како основни начела на кои почива секоја судска постапка можат да се обезбедат меѓу другото со постојана и непречена комуникација на сите учесници во таа постапка

Клучни зборови: реформи, правосудство, ефикасност, транспарентност, комуникација.

Abstract: The Republic of Macedonia is in the period of implementation of reforms in all areas of social life. As one of the major reforms that relatively long period have been mentioned in official reports and documents of the European Union and paying particular attention is the reform of the judiciary. This primarily refers to the reform in order to provide conditions for the functioning of the judiciary in a more efficient and transparent way. Efficiency and transparency as key principles on which rests each litigation can provide among other things constant and uninterrupted communication of all participants in that process.

Keywords: reforms, judiciary, efficiency, transparency, communication.

РЕФОРМИ ВО СУДСТВОТО

Основни цели на Република Македонија како држава, на политички и надворешен план се, пред се: транспарентна и ефикасна Влада и јавна администрација, висок степен на безбедност и сигурност на граѓаните, функционирање на правото и секако зголемена ефикасност на судството и јакнење на правната држава. Овие цели се поставени како стратешка определба на државата, а истите во исто време се неопходни во процесот на интеграцијата на земјата и нејзино приближување кон стандардите на НАТО и Европската Унија¹.

Очигледно е дека самостојно, независно и ефикасно судство, бескомпромисна борба против организираниот криминал и корупцијата се главните одредници во судските реформи. Основните цели се владеење на правото, зголемување на ефикасноста на судскиот систем, заштита на правата на граѓаните, брзо и ефикасно постапување, спречување на злоупотребата на правата и можностите за корупцијата, како и почитувањето на професионалната етика и вградувањето на европските стандарди.

Во изминатите години, повеќе закони од разни области на правото, пред се, во судството, адвокатурата, процесното граѓанско право, извршувањето, бесплатната правна помош и прекршоците се предмет на **реформи во судството**².

Во 2010 година донесени се 22 закони од областа на правосудството поврзани со усогласувањето со правото на Европската унија. Голем дел од овие закони содржат револуционерни промени во судството. Така на пример, со имплементација на новиот Закон за Академија на судии

¹ Република Македонија води преговори со Европската унија за нејзино полноправно членство во т.н., „европско семејство на народи,,.

² Повеќето од тие закони се со т.н., „европско знаменце,, што значи дека истите се донесени со цел хармонизација на македонското законодавство со европското.

и обвинители³ се овозможува квалитетот да има предност, односно да се ограничи можноста за влијание при изборот на судиите и обвинителите. Со Законот за изменување и дополнување на Законот за судскиот совет на Република Македонија се воведува систем на оценување кој ќе дејствува стимулативно на судиите да одлучуваат исклучиво врз основа на законите и утврдената фактичка состојба, без прифаќање на интервенции или притисоци, бидејќи во спротивно тоа ќе се одрази на бодовите на судиите што не само што ќе го спречи нивното унапредување, туку може да предизвика и нивно разрешување. Оценувањето на работата на судијата ќе се врши врз основа на вкупните резултати на судијата преку квантитативно (број на решени предмети) и квалитативно (број на потврдени, преиначени или укинати предмети од повисокиот суд) оценување на работата на судијата, непосредното следење, дополнителните и посебните критериуми во врска со вршењето на судиската функција. Со Законот за изменување и дополнување на Законот за парничната постапка се создадоа услови за зајакнување на правната сигурност, поефикасно и поекономично постапување на судовите и намалување на времетраењето на постапката.

Освен погоренаведените Законски прописи, донесени се многубројни измени на закони во сферата на судството (пред се законите со кои се регулираат посебните судски постапки), од кои дел стапија на сила по истекот на една или две години од нивното донесување. Нивната одложена примена се должеше на намерата сите учесници да бидат запознаени со суштината на промените и предностите што тие ги нудат. Со нив значително се упростуваат и во исто време се забрзуваат судските процедури и постапување, а од друга страна се стеснува просторот за донесување неправилни одлуки.

Посебен и мошне значаен придонес за реформите во судството даде проектот наречен електронско судство (Е-судство)⁴. Овој проект започна со примената на Интегрираниот судски информативен систем (ИСИС)⁵. Преку тој систем, предметите електронски се распределуваа на судиите и се избегнуваше субјективноста на човечкиот фактор при нивно доделување. Преку инсталирани дисплеи во судовите, во секој момент можеше да се следи распоредот на судења и рочишта. Исто така, се воведоа центар на податоци со цел поврзување на различните сегменти во судството што требаше да овозможи ефикасна и безбедна размена на податоци и извештаи. Овие активности беа дел од проектите што имаа за цел воспоставување и развивање на модерно и ефикасно правосудство во Македонија. Решенијата и системите од областа на информатичката технологија беа во согласност со најдобрите меѓународни и европски стандарди.

Република Македонија презеде чекор напред во примената на новите технологии за спроведување на уште една значајна реформа во сферата на судството. Тој чекор е воведувањето на новата компјутерска програма - автоматизираниот информативен систем за управување со судските предмети или скратено (АКМИС)⁶. Во суштина станува збор за робусен систем со сите карактеристики кој ги автоматизира и ги следи сите аспекти на животниот циклус на предметите: од иницијалното отварање на предметот преку негово доделување било да е кривичен, прекршочен, граѓански и др. Независно дали се работи за општа или ограничена надлежност (јурисдикција) и независно за каков предмет се работи, системот за управување со судските предмети обезбедува комплетно решение за судските службеници, судиите и сите останати учесници вклучени во процесот на решавање на судскиот предмет. Системот има неколку основни карактеристики:

- » ги покрива сите аспекти на управување со судските предмети во сите видови на судови;
- » работи онлајн во реално време;
- » обезбедува непрекината услуга;
- » високо скалабилен и прилагодлив систем кој може да работи во сите видови на

3 Со влегувањето во сила на тој закон се воведоа целосно нов систем на избор на судиите и јавните обвинители.
4 Електронско судство е дел од проектот на Владата на РМ за целосна реформа на државниот сектор во поглед на примената на новата компјутерска технологија.

5 Тој информативен систем не успеа да се примени бидејќи судовите во РМ не беа опремени со соодветна компјутерска технологија.

6 Сите неопходни карактеристики на системот АКМИС се достапни на интернет страницата www.edusoft.com.mk.

- судови со различна организациона структура;
- » обезбедува комплетна безбедност на информациите и податоците;
- » обезбедува генерирање, како и изработка на најразлични извештаи според различно зададени критериуми
- » значително ги намалува повторливите задачи
- » во голема мера го подобрува квалитетот на податоците
- » обезбедува подобрена статистика и мониторинг

Автоматизираниот информациона систем за управување со судските предмети (АКМИС), е оперативен во сите судови во Република Македонија почнувајќи од 2010 година па наваму, целосно заменувајќи го рачното процесирање на предметите и овозможувајќи им на судовите зголемена ефикасност и поголема транспарентност.

Во комбинација со обука за развој на комуникациска стратегија, јавно информирање, услуга на корисниците, управување со предметите и судската администрација, автоматизацијата на судските процеси слободно може да се нарече „прозорец“, на јавноста кон правосудниот систем на земјата.

Предностите на АКМИС системот се очигледни и веднаш воочливи. Тоа е особено забележливо во поглед на прегледноста на постапката по конкретен предмет независно во кој стадиум се наоѓа.

Позитивните резултати од примената на АКМИС системот се неспорни. Тоа посебно се однесува на зголемената транспарентност и на значителното скратување на времетраењето на судската постапка. АКМИС системот овозможи револуционерни промени на полето на комуникацијата и тоа како внатрешната или интерна комуникација помеѓу вработените кои директно постапуваат или одлучуваат по конкретен судски предмет, така и на екстерната или надворешна комуникација со странките и останатите лица кои на одреден начин се учесници во судскиот предмет или се заинтересирани за него. Таквите позитивни и квалитетни промени во начинот на комуникацијата директно придонесоа за скратување на времетраењето на постапките.

Користена литература

1. www.edusoft.com.mk
2. www.europa.eu
3. Закон за судовите, Службен весник на РМ бр.58/2006, Скопје;
4. Судски деловник, Службен весник на РМ бр.71/2007, Скопје;
5. Закон за академијата за судии и јавни обвинители, Службен весник на РМ бр.88/2010, Скопје;
6. Закон за судскиот совет на Република Македонија, Службен весник на РМ бр.60/2006, Скопје;

ПОТРЕБНИ ИЗМЕНИ ВО ЗАКОНОТ ЗА СУПЕРВИЗИЈА НА ОСИГУРУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИЈА НА ПАТОТ КОН ЕУ

NECESSARY CHANGES IN THE LAW ON SUPERVISION OF INSURANCE IN MACEDONIA ON THE ROAD TO EU

Резиме: Солвентност 2 означува нов осигурителен регулаторен режим и претставува систем поставен на три столба, и тоа: квантитативни барања, квалитативни барања и задолжително обелоденување на податоците на пазарот. Со оглед на фактот дека Македонија претендира да стане земја членка на Европската Унија, таа ќе мора да го усогласи своето законодавство со правната рамка на ЕУ. Оттаму, целта на овој труд е да укаже на потребните измени во Законот за супервизија на осигурување со цел во целост да се имплементира концептот на Солвентност 2 во Република Македонија.

Клучни зборови: осигурување, солвентност, супервизија на осигурување, технички резерви, потребен капитал.

Abstract: Solvency 2 is a new insurance regulatory system that is based on three pillars, which are: quantitative requirements, qualitative requirements and mandatory disclosure of market data. The fact that Macedonia aspires to become a member state of the EU, it will have to align its legislation with the legal framework of the EU. Therefore this paper will align the necessary reforms in the Law of Supervision of Insurance for the implementation of Solvency 2 in our country, which means adopting a new law, and a period of adjustment for the insurance companies.

Keywords: insurance, solvency, supervision of the insurance, technical provisions, capital requirement

Основната законска рамка која го регулира вршењето на работи на осигурување на живот, неживотно осигурување и реосигурување, застапување и посредување во осигурување, прекугранично вршење на работи на осигурување, супервизијата на осигурување, стечајот и ликвидацијата на друштвата за осигурување и реосигурување во Република Македонија ја претставува Законот за супервизија на осигурување. Супервизијата на осигурувањето во Република Македонија ја врши Агенцијата за супервизија на осигурување, која исто така носи правилници и други акти. Но, и покрај оваа изградена законска рамка, сепак, во Република Македонија не се применува економскиот концепт на вреднување на капиталот, којшто во својата суштина означува вреднување на капиталот како разлика помеѓу пазарната вредност на вкупните средства на осигурителното друштво и пазарната вредност на вкупните обврски. Оттаму потребни се измени во законската регулатива кај нас со цел да се воведат овој концепт на вреднување на капиталот. Потребни се измени и во делот на лиценцирање на друштвата за осигурување со цел прифаќање на концептот Солвентност 2 во Македонија, при што измените сметам дека треба да се однесуваат на капиталните квантитативни барања за вршење на работи на осигурување во одделните класи на осигурување, како и исполнувањето на кадровските, техничките и информатичките барања кои се однесуваат на капиталните барања. Ако ги анализираме начинот на пресметка на расположливиот капитал на друштвото за осигурување, како и начинот на пресметка на потребното ниво на маргина на солвентност за вршење на работи на неживотно и животно осигурување¹, можеме да заклучиме дека во Македонија

¹ Закон за супервизија на осигурување (Пречистен текст), “Сл. Весник на Р. Македонија”, бр. 27/02, 84/02, 98/02, 33/04, 88/05, 79/07, 8/08, 88/08, 56/09, 67/10 и 44/11, 112/11, 7/12, 30/12, 45/12, 60/12, 64/12, 23/13, 188/13, 43/14 и 112/14, Член 75, и Член 76.

се применува, со одредени отстапувања Солвентност 1, пришто под капитал кај нас се подразбира износот кој ќе се добие по извршената пресметка², додека пак во земјите членки на Европската Унија под капитал се подразбира вкупната вредност на средствата по намалување на сите обврски кои можат да се предвидат. Имајќи предвид дека концептот Солвентност 2 се однесува токму на новите капитални барања за друштвата за осигурување, препорачуваме измени во овој дел од Законот за супервизија на осигурување во Македонија. Оттука, исто така е потребно во идниот период потребната маргина на солвентност да се пресметува со употреба на стандардната формула. Според мое мислење, новиот начин на пресметка на потребниот капитал за солвентност за друштвата за осигурување во Република Македонија би требало да даде појасна слика за нивното работење и оттаму пореален приказ и на потребното ниво на маргина на солвентност кај постојните друштва за осигурување. Со оглед на фактот дека според Солвентност 2 друштвата за осигурување и реосигурување ќе мораат во секое време да поседуваат прифатливи сопствени средства како покритее на потребниот капитал за солвентност и минималниот потребен капитал, сметам дека нашиот законодавец треба повеќе да се фокусира и на пропишувањето и имплементацијата на задолжителните барања за поседување и одржување на вредноста на сопствените средства на друштвата за осигурување.

Со цел да се прифати Солвентност 2 во Законот за осигурување на Македонија во делот на пресметувањето и вреднувањето на техничките резерви сметам дека е неопходно да се измени законот во насока на прифаќање на методите во однос на пресметувањето на вредноста на техничките резерви како збир од пресметаниот износ на најдобра проценка и маргина на ризик. Во Република Македонија исто така сеуште не е извршена дополнителна супервизија над друштвата за осигурување кои се дел од група идентификувана како финансиски конгломерат, па затоа препорачувам изградба на регулаторна рамка во иднина и во овој сегмент. Во поглед на сметководствените барања, друштвата кои имаат значајно учество во други друштва, односно остваруваат контрола над други друштва, имаат обврска да подготвуваат консолидирани сметки³.

Според Законот за супервизија на осигурување, во Република Македонија друштвата за осигурување можат да одлучат дали ќе воспостават едностепен или двостепен систем на управување, и повеќето друштва имаат воспоставено едностепен систем, односно со нив раководи Одборот на директори. Со оглед на фактот дека нашиот закон нема дефинирано посебни услови во поглед на обелоденување на други интереси што членовите на органот на управување во друштвото за осигурување би можеле да ги имаат, а кои се разликуваат од интересите на друштвото за осигурување кое го управуваат, потребни се измени во законската регулатива со цел обелоденување на овие податоци.

Секое друштво за осигурување кое е основано на територијата на Република Македонија, согласно нашиот Закон за осигурување треба да содржи посебна организациона единица за внатрешна ревизија.⁴ Во идниот период може да се очекуваат законски измени и во поглед на функциите и работењето на внатрешната ревизија во друштвата за осигурување, односно ставање поголем приоритет на управувањето со ризиците во друштвата за осигурување. Во Република Македонија актуарски работи вршат овластени актуари, кои се лица кои имаат дозвола за работа од страна на Агенцијата за супервизија на осигурување, или од друг овластен орган или правно лице кое спроведува обука за работа како овластен актуар, пришто се независни и самостојни во вршењето на работата и одговараат за точноста на утврдените дејствија.⁵ Согласно Солвентност 2, неопходно е и стрес тестирањето на осигурителниот сектор во Македонија, со цел да се тестира неговата издржливост на шокови. Ова ќе биде несомнено голем предизвик во иднина.

Со оглед на фактот дека друштвата за осигурување во Република Македонија се институции од јавен интерес тие според: Законот за супервизија на осигурување, Законот за трговски друштва, Меѓународните сметководствени стандарди и Меѓународните стандарди за финансиско известување, имаат обврски за транспарентност во своето работење и за

2 Ибид, Член 68 и Член 69.

3 Ибид, Член 120.

4 Ибид, Член 123.

5 Ибид, Член 110 и Член 111.

обелоденување на минимум ниво на информации и податоци за супервизорски цели и за пошироката јавност. Исто така друштвата за осигурување ја известуваат Агенцијата за супервизија на осигурување на редовна квартална основа, на годишна основа и тековно за податоци и промени во деловното работење кои се утврдени во Законот за супервизија на осигурување. Покрај наведените податоци, друштвата за осигурување се должни да изготвуваат и доставуваат ревидирани финансиски извештаи за работењето, податоци за промени на податоци внесени во трговскиот регистер, промени во условите на осигурување и тарифите на премии за задолжителните осигурувања и слично.⁶

Според нашата регулатива, супервизијата над друштвата за осигурување ја спроведува Агенцијата за супервизија на друштвата за осигурување, пришто супервизијата се врши преку: перманентна вонтеренска, теренска и дополнителна супервизија.⁷ Исто така со цел да се избегне крајната супервизорска мерка на одземање на дозволата за работа, Агенцијата за супервизија на осигурување може да именува посебна управа во друштвото за осигурување со задача во определен временски период да го консолидира работењето на проблематичното друштво за осигурување.⁸ Солвентност 2 воспоставува поинаков пристап во поглед на вршењето на супервизијата на осигурување и изрекувањето на супервизорските мерки. Имено, за разлика од досегашниот пристап на спроведувањето на супервизија од аспект на контрола на усогласеноста со прописите, новата регулаторна рамка е така поставена што супервизорските органи ќе имаат овластувања да постапуваат уште во фазата на планирање, се со цел да се зацврсти контролата на друштвата за осигурување. Нашиот Закон ќе мора да претпри измени и во овој дел.

Во Република Македонија, согласно постоечката законска регулатива, Агенцијата за супервизија на осигурување и другите органи надлежни за супервизија на други финансиски организации, на барање на орган на супервизија разменуваат секаков вид на податоци во врска со некое друштво за осигурување или друга финансиска организација потребни за спроведување на супервизија на финансиската организација, издавањето на дозволи и донесување на одлуките по други работи. Органите за супервизија меѓусебно се известуваат за незаконитостите откриени во текот на супервизијата, доколку тие незаконитости се однесуваат на работата на други органи за супервизија. Овие податоци, како и податоците добиени од органи за супервизија на земја членка или странска земја, имаат третман на доверливи и можат да се користат само за оние намени за кои истите се добиени.⁹ Агенцијата за супервизија на осигурување согласно законските надлежности и зголемената меѓународна активност континуирано соработува со странски осигурителни супервизорски органи на билатерално ниво и во рамки на Меѓународната асоцијација на осигурителни супервизори.¹⁰

Од сето погоре наведено, препорачувам во наредниот период да се усвојат потребните реформи за примена на Солвентност 2 во Република Македонија, што би значело измена на постоечкиот или донесување на нов Закон за супервизија на осигурувањето, и период на усогласување на друштвата за осигурување, на патот на Република Македонија кон Европската Унија.

6 Ибид, Членовите 117-122.

7 Ибид, Член 159 и Член 160.

8 Ибид, Член 168.

9 Ибид, Член 232.

10 Агенција за супервизија на осигурување на Република Македонија, “Годишен Извештај за работењето на Агенцијата за супервизија на осигурување во 2013 година”, Скопје 2014, стр.9,10.

Консултирана литература

1. Агенција за супервизија на осигурување на Република Македонија, "Годишен Извештај за работењето на Агенцијата за супервизија на осигурување во 2013 година", Скопје 2014.
2. European Commission, (2010), "Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council, amending Directives 2003/71/EC and 2009/138/EC in respect of the powers of the European Insurance and Occupational Pensions Authority and the European Securities and Markets Authority", pp.1-51.
3. European Commission, (2010), "Solvency II: Frequently Asked Questions (FAQs)", pp.1-13.
4. European Parliament and Council Directive 2009/138/EC on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast), Official Journal of the European Union 17.12.2009, L335/1., pp.1-155.
5. Закон за супервизија на осигурување (Пречистен текст), "Сл. Весник на Р. Македонија", бр. 27/02, 84/02, 98 /02, 33/04, 88 /05, 79/07, 8 /08, 88 /08, 56/09, 67/10 и 44 /11, 112/11, 7/12, 30/12, 45/12, 60/12, 64/12, 23/13, 188/13, 43/14 и 112/14.

Доц. д-р Елизабета Стамевска¹, Доц. д-р Васко Стамевски²

005.742:005.72

¹Европски универзитет - Скопје, elizabeta.stamevska@eurm.edu.mk²МСУ „Г.Р. Державин“, Св.Николе – Битола, vasko.stamevski@msu.edu.mk

НАДЛЕЖНОСТИ, ОВЛАСТУВАЊА И ОДГОВОРНОСТ НА ОРГАНИТЕ НА КОРПОРАТИВНО УПРАВУВАЊЕ

JURISDICTION, AUTHORIZATIONS AND RESPONSIBILITIES OF THE AUTHORITIES OF CORPORATE GOVERNANCE

Резиме: Битен елемент на корпоративното управување е усвојување на долгорочна стратегија на компанијата, преку постојано следење и подобрување на работењето, во насока на остварување на целите. Индикаторите за исполнување на стратегијата ги поставуваат органите на управување и надзор, односно управниот и надзорниот одбор.

Тие треба да бидат квалификувани за извршување на својата функција, јасно да ги знаат своите надлежности, овластувања и одговорности, да бидат способни да донесуваат одлуки во врска со работењето и да имаат разбирање за нивната улога. Во македонското законодавство постојат одредби со кои се предвидува казнена, прекршочна и материјална одговорност на органите на управување во правните лица.

Клучни зборови: надзорен одбор, управен одбор, надлежност, овластувања, одговорност.

Abstract: An important element of corporate governance is to adopt a long-term strategy of the company, through continuous monitoring and improvement of performance in order to achieve the objectives. Indicators to meet the strategy set of management and supervision, ie the management board and the supervisory board.

They need to be qualified to perform their functions, clearly know their jurisdiction and responsibilities, to be able to make decisions about work and have an understanding of their role. The Macedonian legislation are provisions that provides criminal, misdemeanor and material responsibility of the authorities of corporate governance.

Keywords: supervisory board, management board, jurisdiction, authority, and responsibility.

ВОВЕД

Корпоративно управување во компаниите го претставува начинот на кој се воспоставува рамнотежа на интересите на различните субјекти, каде органите на управување имаат исклучително важна улога. Во нашата држава, корпоративното управување може да биде организирано според:

- » Едностепен системи или
- » Двостепен систем.

Акционерското друштво може самостојно да избере според кој систем на управување ќе работи. Законот дозволува, со измени во статутот, еден систем на управување да биде заменет со друг.

Зависно од избраниот систем, со компаниите може да управуваат еден или два органи на управување. Кај едностепениот систем карактеристично е тоа што постои единствен одбор на управување - одборот на директори, додека двостепениот систем на управување е претставен преку два одделни одбори: надзорниот и управниот одбор.

Правната рамка, која што ја регулира работата на овие органи на управување содржи голем број норми од задолжителен карактер. Но, постои и широка лепеза на норми од незадолжителна природа, кои му овозможуваат на правниот субјект сам да го определи работењето на одборот и да ја изгради својата внатрешната организација, согласно со потребите и околностите.

Надлежности и овластувања на органите на корпоративно управување

Кај едностепенниот систем на управување, одборот на директори ја утврдува стратегијата на друштвото, ги определува деловните приоритети, го насочува и контролира работењето на менаџментот, а за својата работа одговара пред сопствениците, односно акционерите. Тој делува согласно со овластувањата кои се определени со законот и статутот и „има најшироки овластувања во управувањето, во рамките на друштвото и во дејствувањето во сите околности, во име на друштвото, со исклучок на овластувањата што изрично им се дадени на неизвршните членови на одборот на директори“¹

Кај двостепенниот систем на управување постојат два одделни органи на управување: надзорен и управен одбор.

Надзорниот одбор врши надзор врз работата на управниот одбор и има овластување да носи одлуки првенствено во следните области:

- » Стратешки надзор и контрола над извршните директори, членовите на УО и менаџментот, како и врз нивниот избор и отповикување;
- » Комуникација со акционерите, обезбедување еднаков третман и заштита на нивните интереси;
- » Комуникација, почитување и заштита на интересите на засегнатите лица/заинтересираните страни;
- » Зачувување на основната главнина и имотот на друштвото;
- » Обезбедување соодветен систем на објавување на информации и транспарентност во работењето на друштвото и
- » Други области утврдени со законската рамка, особено со статутот на друштвото.

Управниот одбор има најшироки овластувања во управувањето со друштвото, односно во вршењето на сите работи, поврзани со водењето на работите и на тековните активности на друштвото. Тој дејствува во сите околности во име на друштвото во рамките на предметот на работењето на друштвото, со исклучок на овластувањата коишто изрично му се дадени на собранието и на НО. Управувањето со друштвото, односно водењето на работите во друштвото, го водат и вршат заедно сите членови на УО, но вообичаено е со статутот да се одреди и поинаков начин на водење и вршење на овие работи.

За разлика од ЗТД, кој на поопшт начин ги дефинира и регулира надлежноста и овластувањата на извршните директори, односно членовите на УО, Законот за банки² е многу поконкретен во однос на надлежноста, овластувањата и одговорностите на УО.

УО, заради извршување на своите овластувања, може да назначи раководни лица, односно менаџери, кои би го вршеле секојдневното водење на работењето на друштвото, во согласност со неговите одлуки и насоки.³ Според Законот за банки, овие лица се нарекуваат „лица со посебни права и одговорности“⁴

ЗТД, во членот 373, ги утврдува случаите кога УО не може да ги пренесе овластувањата врз извршните членови. УО, со одобрение на НО, може да овласти еден или повеќе членови да го застапуваат друштвото. Во тој случај, другите членови се исклучени од застапувањето.

Генералниот директор, вообичаено, ги има следниве овластувања:

- » Го менаџира секојдневното работење на друштвото;
- » Го претставува и застапува друштвото;
- » Презема трансакции во име на друштвото, во рамки на ограничувањата предвидени во Законот за трговските друштва и статутот на друштвото;
- » Ја одобрува систематизацијата на работните места;
- » Ги води и насочува вработените;
- » Ги потпишува и ги поднесува годишните и финансиските извештаи до надлежните институции;
- » Претседава со состаноците на управниот одбор.

1 Член 370, Закон за трговски друштва, „Службен весник на Република Македонија“, бр.28/2004.

2 Член 93 и 94, Закон за банки, „Службен весник на Република Македонија“, бр.67/2007.

3 Член 375, Закон за трговски друштва, „Службен весник на Република Македонија“, бр.28/2004.

4 Член 2, став 1, точка 26 и член 83, Закон за банки, „Службен весник на Република Македонија“, бр.67/2007.

Одговорност на органите на управување и надзор

Експанзијата на корупцијата и другите форми на организиран криминал во приватниот сектор, во последниве неколку години, во преден план го стави прашањето за одговорноста на органите на управување во правните лица, кое доживува афирмативно ниво и во нашата држава. Оваа појава е детерминирана од појавата на: “новите” форми на криминал, организираниот криминал, корупцијата, перењето пари, а во кои форми влегуваат и делата на корпоративниот криминал”⁵

Воказано-правното законодавство на Република Македонија, со измените на Кривичниот закон од 2004 год., за прв пат е предвидена казнена одговорност на правните лица, каде што во член 28-а е внесена одредбата за одговорност на правно лице, која вели дека: “правното лице е одговорно ако до извршувањето на делото дошло со дејствие или пак со пропуштање на должен надзор, од страна на органот на управување. Исто така, предвидена е одговорност и за одговорното лице или друго лице, овластено да постапува во името на правното лице, во рамките на неговите овластувања или кога се пречекорени овластувањата во корист на правното лице”.

Во одредни случаи, кога тоа е предвидено со посебниот дел од кривичниот закон или ако делата се пропишани со друг закон, правното лице е кривично одговорно ако до извршување на делото дошло со дејствие или со пропуштање на должен надзор од страна на органот на управување или на одговорното лице на правното лице или на друго лице, кое било овластено да постапува во името на правното лице, во рамките на неговото овластување или пак кога лицето ги пречекорило неговите овластувања, заради остварување на корист на правното лице.

Понатаму, во одредбите од Законот за трговски друштва⁶, во членот 597, предвидена е прекршочна одговорност, при што, од страна на Државниот пазарен инспекторат, може да биде поднесено барање за поведување на прекршочна постапка, доколку е сторен прекршок во врска со одредбите од членовите 61 став 3 и 182 став 4 од ЗТД, како и изрекување на привремена мерка забрана на вршење дејност. Овој закон, во член 362 став 2, предвидува и одговорност за штета која е направена од страна на членовите на органот на управување во случаи кога ќе ги повредат своите обврски. Доколку не работеле и постапувале со внимание на уреден и совесен трговец тие му одговараат на друштвото за причинетата штета, како солидарни должници.

Од аспект на регулативата, која што го третира корпоративното управување, покрај Законот за трговските друштва, правната рамка ја сочинуваат и Законот за хартии од вредност, Законот за преземање на акционерските друштва и Законот за стечај. Глобално земено, може да се каже дека Македонија има солидна законска поставеност на корпоративното управување, кое е изрегулирано преку наведените закони, Кодексот за КУ, како и другите прописи од т.н. „меко право“, но сепак, генерален заклучок е дека заостанува во нивната примена.⁷

Користена литература

1. Закон за трговски друштва, „Службен весник на Република Македонија”, бр.28/04, 84/05/, 25/07 87/08, 42/10, 48/10, 24/11 и 166/12
2. Закон за банки, „Службен весник на Република Македонија”, бр.28/04 и 67/2007.
3. Камбовски, Владо, (2011), Коментар на Кривичниот законик на Република Македонија, Интегрален текст, Скопје.
4. Стамевска, Елизабета, (2014), Корпоративно управување, ЕУРМ, Скопје.

5 Камбовски, Владо, (2011), Коментар на Кривичниот законик на Република Македонија, Интегрален текст, Скопје, стр.79.

6 Закон за трговски друштва, „Службен весник на Република Македонија”, бр.28/04, 84/05/, 25/07 87/08, 42/10, 48/10, 24/11 и 166/12.

7 Стамевска, Елизабета, (2014), Корпоративно управување, ЕУРМ, Скопје, стр.99.

СУДСКА ЗАШТИТА НА СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКОТ ОД ЗЛОУПОТРЕБИТЕ НА ИЗВРШНАТА ВЛАСТ

JUDICIAL PROTECTION OF RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN FROM ABUSE EXECUTIVE

Резиме: Од аспект на промоцијата и заштитата на човековите права, кои се неразделливи и меѓузависни, потпишувањето на меѓународните конвенции во кои тие слободи и права се прогласени како универзални права, го гарантира нивниот тоталитет. Државата која ќе стане потписник на некоја меѓународна конвенција која се однесува на заштитата на слободите и правата во своето постоење ги има обврските да ја гарантира правна заштита на слободите и правата, да воспостави ефикасен институционален систем и постапки на заштита и таа здолжително треба гарантира судска заштита на сите предвидени слободи и права во случаите во кои за нив решаваат други органи.

Клучни зборови: човекови права и слободи, одговорност, судска заштита, правни средства.

Summary: In terms of the promotion and protection of human rights, which are interdependent and nerazdellivi, the signing of international conventions to which these freedoms and rights declared universal rights, guaranteeing their totality. State which will become a signatory to an international convention concerning the protection of freedoms and rights in its existence has obligations to ensure legal protection of freedoms and rights, to establish an efficient system institicionalen and procedures of protection and it should zdolzhitelno Judicial protection of all rights and freedoms provided for in cases in which they solve other organs.

Keywords: human rights and freedoms, extensive responsibilities, legal protection, legal means.

Вовед

Во најширока смисла на зборот, кога станува збор за судската заштита треба да се истакне дека, таа дава заштита на граѓаните, во однос на администрацијата (државната и јавната), спроведена од страна на независен субјект - судството. Судовите ги штитат човековите слободи и права и нивната основна функција „е заштитата на човековата слобода како основен принцип на демократската правна држава, овде е важно да се потенцира сфаќањето на слободата како мера на равенство, еднаквост со слободата на рамните: луѓето се слободни во мерата на нивната еднаквост и еднакви во мерата на нивната слобода, Правната еднаквост подразбира еднаква мера на слободата на поединецот со слободите на другите, еднаквост на слободните и еднаквост во слободата“.¹

Заштитата на граѓаните и нивните слободи и права, се остварува преку: користење на правни средства во казнената постапка, за казнена одговорност на службените лица во државната администрација; поднесување на кривични пријави; понатаму, во граѓанска постапка, со употреба на правни средства во граѓанска постапка, кога се работи за одговорност на јавните службеници, за штета сторена на правни и физички лица; следна е, Управно судската заштита на граѓаните, кога постои однос помеѓу нив и органите на администрацијата; исто така, и Уставно судска заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот, е еден од начните преку кој се штитат основните слободи и права на граѓаните, итн.²

Од ова произлегува и нивната заедничка цел а тоа е: да се заштитат граѓаните од најразличните

¹ Исто, стр. 133. Види повеќе: Камбовски, Владо, (2010), Судско право, Скопје, стр. 137.

² Види повеќе: Гризо, Наум и др., (2011), Административно право, Второ и дополнето издание, Скопје, и Давитковски Борче и др. (2009) Јавна администрација, Скопје,

злоупотреби, кои извршната власт ги врши, преку нејзините органи и индивидуални субјекти, употребувајќи најразлични дејствија на злоупотреба на власта.

- » Правото на судска заштита како основно човеково право
- » Право на еднаков пристап пред суд

Правото на судска заштита како една од обврските на државата, во однос на слободите и правата е сублимирано најпрвин во правото на еднаков пристап пред суд, и е од „есенцијално значење во однос на природата на основните слободи и права“³ како и нивната заштита.

Правото на еднаков пристап пред судот овозможува на граѓанинот, правни гаранции, дека во секој случај на повреда на некое право на поединецот му се обезбедени правни средства за судска заштита, а исто така, му овозможува и фактичка можност за пристап пред суд и користење на средства за судска заштита.

Ова право е предвидено во Законот за судовите (член 6 ст.1), со одредбата: „Секој има право на еднаков пристап пред судот во заштита на неговите права и правно засновани интереси“ и истото е од клучно значење за остварување на индивидуалните слободи и права, како и интересите на правните субјекти.

Право на правично судење

Според ова право, кое го се однесува на судската заштита на слободите и правата, „секој има право правично и јавно, во разумен рок, пред независен и непристрасен со закон воспоставен суд, да бидат разгледани и утврдени неговите граѓански права и должности или основаноста на какви и да било казнени обвиненија против него“.⁴ Ова право претставува појдовна точка на Европскиот суд за човекови права од аспект на почитување на Конвенцијата за човекови права, и истото е комплементарно со правото на пристап пред суд, и истите не се исклучуваат.

Ова право се однесува како на процедуралната правичност, така и ка справедливоста на пресудата. Тоа значи дека поединецот има право на справедлива пресуда, со која не смеат да бидат повредени правата предвидени во ЕКЧП или која не може да биде „арбитрерна или манифестно неразумна“.⁵

Во Република Македонија ова право е вметнато во Законот за судовите, при што, го предвидува правото на правично судење како основно начело на судското право (чл.6, ст.2), и се однесува на тоа да: „При одлучувањето за граѓанските права и обврски и при одлучувањето за кривичната одговорност, секој има право на правично и јавно судење во разумен рок пред независен и непристрасен суд основан со закон“.⁶

Правото на правично судење опфаќа не само случаи на казниви дела од типот на потешки казнени дела, туку и прекршочни и постапки кои имаат рестриктивни и пунитивни цели (сообраќајни, царински, даночни и други прекршоци).

Право на независен и непристрасен суд

Европската конвенција за човековите права во своите одредби (чл.6 ст.1) заедно со правото на правично и јавно судење во разумен рок, го предвидела и правото на независен и непристрасен суд основан со закон. Функциите на независен и непристрасен суд, судот може да ги остварува само ако неговата самостојна и независна позиција во однос на законодавната и извршната власт е уставно загарантирана и ако истата му обезбедува слобода во донесувањето на одлуките, заснована исклучиво врз законот и моралните претпоставки што му даваат кредитилитет на неговите одлуки.⁷

Признавањето на правото на независен и непристрасен суд како основно човеково право, денес, претставува една од најважните придобивки на концептот на демократска

3 Камбовски, Владо, (2010), Судско право, Скопје, стр. 137

4 ЕКЧП, член 6, став 1

5 Камбовски, Владо, (2010), Судско право, Скопје, стр. 141.

6 Закон за судовите „Службен весник на Р.Македонија“, број 58, 11. 05. 2006. Исправка на законот е објавена во „Службен весник на Р.Македонија, број 62, 19. 05. 2006. Измени се објавени во „Службен весник на Р.Македонија“, број 35/2008, член 6, ст. 2.

7 Камбовски, Владо, (2010) Судско право, Скопје, стр. 144.

правна држава. Со ова право на независен и непристрасен суд, поврзани се и Меѓународните стандарди за независност и непристрасност на судот и тие се дадени во Универзалната декларација за човекови права (чл.10), Меѓународниот пакт за граѓанските и политички права (чл.14), ЕКЧП (чл.6) и Повелбата за основни човекови права на ЕУ (чл.47).

Еднаквост пред судот „правото на природен судија“

Смислата на ова основно право е да се исклучи било каква дискриминација и судење на слични случаи по природа пред различни судови во зависност од социјалната или друга положба на поединецот (судови за странци, судови за воени лица, судови за сталешки организации, специјални судови за посебни видови на деликвенти и сл.). Ова право се однесува и е приказ на еднаквоста на слободите и правата и на еднаква судска заштита и претставува право на пресудување на секој сличен спор пред ист суд со примена на исти материјални и процесни норми, а како појдовна точка на ова основно право е примена на општото начело на еднаквост пред законот.⁸

Според ова право, никому не смее да му се суди пред суд кој е специјално создаден за пресудување на конкретниот случај (како исклучок се јавуваат *ad hoc* судовите) и оваа забрана не исклучува судење пред специјализирани судови (трговски судови за работни спорови и сл.). Понатаму, за секој судски спор треба да се применат идентични материјално-правни и процесно-правни норми за да се гарантира еднаквост на шансите и „еднаквост на оружјата“. Исто така, за сите судски случаи треба да се гарантира еднаква примена на правото во пирамидално поставениот судски систем, во кој врвот (Врховниот суд) ја обезбедува единствената примена на законот.

Правото на судење во разумен рок

Правото на судење во разумен рок, предвидено со Европската конвенција за човековите права во своите одредби (чл.6 ст.2) каде што, секој, при определувањето на неговите граѓански права и обврски или кога е кривично гонет, има право на правично и јавно судење во разумен рок, пред независен и непристрасен трибунал основан со закон.

Ова право, уставно загарантирано и најчесто е во врска со притворот. Притоа, тоа е елемент на правото на правично судење, кое имплицира барање за навремено одлучување на судот, односно „делење на правдата без доцнење кое може да ја загрози нејзината ефикасност и кредибилитет“⁹

Правото на судење во разумен рок во Република Македонија е предвидено со Законот за судовите во основните начела,¹⁰ а остварување на ова право е предвидена, и во член 36, каде е разработена постапката пред Врховниот суд на Република Македонија.

Спецификите на ова правило се огледаат низ прекумерното траење на судските постапки, и притоа, самото одложување и прекумерното траење и на судските постапки и на процесот на донесување на пресудата, што претставува еден од најкритичните проблеми во практичното функционирање на македонското судство. Ова го потврдува и бројот на апликации против Република Македонија поднесени до Европскиот суд за човекови права поради прекумерно траење на судските предмети.¹¹

На крајот можеме да резимираме дека, ако поединецот нема правни средства, со кои ефикасно ќе ги заштити, и тоа пред независен и непристрасен суд, неговите слободи и права може да останат обична декларација, а нивната заштита препуштена на некаков нејасен и дифузен концепт, со што директно ќе се нарушат основните принципи за заштита на слободите и правата на човекот, кои се предвидени, како со меѓународни документи, од една страна, така и домашни регулативи (устав, закони итн). од друга страна.

8 Vincent, Jean., (2003). *Institutions judiciaires*, 7 edition, Paris,

9 Камбовски, Владо, (2010) Судско право, Скопје, стр. 152.

10 Закон за судовите „Службен весник на Р.Македонија“, број 58, 11. 05. 2006. Исправка на законот е објавена во „Службен весник на Р.Македонија, број 62, 19. 05. 2006. Измени се објавени во „Службен весник на Р.Македонија“, број 35/2008

11 Од вкупно 65 апликации, 44 предмети се однесуваат на повредата на член 6, од Европската конвенција за човекови права или поточно на правото на судска постапка во „разумен рок“.

Библиографија

1. Гризо, Наум и др., (2011), Административно право, Второ и дополнето издание, Скопје
2. Давитковски Борче и др. (2009) Јавна администрација, Скопје,
3. Камбовски, Владо, (2010) Судско право, Скопје, стр. 152.
4. Vincent, Jean., (2003). *Institutions judiciaires*, 7 edition, Paris
5. Закон за судовите „Службен весник на Р.Македонија“, број 58, 11. 05. 2006. Исправка на законот е објавена во „Службен весник на Р.Македонија, број 62, 19. 05 .2006. Измени се објавени во „Службен весник на Р.Македонија“, број 35/2008

м-р Харис Муминовик
 УКИМ Правен Факултет „Јустинијан Први“ – Скопје,
 Школа за докторски студии, grof_muminovic@yahoo.com

УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВЕН ДОЛГ

PUBLIC DEBT MANAGEMENT

Резиме: Предмет на трудот претставува јавниот долг, како вид на јавен приход кој го реализира државата заради постигнување на некои однапред поставени цели, односно покривање на јавни расходи. Авторот илустрира различни облици на јавен долг кои се карактеризираат со посебни својства што овозможуваат да се направи и дистинкција меѓу нив, како и го појаснува начинот на управување на јавниот долг од страна на државата, емисијата, конверзијата и консолидацијата на јавниот долг, како и неговата амортизација.

Клучни зборови: јавен долг, видови на јавен долг, управување, емисија, конверзија, консолидација и амортизација на јавниот долг.

Abstract: The subject of the paper presents the public debt, as a kind of public revenue realized by the state in order to achieve some pre-set goals, coverage of public expenditure. The author illustrates the different forms of debt that are characterized by specific features that let you make and the distinction between them, and it explains how the management of the public debt of the state, show, conversion and consolidation of public debt, and its depreciation.

Keywords: debt, types of public debt management, emission, conversion, consolidation and amortization of debt.

Јавниот долг претставува еден вид на јавен приход кој го реализира државата заради постигнување на некои однапред поставени цели, односно покривање на јавни расходи. Тој се дефинира како акумулација на различни облици на заеми, кои нормално ги остварува државата за спроведување на фискалната политика. Јавниот долг е познат како вонреден извор на финансирање на јавните расходи, но денес неговата улога не се сведува стриктно на урамнотежување на буџетот, туку, пред се, како ефикасен инструмент на економската политика за постигнување на економски раст и развој.

Кога се говори за јавниот долг неопходно е да се направи разлика помеѓу јавниот заем и јавниот долг. Таквата разлика произлегува од субјектите кои го опишуваат истиот. Првиот, вообичаено, се формира на средствата на економските субјекти, носители на доходот на економијата (претпријатија, домаќинства, деловни банки и сл.). Додека, пак, јавниот долг за формираните средства кај централната банка или странство. Овие два термина најчесто се разликуваат според системот на отплата, додека според другите елементи се поистоветуваат.

Јавниот заем се реализира во услови кога има итна потреба од финансиски средства со краток рок за финансирање на некои вонредни расходи, кои не може да се покријат со редовните јавни приходи. Преку уписот на јавниот заем државата доаѓа до потребните средства преку домашните или странските извори на финансирање.

Јавниот заем се враќа постепено преку подолги временски периоди со користење на своите редовни јавни приходи за сервисирање на должничките обврски. Тоа се случува кога има ненадејно зголемување на некои вонредни расходи (пример воени дејствија, елементарни непогоди), кои не е препорачливо да се финансираат преку зголемување на јавните приходи со нови даноци или промени на постојните даночни стапки. Преку овој вид на буџетско финансирање се настојува враќањето на финансиските средства да се дисперзира на период од повеќе години, односно неколку генерации, без значајно зголемување на даночното оптоварување на сегашната генерација даночно обврзници.

Јавниот заем не се смета за конкретен јавен приход, како даноците, придонесите, таксите,

царините, туку пред се како антиципиран јавен приход. Врската помеѓу даноците и долгот е суштинска, бидејќи во краен случај тој долг ќе мора да се врати преку наплатата на даноци и други видови на редовни приходи. Разликата меѓу јавниот долг и даноците е што со првиот се покриваат само одредени видови на јавни расходи, а со даноците сите видови на јавни расходи.

Постојат различни облици на јавен долг кои се карактеризираат со посебни својства што овозможува да се направи и дистинкција меѓу нив. Најчестата класификација на јавниот долг е според следните групи:

- » - според територијалниот принцип – внатрешен и надворешен;
- » според методите кои ги користи државата – доброволен и принуден;
- » според времето – краткорочен и долгорочен;
- » според начинот на отплата – ануитетски, рентни, долгови со наплата и без наплата на камата.
- » според залогот што го дава државата како гаранција за уредна отплата на долгот и каматата – заеми со залог и без залог.

Управувањето со јавен долг претставува процес кој има за цел да обезбеди финансирање на потребите и финансиските обврски на државата со најнизок можен трошок и одржливо нивно на ризик на среден и долг рок. Една од најбитните улоги на управувањето со јавниот долг е да се идентификуваат ризиците на кои е изложено должничкото портфолио, да се оцени нивната големина и да се развие соодветна стратегија со која ќе се утврдат оптималните односи на размена меѓу очекуваните трошоци и ризици на должничкото портфолио. Имено, јавниот долг на државата ги содржи внатрешниот и надворешниот долг на јавниот сектор на државата. Портфолиото на јавниот долг вообичаено е најголемото финансиско портфолио на една држава и е изложено на голем број финансиски ризици кои можат да предизвикаат финансиска криза и нестабилност. Освен тоа, и големината на обврските кои произлегуваат од долгот на јавниот сектор се често неизвесни од причина што се детерминирани и зависни од идните движења на економските варијабли, како и од идните политички одлуки.

Оттука, неопходно е да се дефинира оптимална структура на јавниот долг која ќе им овозможи на креаторите на економската политика да ја редуцираат изложеноста на долгот на финансиските ризици по пат на воспоставување на квалитативни и квантитативни критериуми за валутната, рочната и каматната структура на долгот.

Оптималната структура на јавниот долг се утврдува со стратегија за управување со долгот со која на среден рок се утврдува политиката на задолжување на државата, и чии цели ќе бидат усогласени со целите на монетарната и фискална политика на државата. Видови ризици на кое е изложен јавниот долг Утврдувањето и спроведувањето на стратегијата за управување со јавен долг, подразбира соочување со многубројни дилеми и опции во однос на целите и прифатливото нивно на ризик. Најчестите ризици кои се среќаваат во управувањето со јавниот долг се: Пазарниот ризик кој произлегува од изложеноста на финансиските обврски поврзани со долгот на промени на економските варијабли, особено промената на каматните стапки на домашниот и на меѓународниот пазар на капитал и на движењето на девизните курсеви.

Креирањето на јавниот долг се врши преку емисија на обврзници кои државата им ги доставува на носителите на доход, односно доверителите кои се спремни да се откажат од еден дел од својот доход. Постојат два вида на емисии на јавен долг: директна и индиректна.

Природата на јавниот долг ни покажа дека станува збор за вонреден вид на јавен приход кој не може да се емитира во неограничени износи и на неопределено време. Поради тоа процесот на амортизација, односно отплата на долгот станал неминовен, бидејќи на тој начин се создаваат нови видови на јавен долг. Таквите трошоци за државата (отплата и камати) стануваат се поголем терет за буџетите на современите држави. Всушност, државата за да го намали таквиот терет врз буџетот пристапува кон конверзија на долгот.

Амортизацијата на јавниот долг или подмирувањето на долгот е крајната етапа во финансирањето на државата со овој вид на средства. Таа всушност претставува враќање на долгот во форма на камата и отплата (ануитет). Повратот на прибраните средства се врши од средствата собрани преку даноци и други видови редовни јавни приходи. Амортизацијата на јавниот долг е неопходна од неколку аспекти.

Прво, користењето на јавниот долг од страна на државата, без тој да се отплаќа и затвора, би довело до прекумерен раст на јавниот долг, што на крај би се одразило на нормалното функционирање на буџетот;

Второ, ако не се врши амортизација на јавниот долг, суфицитните економски субјекти во иднина нема да пристапат кон нови уписи на јавен долг, што би создало неповолна економска клима и состојба каде државата ќе биде принудена да бара други неповолни извори на средства за финансирање на буџетот;

Трето, економските причини за амортизација на јавниот долг се од посебно значење. Без функционалноста на јавниот долг, економијата брзо би потпаднала под криза и состојба на невработеност, што повторно укажува на релевантноста на јавниот долг како инструмент на економската политика за стимулирање на економскиот раст и развој;

Четврто, државата треба да води посебно внимание на овој основен извор на финансиски средства, кој се покажал како исклучително релевантен во услови на големи економски кризи, воени околности и слично.

Освен овие неколку основни аргументи за релевантноста на амортизацијата на јавниот долг и неговата улога како извор на финансирање на буџетот, неопходно е да ги проанализираме и основните класификации, односно видови на амортизација. Како вообичаени форми на амортизација се јавуваат следните:

- » Непосредна амортизација на јавниот долг;
- » Посредна амортизација на јавниот долг;
- » Договорна амортизација:
- » Автоматска амортизација
- » Факултативна амортизација и
- » Монетарна амортизација.

Консултирана литература

1. Alan Greenspan, "World Bank Group and the International Monetary Fund", Program of Seminars, Washington, D.C., September 27, 2000.
2. Alesina A., and R. Perotti, "The Welfare State and Competitiveness", American Economic Review, 87, 921-939, 2000.
3. Cafiso, Elisabeth, Jean-Jacques Dethier and Eriko Togo, 2003, "Institutional Arrangements for Public Debt Management", Policy Research Working Paper No. 3021, The World Bank Group, Washington D.C.
4. Das, UDaibir, Michael Papapioannou, Guilherme Pedras, Faisal Ahmed, and Jay SUirti, 2010, "Managing Public Debt and Its Financial Stability Implications", IMF Working Paper WP/10/280, The International Monetary Fund, Washington D.C.
5. IMF, 2001, Guidelines for Public Debt Management, Prepared by the Staffs of the International monetary Fund and the World Bank, March 21 st, 2001.

ПРЕДНОСТИТЕ ОД ПРИБИРАЊЕ НА ФИНАНСИСКИ СРЕДСТВА НА ПАЗАРОТ НА КАПИТАЛ

ADVANTAGES OF FUNDRAISING ON THE CAPITAL MARKET

Апстракт: Пазарот на капитал е еден од алтернативните извори на финансирање на развојот на бизнисот. Оптималниот избор на изворот на финансирање зависи од конкретниот субјект и конкретната ситуација. Процесот на издавање на хартии од вредност во очите на инвеститорите е најтранспарентниот метод, особено кога издавачот врши јавна понуда на акции. Имено, друштвото кое ќе изврши издавање на акции по пат на јавна понуда преминува во категоријата на друштва дефинирани во Законот за хартии од вредност како акционерски друштва со посебни обврски за известување. Со вршењето на јавна понуда на акции друштвото добива соодветен публицитет, што значително може да придонесе за зголемување на довербата на инвеститорите во друштвото - издавач.

Клучни зборови: финансиски средства, пазар на капитал, емисија на акции

Abstract: The capital market is one of the alternative sources of funding for business development. The optimal choice of the source of funding depends on this particular subject and the particular situation. The process of issuing securities in the eyes of investors is the most transparent method, especially when the issuer shall execute public offering of shares. Namely, the company which will perform the issuance of shares through a public offer translates into the category of companies defined in the Law on Securities as joint stock companies with special reporting obligations. With the performance of a public offering of shares the company received adequate publicity, which can significantly contribute to increased investor confidence in the company - publisher.

Keywords: funds, capital market, issue of shares

Вовед

Имањето на адекватен капитал како во поглед на големината така и во поглед на структурата е едно од фундаменталните прашања кое го засега секое друштво, **Друштвото може да избере да се финансира од туѓи извори на финансирање или од сопствени извори на финансирање. Оптималниот избор на изворот на финансирање зависи од конкретното друштво и конкретната ситуација. Финансирањето од сопствени извори на финансирање претставува можност да се оптимизира капиталната структура помеѓу долгот и капиталот.**

Во текот на животот на друштвото неговите извори на капитал и нивната структура се важни не само за акционерите и менаџерите на друштвото туку и за сите други засегнати лица: добавувачи, клиенти, банки, вработените, итн. Изворите на капитал на друштвото се значаен предуслов за растот на друштвото.

Издавањето на акции е начин на финансирање од сопствени извори на финансирање. Преку издавање на акции издавачот ја зголемува основната главнина преку постојните или нови акционери.¹

Основна главнина е вкупниот износ на сите влогови на акционерите, при што износот на основната главнина е еднаков на збирот на номиналниот износ на сите акции од акционерското друштво. Основната главнина е една од главните компнени на главнината на друштвото. Имено, главнина е остаток на учество во сопственоста над средствата на друштвото по одземањето на сите обврски на друштвото, чиишто главни

1

Николовски Александар, Снежана Плавшиќ, Трговско право, Скопје, 2005

компоненти се основната главнина, износот уплатен над номиналниот износ, односно премијата на акциите, ревалоризационата и други резерви и акумулираната добивка.

Акциите се издаваат во дематеријализирана форма односно во форма на електронски запис кој се запишува во Централниот депозитар за хартии од вредност. Правата од издадените хартии од вредност се стекнуваат по нивното запишување во Централниот депозитар за хартии од вредност.

Акциите задолжително имаат номинална вредност која може да биде изразена во денари или во странска валута. Со закон е забрането издавање на акции без номинална вредност и издавање на акции под номиналната вредност. Издавачот акциите може да ги издава со премија односно по цена повисока од номиналната вредност на акцијата. Износот на премијата не влегува во номиналниот износ на основната главнина.

Основни чекори кои треба да бидат преземени за реализација на емисија на акции

Основните чекори кои треба да бидат преземени за реализација на емисија на хартии од вредност се следните:²

- » Предлог од Управниот одбор за донесување на одлука за зголемување на основната главнина и за издавање акции;
- » Закажување на Собрание на акционери на кое ќе се одлучува за зголемување на основната главнина и издавање на акции;
- » Донесување на одлука за зголемување на основната главнина и за издавање на акции од Собранието на акционери на друштвото;
- » Подготвување на потребната документација која во зависност од типот на понудата (приватна или јавна понуда) се поднесува кон барањето за издавање на хартии од вредност до Комисијата за хартии од вредност согласно Законот за хартии од вредност;
- » Поднесување на барање за издавање на хартии од вредност - акции до Комисијата за хартии од вредност;
- » Одобрување на барањето од страна на Комисијата за хартии од вредност;
- » Објавување на соопштение односно проспект, во зависност од видот на понудата;
- » Реализирање на приватната односно јавната понуда на акции;
- » Известување на јавноста за реализација на емисијата;
- » Упис на зголемувањето на основната главнина во трговскиот регистар;
- » Издавање на акциите односно регистрирање на акциите во депозитар на хартии од вредност.

Кај емисијата на акции која се врши по пат на приватна понуда, вообичаено успешноста на реализацијата на емисијата се знае однапред, бидејќи со оглед на тоа што приватната понуда е наменета за познати купувачи, уплатата на акциите е однапред договорена помеѓу познатиот купувач и издавачот на акции. Кај емисијата на акции која се врши по пат на јавната понуда, успешноста на реализацијата на емисијата зависи од заинтересираноста на инвеститорите за купување на акциите кои се издаваат. Вообичено, инвеститорите ќе бидат повеќе заинтересирани за акциите кои се издаваат, доколку издавачот е котирано друштво, бидејќи акциите кои котираат на берза се и најликвидните акции како и за други акции кои се ликвидни на берзата. Инвеститорите, исто така, ќе вложуваат во оној издавач кој е транспарентен, во кој имаат доверба. Колку е поголема довербата на инвеститорите во издавачот толку ќе биде поголем и емисијскиот износ на емисијата односно толку ќе биде поголема оставрената премија по акција.

Обврски за обелоденување на информации на издавачот

Пред се, издавачот е должен да обелодени во јавноста определени информации за инвеститорската јаност. Информациите кои издавачот е должен да ги објави во јавноста кога врши приватна понуда на акции се во значително помал обем од информациите кои издавачот е должен да ги објави во случај кога врши јавна понуда на акции.³

² Водич за јавна понуда на хартии од вредност, Македонска берза, Скоје, 2013

³ Прирачник за корпоративно управување во македонските акционерски друштва, Меѓународна финансиска

Имено, кај приватна понуда издавачот е должен да објави соопштение за издавање на хартии од вредност по пат на приватна понуда, додека кај јавната понуда издавачот објавува проспект и покана за запишување и уплата на хартии од вредност. Со објавувањето на соопштението издавачот ја известува јавноста дека врши приватна понуда на акции меѓутоа нема за цел да привлече инвеститори бидејќи купувачите на акциите кои се издаваат со приватната понуда се веќе познати, односно се именувани со одлуката за издавање на акции. Проспектот за запишување и уплата на акции пак, претставува писмен документ во кој се содржани сите релевантни податоци за издавачот кои му овозможуваат на купувачот на акциите, опишани во документот, да направи процена за неговото правно, финансиско и деловно работење, за инвестициониот ризик и за правата кои произлегуваат од акциите кои се предмет на јавната понуда. Проспектот ги содржи сите податоци кои треба да им овозможат на инвеститорите да направат процена, заснована на информации, за средствата и обврските, финансиската состојба, добивката и загубите и перспективите на издавачот, како и за правата поврзани со таквите хартии од вредност. Содржината на овие акти е пропишана со подзаконски акти на Комисијата за хартии од вредност кои произлегуваат од Законот за хартии од вредност.

Заклучок

Условите за тргување со акции зависат од повеќе критериуми. Прв и основен е големината на компанијата. Поголем број на инвеститори вложуваат во веќе познати и втемелени компании. Инвестирањето во нив претставува извесна сигурност, со голема дивиденда. Доколку се инвестира во акции од тие компании кога се евтини голема е можноста за заработка на профит. Проблемот е во тоа што овие компании се веќе развиени и нивните акции се скапи а потенцијалот за раст е скромн. Помали компании представуваат поголем ризик, но нивниот потенцијал за раст е поголем. Тие во почетокот немаат никаков профит и заради тоа нивните акции се ефтини, но тоа не значи дека тие ќе пораснат во наредниот период. Втор критериум е групирање на компаниите по сектори. Различни компании кои се занимаваат со ист бизнис имаат многу заеднички работи.

Користена литература

1. Беличанец, Т., Право на друштвата, Скопје, 2005
2. Водич за јавна понуда на хартии од вредност, Македонска берза, Скопје, 2013
3. Николовски Александар, Снежана Плавшиќ, Трговско право, Скопје, 2005
4. Официјален весник на европските заедници (Official Journal of the European Communities (OJEC) L 294/1, 10 ноември 2001;
5. Прирачник за корпоративно управување во македонските акционерски друштва, Меѓународна финансиска корпорација, 2007
6. Прирачник за подготвување и полагање на стручен испит за вршење на работи со хартии од вредност, Комисија за хартии од вредност, Скопје, 2008
7. Прирачник за подготвување и полагање на стручен испит за вршење работи со хартии од вредност, Комисија за хартии од вредност, Скопје, 2006
8. Закон за хартии од вредност, Сл.весник на Р.М.бр.135, 2011

ВИДОВИ И НАЧИНИ НА ВРШЕЊЕ НА ТРГОВИЈА СО МАЛОЛЕТНИ ЛИЦА

TYPES AND METHODS OF COMMITTING TRAFFICKING IN MINORS

Резиме: Замавот кој го зема криминалитетот трговија со луѓе условува развивање на мноштво негови облици и видови условени од карактеристиките на сторителите, начините или жртвата. Еден од нив, кој заслужува засебно проучување е и трговијата со малолетни лица. Поради специфичните карактеристики кои произлегуваат од возраста на жртвите при трговијата со малолетни лица, нив ги подведуваме под она што претставува посебна заштита на деца и малолетници од криминалните однесувања на возрасните лица. „Уживаат“ посебна казненоправна заштита која опфаќа правни норми со кои се инкриминираат делата кои ги повредуваат нивниот живот, телесниот интегритет, здравје, сексуалната личност и воспитувањето.¹

Клучни зборови: малолетник, тргување, труд, органи, посвојување, сурогатство, беби – мафија, сексуално експлоатирање

Abstract: Swing that takes crime of human trafficking requires the development of many of its forms and types that depends of the characteristics of perpetrators, ways of committing or the victim. One of them, which deserves a separate study, is trafficking in minors. Due to the specific features resulting from the age of the victim, they are put under the meaning of special protection of children and minors from criminal behaviors of the adults. They “enjoy” special criminal law protection, that covers legal norms incriminate crimes that offend their life, physical integrity, health, sexual personality and upbringing.

Keywords: minor trading, labor, adoption, surrogacy, baby – mafia, sexual exploitation

Трговијата со лица заради искористување на нивните функционални органи преку вршење на пресадување на истите, е доста застапен облик на трговија со лица и доста модерен, бидејќи својата кулминација ја достигнува со развитокот на медицината и техника. Од причини што продажбата со органи е исплатлив бизнис, се вршат чести киднапирања и убивања на деца и бездомници за да подоцна нивните органи се најдат на црниот пазар.² Морбиден е и податокот за развивање на една друга насока на трговија со органи од малолетници. Се работи за трговија со делови од телото, органи, кожа, крв на бебиња кои биле абортирани, фетуси стари од неколку недели, па се до наполнети девет месеци. Ваквата трговија се прави за научни цели, поточно, да ги задоволи потребите при истражувања на факултети, фармацевтски компании и владини агенции низ светот.³ Во 2010 и 2011 година, во нашата држава се појави еден «тренд» на мистериозно исчезнување на деца. Родителите, кои беа првите осомничени дека извршиле продажба врз истите, со сигурност за медиумите изјавуваа дека се работи за грабнување на нивните деца со намера истите да бидат искористени за илегално вадење на органи за нивна трансплантација.⁴ Се смета дека од исти причини беше грабнато и шестгодишното девојче во јули 2009 година, чии остатоци од телото (череп, неколку ребра, прамен од долга коса) беа случајно пронајдени. Сепак мистеријата сè уште постои!

Во последните децении, во рамките на трговијата со малолетни лица се издиференцирал

1 Подетално: Бачановиќ, проф. д-р Оливер, Кривично правна заштита на малолетни лица – жртви на кривични дела, Зборник на трудови Малолетничка правда, Од идеја до практика, Ван Гог, Скопје, стр 265 - 297;

2 Кина се смета за најголем центар на црниот пазар за трговија со органи. Во Јужна Африка, Перу и Колумбија има висока стапка на киднапирања заради продажба на органи, ibid, стр.196;

3 <http://babypartstrafficking.org/html/Overview.html>;

4 Статија достапна на: <http://www.forum.com.mk/28282jsessionid=ADB8BE7A3D5651B2F7CF93571690D719>;

и еден посебен вид на организиран криминал во рамките на оној за тргување со деца, наречен - **“беби - мафија”**. «Под „беби мафија“ во потесна смисла се подразбира низа криминални активности насочени кон илегално посвојување деца. Во поширока смисла, под „беби мафија“ се подразбираат разни злоупотреби на деца во криминални цели, со цел за стекнување на противправна имотна корист.»⁵ Инаку, тргувањето со бебиња како криминалитет заради посвојување, на нашите простори е најмногу развиен во Република Србија⁶ и каде постои цела развиена криминална мрежа која и денес добро функционира.

Инаку, самиот процес на трговија со деца и бебиња за посвојување опфаќа неколку подфази: „регрутирање на детето“, предавање на детето на нарачателот, „легализација“ на илегалното адоптивно сродство и експлоатирање на настанатото квазилегално адоптивно сродство.

Може да се каже дека како подоблик на ваквата трговија, со ваква цел е и злоупотребата на институтот сурогатство. Всушност, преку сурогатството, брачни двојки, првенствено оние кои не можат да имаат деца (што веќе и се злоупотребува во светот онаму каде е дозволено), добиваат можност да станат родители⁷. “Но токму ваквиот момент дава простор за многу манипулации, а се отвораат и безброј морални, етички и правни прашања. Пред сè, тука е плаќањето и начинот на регулирање на услугата, од каде што произлегува и дилемата дека новороденчето од субјект станува објект и, практично, се продава. Најчесто носителот на бебето бара пари за извршената услуга и тука настануваат многу проблеми. Токму поради тоа, секоја земја и во Европа и во светот на различен начин го има регулирано сурогат мајчинството.”⁸ Тука и се отвора можност на трговците за еден поинаков начин на вршење на трговијата со бебиња. Кај нас до неодамна беше забрането сурогат-мајчинството и стоеше дека е забрането преку јавен оглас, јавни медиуми или на кој било друг начин да се бара или нуди услуга на раѓање дете за друг. Беше забрането и договарање или спроведување биомедицинско потпомогнато оплодување заради раѓање дете за други лица. Договорите за раѓање на дете за друг, за предавање на роденото дете по раѓањето со паричен надоместок или без надоместок се сметаа за ништовни.⁹ Со истата цел, да се избегне тргување со, се уште неродените бебиња, беше забрането и тргување со полови клетки и ембриони, како и објавување на јавен оглас, со посредување на јавните медиуми или на кој било друг начин, да се бараат или нудат полови клетки или ембриони¹⁰. Измените на Законот за биомедицинско потпомогнато оплодување од октомври 2014 год.¹¹ го овозможија сурогатството, односно правото на гестациски носител, на брачни двојки каде жената од брачната двојка има вродено или стекнато отсуство на матката или вродена аномалија на матката која не може да се корегира со модерни хируршки процедури според медицина базирана на докази или некоректибилни оштетувања на матката, има и вродено или стекнато отсуство на јајници или вродена аномалија на јајниците која не може да се корегира со модерни хируршки процедури според медицина базирана на докази или некоректибилни оштетувања на јајниците, како и кога доколку мажот од брачната двојка истовремено има стерилитет кој не може да се излекува со модерни процедури според медицина базирана на докази. Можност за користење на овој институт имаат и војките каде причина за поднесување на барање за поведување на постапка на БПО со гестациски носител од страна на брачната двојка се признаваат и најмалку три неуспешни бремености на жената од брачната двојка, кога како причина за неуспехот се исклучени сите останати причини и фактори, освен

5 Мијалковиќ, Саша, Милошевска, Тања, Трендови на незаконска трговија со деца, бебиња и човечки органи – нов предизвик на истемат за национална безбедност, 2009 година, стр. 6;

6 Пример види: Ристовиќ, Миша, Роѓени да нестану - о трговини бебама у Србији, 2006;

7 Се работи всушност за еден метод на репродукција во која една жена се согласува да забремени со вметнат ембрион од друга или едноставно кажано ја позајмува својата матка. Во матката на сурогат мајката се всадуваат ембрионите настанати со вештачко оплодување на јајце клетки на друга жена, која не е во состојба да ја издржи бременоста. Матката на сурогат мајката потоа девет месеци се користи како инкубатор. Оваа процедура во многу држави е дозволена;

8 Проф. Јован Тофоски, поранешен директор на Клиниката за гинекологија во Скопје и првиот лекар кој во Македонија направи бебе од епрувета, за весникот Вест;

9 Член 27 од Законот за биомедицинско потпомогнато оплодување, **Сл.Весник на Р.Македонија бр.37 од 19.03.2008 година;**

10 Член 26 од Законот за биомедицинско потпомогнато оплодување, **Сл.Весник на Р.Македонија бр.37 од 19.03.2008 година;**

11 Измени и дополнување на Законот за биомедицинско потпомогнато оплодување, Сл. Весник бр. 149 од 13.09.2014 год.

оштетувања на матката. Се смета дека се спречуваат злоупотребите преку одредбите кои велат дека брачната двојка ги покрива материјалните трошоци направено од носителот во висина максимум на една просечна плата и дека во текот на целиот процес сумата за подароци дадени на гестацискиот носител не смее да надмине 100 евра. Предвидени се казни за врбување, наведување и поттикнување на лица да станат носители (за лица над и под 25 год различни казни) како и за останати лица кои можат да бидат инволвиран во постапката, но сепак само праксата ќе покаже дали ќе вродат плод или ќе станат основа на разни злоупотреби поврзани со тргување со бебиња.

Како посебно ризична група, кај нас но и пошироко, од која се спроведува незаконско посвојување на деца и тргување со нив, со цел да се спроведе ваквото посвојување, е групата на децата од ромската националност.¹²

Најзастапен облик на трговија со малолетни лица е токму овој – заради нивна трудова експлоатација. Еден од начините се презентирани токму во разработените случаи подолу, каде малолетниците, малолетните девојки се вработуваат како келнерки во угостителски објекти, ги придружуваат гостите (што нешто многу лесно може да се претвори во трговија со малолетници заради сексуална експлоатација) и сл. Чест проблем, особено кај нас е искористувањето на детскиот труд за питачење, перење стакла на втомобилите застанати на семафори, продавање на улици и сл. Во светот, сериозен проблем е и појавата на трговија со деца кои се користат како **“јавачи на камили”**. Јавањето камили е дел од бедуинската традиција што се трансформирала во луксузен спорт во денешните заливски земји, посебно во Обединетите Арапски Емирати. Момчиња на возраст од 16 години или со помала телесна тежина од 45 кг. од Пакистан, Судан, Бангладеш, Мавританија се продаваат, најчесто од нивните родители, но и од агенции за да работа на ранчови како јавачи на камили. Тие во ранчовите се изгладнувани за да имаат што помала телесна тежина, работат по цел ден, а понекогаш се и сексуално злоупотребувани. Денес постои специјално засолниште за рехабилитација и репатријација на малолетните јавачи на камили, основано од полицијата во ОАЕ, кое го имаат посетено сосема мал процент од неофицијалната бројка на деца – јавачи на камили. Останатите, на кои не можат да им се пронајдат родителите за да ги вратат кај нив, се праќаат во соседните земји, со цел да се ослободат од нив.¹³

Би можело да се констатира дека тргувањето со малолетници заради сексуална експлоатација е најзастапен вид на трговија со малолетници воопшто. Имено, најчести жртви во овие случаи се малолетни девојки, постари малолетнички, кои барајќи полесна заработувачка, со работење во кафани и клубови, завршуваат сексуално злоупотребувани од непознати муштерии. Трговците им ветуваат на малолетните добра работа, подобра егзистенција, образование или пак, склучување на брак, меѓутоа од сето тоа доживуваат само пеколна агонија на сексуално искористување и постојано силување. Многумина од жртвите првенствено и се согласни на подавање на себе си за заработувачка, од кое подоцна не можат и несмеат да истапат, поради стравот кој им го втеруваат трговците и лицата кои ги «купиле».

12 Подетално: Чачева, д-р Виолета, Трговијата со луѓе-посебно ризична за ромската популација, Годишник на институтот за социолошки и политичко-правни истражувања, број.1, Скопје, 2006, стр. 141- 165;

13 <http://star.dnevnik.com.mk/default.aspx?pbroj=2781&stID=56728> – според приказната на едно момче, жртва на трговија со деца заради вработување како јавач на камила во ОАЕ;

Консултирана литература:

1. Бачановиќ, О., Кривично правна заштита на малолетни лица – жртви на кривични дела, Зборник на трудови Малолетничка правда, Од идеја до практика, Ван Гог, Скопје
2. Мијалковиќ, С.; Милошевска, Т. (2009), Трендови на незаконска трговија со деца, бебиња и човечки органи – нов предизвик на истемот за национална безбедност
3. Ристовиќ, М. (2006), *Роѓени да нестану - о трговини бебама у Србији*
4. Чачева, В. (2006), Трговијата со луѓе-посебно ризична за ромската популација, Годишник на институтот за социолошки и политичко-правни истражувања, број.1, Скопје
5. Кривичен законик на РМ, Сл. Весник на РМ 37/1996
6. Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување, Сл. Весник на РМ 37/2008
7. <http://babypartstrafficking.org/html/Overview.html>;
8. <http://www.forum.com.mk/28282;jsessionid=ADB8BE7A3D5651B2F7CF93571690D719>;

Александра Ангеловска

Докторант на Школата за докторски студии, Правен факултет,
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
aangelovska86@yahoo.com.

ПРОЦЕСНА ЗАШТИТА НА ДЕЦА – ЖРТВИ И СВЕДОЦИ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО

PROCEDURAL PROTECTION OF CHILDREN THAT ARE VICTIMS AND WITNESSES OF CRIMES IN THE MACEDONIAN LEGISLATION

Апстракт: Во рамките на општите тенденции за создавање на посебно малолетничко законодавство, како особено важно се наметнува и прашањето за посебните мерки на процесна заштита на децата во кривичната постапка. Постапувањето со децата кои се оштетени или посведочиле на одреден криминален настан, претпоставува постоење на посебна правна регулатива втемелена на начела и принципи кои во својата основа ја одразуваат потребата од посебен третман, прилагоден на потребите на детето и неговата добросостојба. Тргувајќи од ова, во периодот што измина во домашното законодавство беа направени неколку значајни интервенции во законската регулатива, преку измена на постојните и донесување на нови закони, со кои се даде акцент на потребата од посебна процесна заштита на децата во кривичната постапка.

Клучни зборови: деца, кривична постапка, сведоци, жртви, малолетничка правда, третман.

Abstract: Within the general tendency of creating a separate juvenile law, the issue of the specific measures for child protection in criminal proceedings is particularly important. Dealing with children that are damaged or that testified a criminal event signifies existence of a specific legal framework based on principles that reflect the need for special treatment, in accordance with the children's needs and their well-being. Considering this, several important interventions were made in the national legislation by amending the existing and adopting new laws, which emphasized the need for special procedural protection of children in criminal proceedings.

Keywords: children, criminal proceedings, witnesses, victims, juvenile justice, treatment.

Казнено-правната заштита на деца жртви на кривични дела, како и на оние кои се јавуваат како сведок во постапката, се смета за *ultima ratio* кога станува збор за интервенциите на законодавецот во однос на третманот на оваа категорија лица. Завкупно става на казненоправните одредби што служат за засилена заштита на деца и малолетници од криминалните однесувања на возрасните лица и посебностите на судското постапување, во современата правна теорија и во законодавствата се воведува поимот на казненоправната заштита на децата и малолетниците¹. Процесната заштита на деца жртви и сведоци во кривичната постапка е таков облик на заштита која на малолетниците како посебна категорија на заштитени лица, им се пружа во претходната и судската постапка и се остварува преку предвидување на посебни права и посебни мерки на заштита. **Во македонското законодавство процесната заштита на децата во постапката се обезбедува согласно одредбите од Законот за кривичната постапка², Законот за правда за децата³ и Законот за заштита на сведоци.⁴** Согласно еволутивниот тренд на осовременување на домашното казнено законодавство во Законот за правда за децата јасно е утврдено дека децата жртви на дејствија кои со закон се предвидени како кривични дела ги уживаат истите права како и полнолетните жртви, како и посебните

1 Повеќе за ова: Hirijan, F, Singer, M, Komentar zakona o sudovima za mladez I kaznenih dela na stetiu djece I maloljetnika, Ministarstvo unutrasnih poslova, Republike Hrvatske, Zagreb, 1998.

2 „Службен весник на РМ“, бр.150/10.

3 „Службен весник на РМ“, бр. 148/13.

4 „Службен весник на РМ“, бр.38/05.

права признати со Конвенцијата за правата на детето и другите ратификувани меѓународни документи.⁵ Доследен на ваквата формулација, законодавецот утврдил потреба од засилена заштита и поддршка на децата жртви и сведоци во казнените постапки, како еден од аспектите на казнено-правната реформа. Ваквата обврска се востановува за сите институции, органи и поединци во системот на правда на децата, со цел да се намалат последиците од стореното кривично дело, но и дополнително, да се спречи негативното влијание од постапувањето на институциите врз правилниот развој на детето. Обраќањето до институциите на системот често пати е доживувано од страна на децата – жртви како секундарна виктимизација и опасност повторно да поминуваат низ настанот преку исцрпувачките, непријатни и сложени судски постапки. Токму затоа потребата од интервенција по однос на прашањето за заштита на децата во постапувањето пред судот, без оглед на тоа дали се јавуваат во својство на оштетени или како сведоци во постапката, е повеќе од очигледна. При определувањето на содржината на Законот за правда за децата, меѓу другото се конкретизира дека со законот се уредуваат мерките за заштита на децата жртви на дејствија кои со закон се предвидени како кривични дела и на децата сведоци.⁶ Во духот на вака конципираната казнена политика е воведувањето на цела глава во законот во која меѓу другото се предвидуваат следниве посебни мерки на процесна заштита на децата – жртви и сведоци во постапката: користење на екрани за заштита на жртвата и сведокот од погледот на обвинетиот, прикривање на идентитетот или на изгледот, давање исказ преку видеоконференција, отстранување на тогите и капите, исклучување на јавноста, видео и аудио запис на исказот кој ќе се користи како доказ, видео и аудио запис од распитот кој ќе се користи како доказ, земање исказ преку посредство на стручно лице, употреба на посебни технички средства за комуникација и заштита на приватноста на детето и на неговото семејство. Императивна обврска што произлегува од член 137 од законот е дека во постапката што се води за кривични дела во кои малолетните лица се жртви на кривични дела, надлежните органи може да постапуваат само доколку поседуваат соодветно образование, посебни знаења и искуства од областа на правата на детето и казненоправната заштита на малолетниците.⁷ Ваквата обврска се наметнува за судиите, јавните обвинители и службените лица на МВР, кон кои се приклучуваат адвокатите и центрите за социјална работа, педагози, психолози и здравствени работници. Основната функција на сите нив е да им ја пружат потребната поддршка на децата сведоци и жртви во постапката, вклучувајќи го и придружувањето на детето за сето време додека е вклучено во правосудниот процес, кога тоа е во прилог на неговите најдобри интереси.⁸ Во духот на насоките на ООН во правдата за прашања поврзани со деца жртви и сведоци на кривични дела, во Законот за правда за децата предвидена е обврска на судот и на другите органи што учествуваат во постапката за сите кривични дела во кои според законските обележја малолетникот се јавува како жртва на делото, да преземаат мерки за помош и заштита и да постапуваат на начин на кој ќе се избегнат можни штетни последици за неговата личност што пред сè е насочено кон спречувањето на можната секундарна виктимизација. На овој начин, за прв пат во еден законодавен акт, се востановува обврска на надлежните органи да водат сметка за оваа димензија на постапување кога се во прашање жртвите на кривичните дела. Токму ова е тоа што недостасува во законодавството, а уште повеќе во практиката, кога се во прашање полнолетни жртви на кривични дела. Во понатамошните одредби законодавецот предвидел дека постапката во која учествуваат деца е итна и дека јавноста се исклучува во оној дел од постапката во кој се репродуцира записот од исказот и од распитот на детето жртва или се изведуваат други процесни дејствија со кои може да се нанесе штета на неговата личност и развој. Ваквата определба покажува дека во нашиот казненоправен систем тајноста на постапката во учествуваат деца жртви не е апсолутно начело. Исто така, генерална забелешка

5 Принципите на Конвенцијата на ООН за правата на детето се содржани во обврската на сите надлежни државни органи, а особено кривичноправниот систем во борбата со криминалот, да ги штитат гарантираните права на децата и да не преземаат активности и мерки со кои би ги загрозиле или прекршиле правата на децата и сите активности да се раководаат од најдобриот интерес на детето.

6 Член 1 став 2 од Законот за правда за децата.

7 Така и: Бачановиќ, О, „Кривични дела на штета на малолетни лица“, Годишник на полициска академија (УДК: 343.122-053.6), Графотранс, Скопје, 2007, стр.17

8 Повеќе за ова: Justice for Child victims and witnesses of crimes, Center for child law, Faculty of law, University of Pretoria, Pretoria university law press PULP, 2008, p. 36-37.

е дека одредбата на законодавецот за итноста на постапката е премногу општа. Имено, времетраењето на постапката не е временски ограничено, па така, толкувањето на итноста, се остава на судската практика во согласност со конкретните околности на секој случај поединечно. Што се однесува до компензацијата на децата – жртви на кривични дела на насилство и на други акти на индивидуално или групно насилство, со Законот за малолетничка правда⁹ беше предвидено да се остварува преку Фонд за обештетување, но за жал праксата покажа дека ваквата програма за компензација на малолетни жртви не е оперативна. Поради тоа, со измените на Законот од 2010 година¹⁰ се предвиде овие средства да се издвојуваат од буџетот на министерството за правда врз основа на претходно донесена програма од министерот, а ваквото решение се прифати и во Законот за правда за децата. Сосема за крај во прилог на темата што е предмет на разработка, внимание заслужува и Законот за заштита на сведоци кој не прави разлика во однос на третманот на децата сведоци и возрасните сведоци, ниту пак ги издвојува децата како посебна категорија во однос на условите што треба да ги исполнуваат за да добијаат соодветна заштита согласно законот. Сепак, на мислење сме дека кога станува збор за заштитата на децата во постапката, предност треба да им се даде на процесните мерки на заштита како поекономични и помалку радикални, за разлика од вонпроцесните мерки предвидени со законот за заштита на сведоци.

Сумарната анализа на законските решенија во Р. Македонија во однос на проблемот на заштита на децата во постапката, укажува на тоа дека на денешниот степен на достигнувања, постои координиран, систематски пристап во смисол на сеопфатно разработување на предметната проблематика. Создавањето на посебно малолетничко законодавство со правила и норми различни од оние кои се однесуваат на возрасните е повеќе од потребно, бидејќи делумноста и изолираноста во пристапот, води до нецелосна разработка и уредување на конкретниот правен однос во праксата и со тоа и до негово недоследно применување или неприменување, воопшто. Сепак, сосема е извесно дека кога станува збор за оваа проблематика, потребно е преземање на дополнителни мерки и активности кои ќе придонесат за понатамошно унапредување на заштитата на децата-сведоци и малолетните жртви во постапката. Потребна е ефективна имплементација во пракса на заштитните мерки за избегнување контакт помеѓу детето и обвинетиот, а тоа може да се постигне преку опремување на посебни простории за сослушување на децата¹¹ во судот и центрите за социјални работи, како и обезбедување на видео опрема и посебни технички средства за комуникација. Треба дополнително да се работи и на практичната имплементација и создавање на услови за примена на одредбите за обештетување на малолетните жртви, како и правилно планирање и распоредување на средства од буџетот кои ќе бидат наменети за обуки на учесниците во постапката. Од клучно значење е и креирањето на долгорочни политики за заштита на децата и планирањето реформи активно да ги вклучи сите засегнати чинители на овој процес и да се создадат услови и механизми преку кои ќе се овозможи мултисекторски пристап во постапувањето. Ова подразбира активен пристап и соработка помеѓу сите институции надлежни да постапуваат во насока на заштита на децата во постапката. Мерки треба да се преземат и во делот на заштитата на приватноста на детето. Имено, законот изречно ја гарантира заштитата на приватноста на детето и неговото семејство, но во пракса недостасуваат подзаконски акти за операционализирање на оваа процесна гаранција. Проблемите со неетичкото новинарско известување за случаи на деца –жртви во постапката, само ја потврдуваат потребата од ваква интервенција. Земајќи ги во предвид сите погоренаведени аспекти на проблемот како и искуството во домашниот казнено-правен систем, можеме да констатираме дека реформата на законите е неопходен и клучен фактор во понатамошното развивање на стратегии за заштита на децата. Сепак, правичноста во постапувањето, поддршката и креирањето на системи за заштита, како и зајкнувањето на капацитетите на институциите на системот, имаат клучно значење за ефективно и правично спроведување на принципите на правдата.

9 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 87/07

10 „Службен весник на Република Македонија“ бр. 145/10

11 Повеќе за ова: Упатства за постапување на правосудните органи во предмети со деца - жртви или деца-сведоци на кривични дела, Дел од проектот „Правда за децата“, Unicef, стр.7

Користена литература:

1. Hirić, F, Singer, M, Komentar zakona o sudovima za mladež i kaznenih dela na stetnu djece i maloljetnika, Ministarstvo unutrasnjih poslova, Republike Hrvatske, Zagreb, 1998;
2. Justice for Child victims and witnesses of crimes, Center for child law, Faculty of law, University of Pretoria, Pretoria university law press PULP, 2008;
3. Бачановиќ, О, „Кривични дела на штета на малолетни лица“, Годишник на полициска академија (УДК: 343.122-053.6), Графотранс, Скопје, 2007.
4. Закон за заштита на сведоци „Службен весник на РМ“, бр.38/05;
5. Закон за кривичната постапка „Службен весник на РМ“, бр.150/10;
6. Закон за малолетничка правда „Службен весник на РМ“, бр.87/07; 145/10.
7. Закон за правда за децата „Службен весник на РМ“, бр. 148/13;
8. Упатства за постапување на правосудните органи во предмети со деца - жртви или деца-сведоци на кривични дела, Дел од проектот „Правда за децата“, Unicef.

КРИМИНАЛИСТИЧКО ЗНАЧЕЊЕ НА БАЛИСТИЧКИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ И ДНК-АНАЛИЗИ ВО РАСВЕТЛУВАЊЕ НА УБИСТВА ИЗВРШЕНИ СО ОГНЕНО ОРУЖЈЕ

CRIMINAL MEANING OF BALLISTIC EXPERTISE AND DNA- ANALYSIS IN CLARIFICATION OF MURDERS COMMITTED WITH A FIREARM

Резиме: Кривичните дела извршени со огнено оружје спаѓаат во групата на најсложени кривични дела бидејќи за нивно расветлување се потребни поголем број на техники и методи со цел да се пронајде вистинскиот сторител на кривичното дело. Тука криминалистика игра голема улога бидејќи со нијзина помош и примена на техниките кој ги содржи на најбрз и најсигурен начин може да се пронајди извршителот на убиството. Во општества како нашето кои се зафатени со подолгогодишна транзиција токму овие дела се едни од најзастапените, бидејќи економскиот фактор, целта на младите до побрза заработка и истакнување во општеството со цел доаѓање на врвот на општествената хиерархија.

Клучни зборови : Методи, техники, криминалец, убиство.

Abstract: The crimes committed with firearms fall into the most complex crimes because of their greater clarification needed number of techniques and methods in order to find the real perpetrator of the criminal work. Here criminology plays a major role because there aid and application techniques which contains the fastest and safest way you can discover the perpetrator of murder. In societies like ours that are affected by long term transition precisely these works are among the most abundant, because the economic factor, the purpose of the youth to faster earnings and highlighting the social order coming the top of the social order hierarchy.

Key words: Methods, techniques, criminals, murder.

Криминалистичката наука се занимава со проучување и утврдување кои факти ќе се земат како веродостојни докази за утврдување на дејствието, елементите на битието кај кривичното дело убиство, како и со начините на кој е извршено кривичното дело. Во тој криминалистички склоп за поефективно и побрзо утврдување на основните факти и белези кој ќе придонесат до расветлувањето на извршувањето на кривичното дело како помошни науки на криминалистиката се надоврзуваат и судската медицина која се занимава со основните причини за смртта, со видот карактерот на повредите со кој и од кој настанала смртта и начинот и средствата за извршување на делото. Тука исто така треба да ја споменеме и психологијата која се занимава со психолошките феномени поврзани со извршителот на убиството и се разбира со неговата жртва, на која пак се надоврзува и психијатријата која пак ги изучува менталните растројства со авто и хетеродеструктивна агресија со судско-психијатриска експертиза со која му помагаат на судот да ги утврди фактите дали кривичното дело е резултат на некој психопатски содржини односно на некое ментално растројство на обвинетиот или пак тоа е чин на здрав односно нормален човек. За социолозите пак убиството станува повеќе интересно како еден индивидуален процес поврзан сепак со општеството па затоа тие повеќе се заинтересирани за социолошките причини кои доведуваат до убиства, односно до убиства извршени со огнено оружје.

Во кривичниот законик на Р. Македонија убиствата се класифицирано како :

- Обично убиство

- » Убиство од балгородни побуди
- » Убиство на миг
- » убиство од небрежност
- » убиство дете при пораѓање¹

Обичното убиство во кривичниот закон е дефинирано како: Тој што друг ќе лиши од живот ќе се казни со затвор од најмалку пет години.² Со оваја законска класификација односно во членовите 123,124,125,126 и 127 е одредено кривичното дело убиство неговите начини на извршување како и лицата кон кој тоа ќе се изврши согласно целта на убиецот, која со помош на криминалистиката подоцна ќе ја утвдиме. Тука мораме да споменеме дека поголем дел од убиствата класифицирани во Македонскиот КЗ се извршени токму со огнено оружје, па тука започнува работата на криминалистите односно за докажување пред надлежните судови, обвинетите се гонат со обвинителни акти изработени од страна на Јавните Обвинителства па во нив се фиксираат доказите како местото, начинот, времето на извршување на кривичното дело како и трагите кој настанале на самото место врз жртвата или извршителот односно на балистички материјали како куршуми, барут и други честички настанати од огнено оружје и пред се неминовно е споменувањето на ДНК анализата без која во последно време неможе да се утврди идентитетот на сторителот на кривичното дело односно анализа направена според трагите од крв, плунка, влакна и друг биолошки материјал кој настанал при извршувањето на делото или непосредно пред или по него. Сите овие траги криминалтите ги користат за утврдување на целта на нивните вештачења со цел доаѓање и пронаоѓањето на вистината поврзана со убиствата извршени со огнено оружје.

Отривањето на ДНК киселината доведе до пресврт во сваќањата за основниот концепт за наследноста кај човекот а пак нејзината структура и декодирањето на нејзината генетска информација доведе до револуционерни откритија во криминалистиката. Долги години ваквите појави биле од навидум периферен интерес за форензичките и криминалистичките научници, се до 1985 година кога она што започнало повеќе или помалку како рутинско истражување на структурата на човековиот ген довело до откривање на такви делови на определени гени на структурата на ДНК кои се единствени за секоја индивидуа слично на отпечатоците на прстите.³ Ова револуционерно откритие во иднина доведе до формирање на бази на ДНК-та со која криминалистите ќе се служат за откривањето и профилирањето на злосторниците односно извршителите на кривични дела преку остатоци односно биолошки докази како сперма, влакна, ткива, крв и друго, кои што произлегле од извршувањето на кривичното дело или како негова последица по кривично-правниот настан. Оваа е прилично нова техника и најповеќе се користи во развиените земји односно во нивните државни и приватни лаборатории.

Балистичкото земање на отпечатоци се однесува на збир на форензички техники кои се потпираат на знаци кои што огнено оружје ги остава на куршумот да се совпадне со куршумот во оружјето со кое што се пукало. Тој е подмножество на форензичката балистика (примена на балистика за правни прашања) и внатрешна балистика (проучување на настаните меѓу пукањето со пиштол и моментот кога куршумот ќе ја напушти цевката).⁴ ТЕХНИКИ-Техниките за балистичкото земање на отпечатоци се базираат врз принципот дека сите огнени оружја имаат неизбежни варијации поради браздите кои се настанати од процесот на обработка, оставајќи плитки впечатоци на металот кои се ретко целосно исполирани. Исто така, нормалната употреба и оштетувањето од употребата предизвикаат секое огнено оружје да се здобие со различни карактеристики со текот на време. ИСТОРИЈА-Жлебовите, кои што првпат се појавија во 15 век, а тоа е процес на правење бразди во цевката на пиштолот што предизвикува вртежи на проектилот за зголемена точност и опсег. Куршумите испукани од оружје со жлебови се здобиваат со посебен потпис на бразди, гребнатини, и засеци кои се корисни за споредување на истрелан проектил со огнено оружје.⁵

1 Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ број 37/96). чл.123

2 Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ број 37/96). чл.123 ст.1

3 Д-р Ричард Сеиферстин, (2010). Универзитетска библиотека. Универзитет “Гоце Делчев”- Штип: Криминалистика, Вовед во форензиката 382

4 Балистика Википедија слободна енциклопедија превземено 31.05.2014 <http://mk.wikipedia.org/wiki>

5 Балистика Википедија слободна енциклопедија превземено 31.05.2014 <http://mk.wikipedia.org/wiki>

Криминалистичката наука во врска со истрагата започнува со проучување на местото на настанот на извршувањето на кривичното дело. Полициските агенции преку соодветна обука се во состојба да обезбедат комплетно спроведување на местото на настанот, бидејќи способноста за спроведување на истрагата на местото на настанот која е со цел за да се пронајдат материјални докази не е и не смее да биде надвор од рамките на кој било полициски оддел. Но во некои правни системи таквите полициски агенции таквата задача им ја делигираат и на криминалистички техничари бидејќи сите места на злосторства не бараат повикување на полициски агенции.

Криминалистичката употреба на ДНК примроците започнува така што тие се земаат од местото на злосторството, а завршува со нивна презентација пред судот. Додека инспекторот собира ДНК доказ тој треба да биде добро маскиран на лицето и косата да му биде покриена, исто така и на рацете треба да носи ракавици бидејќи постојат шанси да материјалот се пренесе низ рацете. За да не дојде до контаминација сите ДНК профили од местото на настанот се споредуваат со профилите од базата на податоци. Таквите примероци од местото на настанот на злосторството како и примероците кои се од потенцијално вмешани лица се замрзнуваат пред одделувањето на ДНК, а коската може да преживее подолг период од другите ткива и како таква повеќе се користи како материјален доказ.

Лицата кои ги вршат испитувањата на траги од огнени оружја користат микроскопски анализи на трагите со цел да направат компарација на одреден материјален доказ со одреден извор, но покрај тоа тие исто така вршат и други видови на испитувања. Во тој случај тие ги испитуваат проектилите и исто така ги испитуваат и чаурите за да можат да ја определат марката, моделот и видот на оружјето. Понатаму вршат испитување дали оружјето функционира правилно па прават пробни испукувања и ја одредуваат силата на повлекување на чкрапалото на огненото оружје, при што доколку тоа оружје не функционира правилно испитувачот ќе треба да го забележи тој факт за да понатаму се одреди и причината поради која оружјето не е во функционална состојба. Испитувачите можат да наидат и на кршливи куршуми составени од партикулии на олово или железо. Огнените оружја имаат и свои сериски броеви втиснати на повеќе места од внатрешноста на оружјето, а тој факт е доста битен за да доколку дојде во случај да не е познат сторителот на кривично дело извршено со огнено оружје. Доколку криминалецот го направи оружјето неидентификувачко т.е доколку го изгребе серискиот број, испитувачите во тој случај постапуваат по методот магнафлукс при што со магнафлукс се возобновува серискиот број, но сепак тоа може да се применува доколку станува збор за огнени оружја кои содржат челик или железо. Таа постапка треба доста да биде набљудувана од страна на испитувачот бидејќи може да дојде и до целосно губење и нагризување на серискиот број. Не секогаш лицата кои ги вршат испитувањата наидуваат на очевидни траги од огнени оружја, бидејќи доста често во праксата при испитувањето се наидува и на истрелани проектили во тавани, рамки, во сидови исл. и при испитувањата е потребно да користат пластифицирани алати. Полициските агенции препорачуваат вештакот да ги бележи куршумите на врвот, бидејќи не е допуштено проектилите да се бележат врз потенцијално корисните обележја на тој куршум.⁶ Сите траги кои би можеле да послужат како доказ не треба да бидат отстранети ниту поместени од површината на куршумот, па некои агенции мислат дека е подобро куршумите да се ставаат во запечатени пластични кутии или ампули со цел подобро да се идентификуваат. Понатаму во текот на испитувањата оружјата најпрво треба да бидат добро прочистени и цевките да бидат испразнети, а неискористените куршуми треба да ги отстранат па понатаму да се носат во лаборатории за огнени оружја.

⁶ Стујард Х.Џејмс и Џон Џ.Норби, Скопје (2009). Универзитетска библиотека. Универзитет "Гоце Делчев"- Штип: Форензика, вовед во научни и истражни техники 401

Консултирана литература:

1. Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ број 37/96).
2. Д-р Ричард Сеиферстин, (2010) . Универзитетска библиотека. Универзитет “Гоце Делчев”- Штип:Криминалистика, Вовед во форензиката 382
3. Балистика Википедија слободна енциклопедија превземено 31.05.2014 <http://mk.wikipedia.org/wiki>
4. Стујард Х.Џејмси Џон Џ.Норби, Скопје (2009). Универзитетска библиотека. Универзитет “Гоце Делчев”- Штип: Форензика, вовед во научни и истражни техники 401

Д-р Душица Неделкоска,¹ М-р Орде Ѓорѓиоски²

¹П.И. „Витаминка“ А.Д. Прилеп, duned2002@yahoo.com

²П.И. „Витаминка“ А.Д. Прилеп, gorgioski_orde@yahoo.com

339.726:340.13

339.726:17

ЕТИЧКА И ПРАВНА ДИМЕНЗИЈА НА СПОНЗОРСТВАТА И ДОНАЦИИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ETHICAL AND LEGAL DIMENSION OF THE SPONSORSHIPS AND DONATIONS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Апстракт: Спонзорствата и донациите се чести активности на компаниите за поддршка и помош на здруженијата, спортските и културните друштва, организациите и останатите правни лица на кои им е потребна. Природата и карактерот на овие активности може да се сменат во зависност од времето, местото и околностите.

Последниве години спонзорствата и донациите се поврзуваат со општествената одговорност на компаниите кои моралната обврска, поддржана со етички аргументи ја спојуваат со корпоративната одговорност давајќи и одредена етичка и правна димензија.

Заради таа причина, потребно е да се направи едно разграничување на спонзорствата и донациите и нивната поврзаност со корпоративната општествена одговорност, за да се добие слика за основниот мотив и висина на донираните средства и спонзорства во Република Македонија.

Клучни зборови: спонзорства, донации, корпоративна општествена одговорност, морал

Abstract: Sponsorships and donations are common activities of companies to support and to assist associations, sports and cultural clubs, organizations and others in need. The nature and character of these activities may change depending on the time, place and circumstances. Last few years, sponsorships and donations are associated with the social responsibility of companies who merge their moral obligation with their corporate responsibility, supported by ethical arguments, thus giving certain ethical and legal dimension.

For that reason, it is necessary to make a distinction between the sponsorships and donations and their connection with corporate social responsibility, which can help us to get a picture of the basic pattern and the amount of donated funds and sponsorship in the Republic of Macedonia.

Key words: sponsorships, donations, CSR, morality

Вовед

Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности кој беше донесен во Република Македонија во 2006 година, им овозможи на граѓаните и правните лица да добијат даночни олеснувања за донациите и спонзорствата во области од јавен интерес, а со тоа ги поттикна да придонесат во подобрувањето на животот на одредени категории граѓани, здруженија, фондации, како и подобрување на нивната економска состојба. Дополнително беа донесени неколку измени и дополнувања на законот, со што се усложни постапката за потврдување на јавниот интерес. Даночните бенефиции, според познавачите на оваа област, се клучен мотив за висината на донацијата. Иако многумина тврдат дека бенефициите немаат примарно влијание на донациите, сепак, минатите истражувања покажуваат дека за македонските претпријатија бенефициите се 71% многу важни и дополнителни 18% важни при одлуката за донирање.

Законот дава соодветни дефиниции за поимите донација и спонзорство и досега не е идентификуван некој проблем при користењето на наведената терминологија. Проблемот повеќе се јавува при утврдувањето на јавниот интерес од дадената донација или спонзорство, што секако ја актуелизира потребата од измени и дополнувања на самиот закон.

Бизнис секторот во Република Македонија покажува зголемен интерес кон спонзорствата

и донациите поврзувајќи ги со општествената одговорност на компанијата. Така на пример, само во 2013 година македонскиот бизнис сектор издвоил повеќе од 10 ипол милиони евра за донации и спонзорства. Дали причината што филантропијата и спонзорирањето земаат сè повеќе простор во Македонија лежи во чувството за морална обврска или, пак, лежи во даночните олеснувања што Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности им ги овозможува на компаниите е предмет на истражувањето во овој труд. Воедно, добиените податоци од ова пилот истражување даваат можности за реализирање на посеопфатно истражување на македонската бизнис сцена.

Морална и правна димензија на спонзорствата и донациите

Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности е еден од низата прописи со кои се обезбедува социјалната правда и кои влијаат врз подобрувањето на економската благосостојба на граѓаните, здруженијата на граѓаните и фондациите, физичките и правните лица во Република Македонија. Иако станува збор за релативно краток законски текст, неговото значење е големо, како за давателите и примателите на донациите и спонзорствата, така и за пошироката заедница, а имајќи го предвид фактот дека станува збор за поддржување или промовирање на дејности од јавен интерес. Заштитата на човековите права, промоцијата на културата, етиката, образованието, науката, развојот на информатичкото општество и преносот на електронските податоци, спортот, заштитата на животната средина и.т.н., може да се каже дека се области кои во секое општество се директно зависни од поддршката која доаѓа од правните и физичките лица. Несомнено, преку различните видови стимулации предвидени со легислативата во областа на донациите и спонзорствата, се влијае за уште поголема промоција на ваквите дејности и се разбира, уште поголем развој на истите. Во теоријата и практиката често се бараат решенија во насока на поврзување на легислативните решенија (регулацијата на даночните поттикнувања) со реалните потреби на давателите и примателите на донациите и спонзорствата.

Од законските дефиниции на донацијата и спонзорството може да се констатира дека не станува збор за идентични поими. Донацијата всушност претставува дарување или дар, односно давање без надомест и противуслуга. Во основа, станува збор за помош. Од друга страна пак, спонзорството означува давање парични средства, добра или услуги за одредена противуслуга или директна корист на давателот како што се промоција на име, фирма и заштитен знак на давателот на спонзорството. Ваквата дистинкција всушност упатува на тоа дека проекциите на маркетинг буџетот во компаниите во голем обем се засноваат на претходно извршени анализи на спонзорства.

Од друга страна, пак, во современото деловно работење сè повеќе се истакнува потребата од корпоративна општествена одговорност како многу важен предуслов за градењето на корпоративниот идентитет и имиџ во деловното окружување. Во поширока смисла сватен, концептот на корпоративна општествена одговорност ги обединува економските, правните, етичките и другите очекувања што општеството ги има од претпријатијата во одреден временски период. Насоченоста кон давање донации и спонзорства ја демонстрира подготвеноста на компаниите да вложуваат во дејностите од јавен интерес и да придонесат за поголема интеграција на бизнисот со потребите на пошироката заедница. Секако, дека, давањето донации и спонзорствата не се единствениот показател за посветеноста на компаниите кон доброто корпоративно управување и општествена одговорност, меѓутоа речиси со сигурност може да се потврди дека бизнисот се развива таму каде што и општеството се движи напред.

Иако давањето донации и спонзорства е на доброволна основа и е тесно поврзано со моралните чувства на сопствениците и менаџерите во компаниите, како и со потребата од негување добро корпоративно управување, законодавецот предвидел и одредени даночни поттикнувања мотивирајќи ги давателите уште повеќе да вложуваат во јавните дејности и она што претставува јавен интерес. Од друга страна, пак, иако компаниите не се обврзани да постапуваат според етичките норми и моралните вредности, сознанието дека може негативно да бидат перцепирани кај потрошувачите и целата заедница, создава кај нив еден вид обврска да донираат и спонзорираат, а со тоа да ја промовираат и својата активност. Ова, всушност е и основа за поставените прашања во спроведеното истражување.

Метод и примерок на истражување

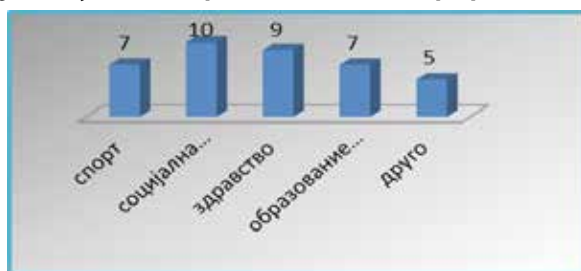
Истражувањето со македонските компании беше направено во март 2015 година, како пилот истражување, со намера да се увиди подготвеноста на компаниите за соработка и одговор на прашалник од едно идно, посеопфатно истражување, како и да се добие првично видување за причината поради која компаниите се одлучуваат на филантропија или спонзорирање во јавните дејности. Поставениот прашалник на Google Docs, во скратена верзија беше структуриран, со осум прашања што директно даваат одговори на предметот во трудот. Потоа беше испратен до повеќе средни и големи компании во Македонија од кои повратно одговорија 23 компании.

Резултати

Добиените резултати од прашалникот и направената квалитативна и квантитативна анализа, укажуваат на големата подготвеност на компаниите за филантропија и спонзорство, како и одлично познавање на Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности кој иако донесен во 2006, во Македонија почна да се применува од 1 јануари 2007 година. Имено, резултатите покажуваат дека 48% од испитаните компании одвојуваат до 3% од вкупниот приход остварен во годината за донации и за спонзорства. Најмногу од нив, дури 74% како основна причина за оваа постапка ја наведуваат општествената одговорност, а за 35% основниот мотив се даночните бенефиции. Речиси подеднакво се донираат финансиски и материјални средства.

Добиените податоци од истражувањето даваат увид во областите во кои најмногу донирале или спонзорирале македонските компании минатата година. Со оглед на фактот што компаниите можеа да дадат повеќе одговори за ова прашање, добиен е краен резултат кој ни покажува дека 44% донираат или спонзорираат во социјалната заштита, 39% во здравството, а по 30% во спортот и во образованието (види слика 1).

Слика 1: Области во кои најмногу се донирало или спонзорирало последните 12 месеци

Извор: Сопствено истражување

Најмногу од компаниите во текот на изминатите 12 месеци донирале или спонзорирале од 10 000 до 50 000 евра, како и над 50 000 евра, што секако укажува на нивната подготвеност да вложуваат во општествената заедница и ја потврдува корпоративната општествена одговорност (види слика 2).

Слика 2: Висина на спонзорствата и донациите во последните 12 месеци

Извор: Сопствено истражување

Она што, пак, најмногу им смета на компаниите во врска со Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности е долгата процедура за утврдување на јавниот интерес за страна | 70

донации и за спонзорства, истакнувајќи ја потребата од поедноставување на истата.

Македонските компании одговорија и дека најчесто за потребата од донации и спонзорства биле информирани преку барања упатени директно до нив, со писмо или преку е-маил од барателите.

Заклучок

Спонзорствата и филантропијата во Македонија последниве неколку години земаат сè поголем замав и добиват на важност, особено што се поврзуваат со корпоративната општествена одговорност. Компаниите се свесни за потребата од солидарност, поддршка и помош на различните заинтересирани страни. Од добиените резултати од истражувањето не може во целост да се изведат цврсти констатации за тоа каква е состојбата со донациите и спонзорствата на компаниите во Македонија. Секако реализацијата на едно вакво истражување е своевиден напредок во осознавањето на карактеристиките, фреквентноста и основната причина заради која компаниите се одлучуваат на овој чекор. Статистичката анализа во трудот дава податоци за висината на издвоените средства на годишно ниво за оваа цел, основната причина за донирање или спонзорирање, начинот и пристапот до лицата, организациите и институциите на кои им е потребна помош, промоција и поддршка, како и за потребата од евентуални дополнувања и промени на Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности во Република Македонија. Добиените резултати покажуваат дека моралната и правната димензија на овој чин се испреплетуваат со оглед на фактот што компаниите ги поврзуваат корпоративната општествена одговорност со даночните олеснувања. Идните истражувања би можеле да дадат подетална анализа за областите во кои најмногу треба да се спонзорира и донира, како и начинот на поврзување или остварување на поблиска комуникација меѓу давателите и примателите.

Користена литература:

1. *Анализа на спроведувањето на Законот за донации и за спонзорства во јавните дејности 2007-2011*, (2012), Здружение „Конект“ и Европски центар за непрофитно право, Скопје.
2. Закон за донации и за спонзорства во јавните дејности, достапно на <http://www.ujp.gov.mk/e/regulativa/opis/68>, посетено на 29.03.2015, исто така и во Службен весник на Р.М. бр. 47/2006, 86/2008, 51/2011 и 28/2014.
3. *Прирачник за корпоративно управување во македонските акционерски друштва*, второ изменето и дополнето издание (2011), група автори, Скопје.
4. <http://daily.mk/makedonija/svetski-iskustva-opshtestvena-odgovornost>, посетено на 29.03.2015.

ШТО ДОБИВА И ШТО ГУБИ ОБВИНЕТИОТ ВО ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ ЗА ВИНА

GETS AND LOSES FOR DEFENDANT IN PLEA BARGAINING PROCEDURE

Апстракт: Спогудувањето за вина иако е еден од најконтроверзните институти во казненото – процесно право се применува во современите казнени постапки како од англосаксонски, така и од евроконтинентален тип и токму поради тоа е и предмет на истражување на овој труд. Цел на овој труд е да укаже на правата од кои обвинетиот се откажува при спогодувањето, како и на придобивките кои тој ги добива за возврат затоа што одлучил да ја признае вината и овозможил неговиот предмет да биде разрешен во една скратена постапка, наместо да се минува низ долг судски процес, за кој е потребно многу време и ресурси.

Клучни зборови: обвинет, права, придобивки, спогодување за вина.

Abstract: Even though plea bargaining is one of the most controversial institutes in criminal - procedural law it is applied in modern criminal procedures in the countries from Anglo-Saxon and the Euro continental system and because it is the subject of research of this paper. The purpose of this paper is to point out the rights of which the defendant waives at plea bargaining, as well as the benefits that he receives in return for deciding to admit his guilt and allow his case to be resolved in a short procedure instead going through a lengthy trial, which takes a lot of time and resources.

Keywords: accused, rights, benefits, plea bargaining.

Поим за спогодување за вина

Спогодбата за вина што во буквален превод значи пазарење – ценкање за вина, се дефинира како постапка во која обвинетиот и обвинителот доаѓаат до заеднички прифатливо решение за казнениот предмет, што понатаму го одобрува судот.

Институтот спогодба за признавање на вина според оригиналниот концепт усвоен во казнено правниот систем на САД претставува комбинирана материјално - процесна пред судска алтернативна мерка што се состои во “спогодување” меѓу обвинителот и обвинетиот: обвинителот му предлага на обвинетиот да ја признае вината и да се согласи на определена казна, ако го прифати предлогот, се склучува спогодба (порамнување), што ја исклучува потребата од главен претрес и од натамошната постапка по правни лекови. Спогодбата ја потврдува судот, кој изрекува казна без одржување на главен претрес.¹

Спогудувањето претставува взаемен договор, во кој и двете страни по малку отстапуваат од првичната замисла. Но, спогодувањето за вина не е обичен договор кој би произведувал дејство сам по себе, по заклучувањето во законски пропишаната форма, туку тоа претставува спогодба *sui generis*, која е само основ за донесување на судска одлука со која се пресудува во кривичен предмет, доколку судот ја прифати понудената спогодба.

Со спогодувањето за вина обвинетиот добива еден вид „попуст“ при изборот и одмерувањето на кривичната санкција. Спогудувањето за вина, односно генерално спогодбената правда претставува редефинирање на кривичното право и прифаќање на нови облици на постапување како одговор за полесни кривични дела, како начин да се задоволи чувството на несигурност и да се води сметка за интересите на жртвата, при што ваквата

¹ Камбовски, В. Организиран криминал, „2 – ри Август С“ – Штип, Скопје, 2005, стр.362

практика не ги повредува уставните гаранции на обвинетиот.²

Права од кои обвинетиот се откажува доколку склучи спогодба за вина

Обвинетиот советуван од адвокат и заштитен со своите процесни права има можност за интелегентен избор во однос на она што го нуди обвинителот како спогодување или редовна судска постапка. Спогодувањето за вина е процес со кој обвинетиот се откажува од неговото/нејзиното право на судење со тоа што прифаќа спогодување за вина во замена за намалување на обвинението или казната.³

По правило кај сите форми на поедноставени постапки доаѓа до лишување на обвинетиот од некои негови права и гаранции кои инаку ги има во редовната постапка. Покритие за лишувањето на обвинетиот од неговите загарантирани права е неговата согласност, а оправдување е малото значење и тежината на кривичното дело, доволноста на доказите или неоспореноста на делата.⁴

Казнените постапки со консенсуални елементи каква што е и постапката за спогодување за вина, отстапуваат од најмалку седум права кои на обвинетиот му се гарантирани во казнената постапка, согласно меѓународните прописи и националното право. Тие права се:

- » Право на обвинетиот да му суди независен и непристрасен суд (чл.6 ст.1 од ЕКЧП, чл. 14 ст.1 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.10 од Универзална декларација за човекови права, чл.98 од Устав на РМ, чл.5 од ЗКП на РМ);
- » Право на обвинетиот неговиот случај да биде испитан јавно и правично (чл.6 ст.1 од ЕКЧП, чл. 14 ст.1 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.10 од Универзална декларација за човекови права, чл.102 од Устав на РМ, чл.5 од ЗКП на РМ);
- » Право на јавно изрекување на судската пресуда (чл.6 ст.1 ЕКЧП, чл. 14 ст.1 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.102 од Устав на РМ, чл.397 од ЗКП на РМ);
- » Право на пресумпција на невиност (чл.6 ст.2 од ЕКЧП, чл. 14 ст.2 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.11 од Универзална декларација за човекови права, чл.13 од Устав на РМ, чл.2 од ЗКП на РМ);
- » Право на контрадикторно и непосредно испитување на сведоците на обвинението (чл.6 ст.3 од ЕКЧП, чл. 14 ст.3 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.5 од ЗКП на РМ);
- » Забрана за дискриминација по било кој основ (чл. 14 од ЕКЧП, чл. 14 ст.1 и 3 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.7 од Универзална декларација за човекови права, чл.9 од Устав на РМ) и
- » Право на жалба (чл.2 од Протокол 7 кон ЕКЧП и чл. 14 ст.5 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права, чл.15 од Устав на РМ, чл.410 од ЗКП на РМ).

Меѓутоа од сите претходно наведени права обвинетиот сам доброволно се откажува, доколку избере да склучи спогодба за вина. Со нудењето можност на обвинетиот да се изјасни за својата вина, државата го става обвинетиот пред крстопат каде на една страна се наоѓаат права кои на секој обвинет му припаѓаат, наспроти откажување од тие права и стекнување на одредени придобивки за возврат.

Секој од нас слободно диспонира со своите права, што значи дека уживањето на правата е слободно, исто како што и откажувањето од нив е слободно, но никако под закана за казнување. Меѓутоа се наметнува прашањето дали наградувањето на оние кои се откажуваат од своите права не значи истовремено казнување на оние кои се одлучиле истите да ги користат? Одговорот на ова прашање е дека спогодувањето за вина, односно признавањето на вина претставува олеснителна околност, а не признавањето, односно не спогодувањето за вина не претставува отежнувачка околност. Па, затоа некои добиваат (оние кои признаваат ќе бидат поблаго казнети), но никој не губи (оние кои не ја признаваат вината добиваат „нормална казна“).

2 Sanderfur, T. In Defence of Plea Bargaining, Pacific Legal Foundation, Regulation, vol.26, No.3, Fall 2003, str.28-31

3 Acker R.J./Brody, C.D. *Criminal procedure: A contemporary perspective*, Second Edition, Jones and Bartlett Publisher, Sudbury, Massachusetts, 2004, str.482

4 Brkić, S. *Racionalizacija krivičnog postupka I uprošćene procesne forme*, Pravni Fakultet Novi Sad, 2004, стр. 295

Може да се заклучи дека не постои процесно правило кое не се крши доколку се склучува спогодба за признавање на вина. Дали тоа значи дека спогодувањето за вина е недозволиво во казнената постапка, затоа што со цел да се постигне економичност се жртвуваат сите останати процесни начела?⁵ Доколку на начелата на казнената постапка гледаме на догматски и традиционален начин истите би се сметале како непроменливи и еднаш засекогаш дадени, од што произлегува неможност за примена на спогодување за вина. Меѓутоа, начелата на казнената постапка не се догми, тие настанале како компромис меѓу двата вида на казнена постапка, како резултат на предностите и недостатоците на инквизиторната и акузаторната постапка, како еден вид на одговори на барањата кои се појавуваат во пракса, од што произлегува и можност за примена на спогодување за вина, при што се отстапува од некои начела. На национално ниво, законодавецот е тој кој ги уредува правилата за спогодување, определува од кои права обвинетиот се откажува доколку избере спогодување, а исто така ги дефинира и придобивките кои тој може да ги добие за возврат. Должноста на законодавецот да обезбеди рамнотежа помеѓу основните права на обвинетиот и ефикасното кривично правосудство е нагласена во Резолуцијата бр. III на XIV Меѓународен конгрес за кривично право одржан во Виена во 1989 година.

Придобивки кои обвинетиот може да ги добие доколку склучи спогодба за вина

Спогодувањето за вина позитивно се оценува во смисла дека дава подобри резултати и за двете страни. Обвинетите имаат многу процедурални и суштински права, но доколку се изјаснат виновни, ги „продаваат“ овие права на обвинителот, а за возврат добиваат концесии кои тие многу повеќе ги ценат од правата од кои се откажале. Кога обвинетиот би се изјаснил за виновен може да ги добие следните придобивки:

- » Намалување на казната или изрекување на поблага кривична санкција.⁶
- » Преквалификација на одредени казнени дела во прекршоци.
- » Преквалификација од квалифицирано во основно или привилегирано казнено дело.
- » Откажување од гонење за одредени казнени дела против истиот обвинет за кои е покрената постапка пред истиот суд од страна на обвинителот.
- » Не подигнување обвинение против обвинетиот, избегнување на оптоварувањето и стресот што следат по обвинувањето за обвинетиот, скратување на времетраењето на непријатниот период во текот на казнената постапка.
- » Помали трошоци за обвинетиот.
- » Добивање статус на заштитен сведок.
- » Сигурност и помала можност за обвинетиот да биде неправедно казнет поради одмаздољубивост на судијата или обвинителот.
- » Избегнување на казнените последици од осудата за потешки казнени дела.
- » Намалување на притисокот од страна на јавноста, избегнување на негативен публицитет и стигматизација на обвинетиот.
- » Полесна, побезболна ресоцијализација и побрзо враќање во секојдневниот живот на обвинетиот.

Од простото набројување на придобивките можеби ќе се добие погрешен впечаток дека од овој концепт повеќе полза има обвинетиот од колку обвинителот, чија што обврска е да го брани правниот систем од непочитувањата или злоупотребите од граѓаните на една држава. Но, всушност со примената на овој концепт обвинителот може многу побрзо да ги гони сторителите на кривични дела и едновременно да ги одбегне долготрајните постапки и непотребното докажување на вина кај флагрантините или кај полесните кривични дела. Во ваквите случаи работа на судијата е само да констатира дека обвинетиот доброволно се изјаснил за виновен по обвиненијата изнесени во обвинителниот акт и да изрече пресуда во согласност со позитивните законски прописи. Спогодбата за вина придонесува за општеството

5 Krstulovic, A. *Nagodbe stranaka u suvremenom kaznenom postupku*. Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske - Zagreb, 2007, стр.16

6 Намалување на казната или изрекување на поблага кривична санкција од онаа која би му ја изрекот судот во редовна постапка е главна и најчеста концесија која му се дава на обвинетиот, заради која тој и го признава делото кое му се става на товар. Со спогодувањето за вина за обвинетиот често се исклучува примената на казната затвор. Тоа што нема да оди во затвор, нема да се соочи со стигмата што произлегува од затворската казна, неодвојувањето од семејството и пријателите е голем поттик за обвинетиот да склучи спогодба за вина.

на начин што обезбедува виновните лица да не бидат ослободени.

Во основа, целта на спогодувањето за вина е целокупниот случај да биде разрешен во една скратена постапка: наместо да се минува низ еден судски процес, за кој е потребно многу време и ресурси, обвинетото лице се согласува свесно, разумно и доброволно да ја признае вината, со полно разбирање дека за возврат ќе добие многу поповолна казна, во споредба со онаа која би ја добило доколку биде осудено во редовна судска постапка.⁷

Заклучок

Спогодувањето за вина кое од неговите опоненти често се нарекувало „заемно признавање“ на случаи, кое не ја изразува традиционалната смисла на правдата или „ценкање со правдата“ како што милувале да го наречат теоретичарите на континенталното казнено процесно право во 70-тите години на XX век, денес се смета за еден од облиците на забрзување на казнената постапка кој е дел од „победничкиот марш.“

Дали спогодувањето за вина е продавање на правдата, преку нудење на кривични санкции со висок диспарат за слични кривични дела, зависно од тоа дали обвинетиот го користи своето право на судење или тоа е нормален спореден производ на кривичната постапка, при што и без притисоци најмногу обвиненија би завршиле со спогодување за вина?

Покрај сите приговори упатени кон спогодувањето за вина, може со сигурност да се каже дека спогодувањето за вина е реалност во современата казнена постапка и ни еден рационален законодавец не би смеел тоа да го негира. Сложена задача на законодавецот е да постави разумни и објективни услови за спогодувањето за вина, со кои би се заштитиле правата на обвинетиот.

Користена литература

1. Acker R.J./Brody, C.D. *Criminal procedure: A contemporary perspective*, Second edition, Jones and Bartlett Publisher, Sudbury, Massachusetts, 2004
2. Alschuler, W. A.
 1. The defence attorney's role in plea bargaining, *The Yale Law Journal*, vol.84, No. 6, May, 1975
 2. The Prosecutor's Role in Plea Bargaining, *The University of Chicago Law Review*, vol.36, No. 1, Autumn, 1968
3. Brkić, S. *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*, Pravni Fakultet Novi Sad, 2004
4. Бужаровска-Лажетиќ, Г./Калајџиев, Гордан.
 1. Спогодување за вина прирачник за практичари, OSCE, Скопје, 2010
 2. Казнено процесно право, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје, Скопје, 2015
5. Камбовски, В. Организиран криминал, „2 – ри Август С“ – Штип, Скопје, 2005
6. Krstulovic, A. *Nagodbe stranaka u suvremenom kaznenom postupku*. Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske - Zagreb, 2007
7. Sandefur, T. In Defense of Plea Bargaining, *Pacific Legal Foundation, Regulation*, vol.26, No.3, Fall 2003
8. Wan, T. *The unnecessary evil of plea bargaining: an unconstitutional conditions problem and a not-so-least restrictive alternative*, University of Southern California Gould School of Law, 2008
9. Yaroshefsky, E. Ethics and plea bargaining, *Criminal Justice*, Volume 23, Number 3, Fall, 2008

Баранова Т.Р.
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
tatiana_baranova06@rambler.ru

347(470)

ИНСТИТУТ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

INSTITUTE OF REPRESENTATION IN CIVIL LAW OF THE RUSSIAN FEDERATION

Аннотация: Невозможно представить гражданские правоотношения без представительства, основное назначение которого сводится к защите прав, свобод и законных интересов гражданина РФ. Представительство, облегчая и расширяя участие представляемых лиц в гражданском обороте, все более часто используется физическими и юридическими лицами, помогая найти лучшие способы для осуществления прав и выполнения обязанностей как имущественного, так и неимущественного характера. Законное представительство, рассмотренное мною более подробно, является не только одним из важных видов представительства, но и самым распространенным из них, потому что с развитием общества оно приобретает все большую актуальность и значимость, как в гражданских, так и в иных правоотношениях.

Ключевые слова: представительство, законный представитель, дееспособность, несовершеннолетний, родители, опекуны, попечитель.

Abstract: It is impossible to imagine civil legal relations without representation, the main purpose of which is to protect the rights, freedoms and legitimate interests of citizens of the Russian Federation. Representation, facilitating and enhancing the participation of represented persons in public circulation, more often used by individuals and legal entities, helping to find the best ways to exercise the rights and responsibilities for property and non-property matters. Legal representation, which I discuss in more detail, is not only one of the most important types of representation, but also the most common of them, because with the development of society, they become more important and significant, both in civil and in other legal relations.

Keywords: representation, legal representative, legal capacity, a minor, parents, guardians, trustees.

Для осуществления своих прав, а также для их непосредственной защиты, субъекты гражданских правоотношений все чаще прибегают к грамотной и квалифицированной помощи специалистов. В этой связи представительство становится все более популярным видом гражданских правоотношений, являясь универсальной формой посредничества.

В качестве представляемого лица может выступать любое правоспособное лицо. Это как гражданин, правоспособность которого начинается с рождения, так и юридическое лицо с момента его государственной регистрации, а также в качестве представляемого лица может выступать Российская Федерация, субъекты РФ и муниципальные образования. Что касается самого представителя, то им может быть физическое лицо (гражданин), частный предприниматель и юридическое лицо. Для того чтобы гражданин стал представителем, он должен обладать полной дееспособностью. Дееспособность гражданина возникает в полном объеме с наступлением совершеннолетия, то есть по достижении восемнадцатилетнего возраста (п.1 ст. 21 ГК РФ), либо в более ранние сроки, когда лицо вступает в брак (п.2 ст. 21 ГК РФ), а также при эмансипации (ст. 27 ГК РФ). Не может, соответственно, выступать представителем тот гражданин, который признан судом недееспособным согласно ст. 29 ГК РФ. Однако ограниченные в дееспособности граждане могут выступать в качестве представителя, но только с согласия попечителя (ст. 30 ГК РФ). Выступать в качестве представителя могут юридические лица в зависимости от содержания их правоспособности. Например, могут осуществлять любые виды

деятельности, не запрещенные законом, в том числе представлять других лиц при заключении сделок коммерческие организации (кроме унитарных предприятий), которые обладают общей правоспособностью. Обладающие специальной правоспособностью унитарные предприятия могут быть представителями только в случаях, если это соответствует целям их деятельности, которые закреплены в их учредительных документах. Коммерческим представителем согласно ст. 184 ГК РФ является лицо, постоянно и самостоятельно представляющее от имени предпринимателей при заключении ими договоров в сфере предпринимательской деятельности, а значит, им может быть гражданин, который занимается этим профессионально.

Существует несколько классификаций видов возникновения представительства, так в зависимости от юридической значимости волеизъявления представляемых лиц выделяют добровольное представительство, возникающее только при наличии волеизъявления представляемого. Также выделяют обязательное или как его еще называют законное представительство, для возникновения которого согласия представляемого лица не требуется.

Только применительно к физическим лицам, которые в силу каких-либо причин не имеют возможности защищать свои интересы в суде, можно говорить о законном представителе. Основанием этого вида представительства являются факт происхождения детей от соответствующих родителей, удостоверенный в установленном законом порядке (гл. 10 СК РФ); факт усыновления детей (гл. 19 СК РФ); административный акт о назначении опеки или попечительства (гл. 20 СК РФ).

В качестве законных представителей могут выступать родители, усыновители, опекуны и попечители, в связи с тем, что эти лица имеют в силу закона полномочия представителей. Но данный перечень лиц не является исчерпывающим, так как на основании федеральных законов это право может быть представлено иным лицам. Родители, не лишенные родительских прав, являются законными представителями своих несовершеннолетних детей в силу родства и представляют в суде интересы детей в возрасте до восемнадцати лет при условии, что между интересами родителей и детей нет противоречий (п. 2 ст. 64 СК РФ). Для получения родительского статуса дееспособность родителей не является обязательным обстоятельством. Несовершеннолетние родители, вступившие в брак, приобретают полный объем родительских прав и обязанностей наравне с совершеннолетними лицами, ставшими родителями (п.2 ст. 61, ст. 62 СК РФ). Если говорить о дееспособности несовершеннолетних родителей, нельзя не рассмотреть отдельную их группу - это несовершеннолетние родители, не состоящие в браке и не достигшие шестнадцати лет. Данным лицам предоставлены лишь право на совместное проживание с ребенком и право на участие в его воспитании (п.1 ст.62 СК РФ). Такие родители не имеют права на самостоятельное воспитание и образование ребенка, не имеют права на защиту его прав и законных интересов и, как следствие, не могут быть законными представителями своих детей. Приемные родители, представляя интересы приемных детей, пользуются правами и несут обязанности, как и опекуны (попечители). Договор о передаче ребенка (детей) на воспитание в семью, заключаемый между органами опеки и попечительства и приемными родителями, является основанием возникновения отношений законного представительства. Усыновители представляют интересы детей в возрасте до восемнадцати лет исходя из вступившего в законную силу решения суда об установлении усыновления (удочерения), вынесенное в порядке особого производства. [3, гл. 29].

Опекуны могут выступать законными представителями нескольких категорий граждан. Первая категория – это дети в возрасте до четырнадцати лет, которые остались без попечения родителей. Вторая категория – это граждане, признанные судом недееспособными, при этом недееспособному гражданину предоставляется опекун по решению органов опеки и попечительства, либо по прямому указанию закона. Например, в отношении пациентов, признанных в установленном порядке недееспособными и не имеющими законного представителя (опекуна), его функции выполняет администрация и медперсонал психиатрического стационара. [4, ст. 39]. И третья категория лиц – наследники, не принявшие наследство. В данном случае постановлением нотариуса или должностного лица соответствующего органа исполнительной власти может назначить опекуна в качестве лица для охраны и управления наследственным имуществом. [5, ст. 65, ст. 66]. Законными представителями детей в

возрасте от четиринадцати до восемнадцати лет, а также граждан, признанных в установленном порядке ограниченно дееспособными выступают попечители на основании решения органов опеки и попечительства о назначении попечителя, либо в силу прямого указания закона. Если говорить об опекунах и попечителях, которые выступают в качестве законных представителей, то следует иметь в виду, что в порядке исключения из общего правила функции опекунов и попечителей могут выполнять не только совершеннолетние дееспособные граждане, но и соответствующие органы, выполняющие эти функции только в силу прямого указания закона. В соответствии с п.1 ст.147 Семейного кодекса РФ детям, находящимся постоянно на полном государственном попечении в воспитательных учреждениях, лечебных учреждениях, учреждениях социальной защиты населения и других аналогичных учреждениях, опекуны (попечители) не назначаются. Выполнение их обязанностей возлагается на администрацию этих учреждений.

В качестве законных представителей граждан в судах могут выступать не только родители, усыновители, опекуны и попечители, но и другие лица в случаях, прямо указанных в законе. Так, согласно ст. 43 ГК РФ законным представителем гражданина, признанного судом безвестно отсутствующим, может выступать доверительный управляющий. В данном случае решение органа опеки и попечительства о том, что лицо назначается доверительным управляющим имуществом безвестно отсутствующего гражданина, и заключаемый между органом опеки и попечительства и доверительным управляющим договор являются основанием возникновения отношений законного представительства. Законным представителем граждан своей страны в иностранных судах согласно Консульским конвенциям и Консульскому уставу является консул, но только до того момента, пока гражданин не выберет себе иного представителя (на основании договора), либо сам не примет решение защищать свои права и свои интересы.

Итак, невозможно представить гражданские правоотношения без представительства, а все современное гражданское общество без института представительства, основное назначение которого сводится к защите прав, свобод и законных интересов гражданина. Представительство, облегчая и расширяя участие представляемых лиц в гражданском обороте, все более часто используется физическими и юридическими лицами, помогая найти лучшие способы для осуществления прав, а также для выполнения обязанностей как имущественного, так и неимущественного характера. В юридической литературе существует различные классификации представительства, соответственно и различные его виды, один из которых был мною рассмотрен подробнее. По моему мнению, законное представительство является не только одним из важных видов представительства, но и самым распространенным из них. Оно с развитием общества приобретает все большую актуальность и значимость, как в гражданских, так и в иных правоотношениях, ведь каждый гражданин РФ сталкивается с этим видом правоотношений с рождения, когда его права и интересы представляют родители, либо лица их заменяющие.

Список использованных источников:

1. [Часть первая](#) Гражданского кодекса Российской Федерации от 30 ноября 1994 г. N 51-ФЗ / «Российская газета» от 8 декабря 1994 г. N 238-239, Собрание законодательства РФ от 5 декабря 1994 г. N 32 ст. 3301
2. Семейный кодекс Российской Федерации от 29 декабря 1995 г. N 223-ФЗ / «Российская газета» от 27 января 1996 г. N 17, Собрание законодательства РФ от 1 января 1996 г. N 1 ст. 16
3. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 г. N 138-ФЗ / «Российская газета» от 20 ноября 2002 г. N 220, Собрание законодательства РФ от 18 ноября 2002 г. N 46 ст. 4532
4. Закон Российской Федерации от 2 июля 1992 г. N 3185-I «О психиатрической помощи и гарантиях прав граждан при ее оказании» / Ведомости Съезда народных депутатов РФ и Верховного Совета РФ от 20 августа 1992 г., N 33, ст. 1913
5. Основы законодательства Российской Федерации о нотариате от 11 февраля 1993 г. N 4462-I / «Российская газета» от 13 марта 1993 г.

ДОГОВОР ДАРЕНИЯ: ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ

CONTRACT OF DONATION: HISTORY AND CONTEMPORARY REALITIES

Аннотация: В условиях динамичного развития гражданско-правовых отношений и закономерного реформирования законодательства не теряет актуальности вопрос о функционировании и применении одного из наиболее популярных гражданско-правовых договоров: договор дарения. Подобный интерес вызван тем фактом, что договор дарения является одним из способов распоряжения граждан своим имуществом, а, следовательно, реализации ими своих базовых прав. В целях формирования наиболее объективного взгляда на сущность и специфику договора дарения автор обратился к истории возникновения и современным положениям. Автор излагает свой взгляд и анализирует договор дарения, как один из самых популярных и необходимых в 21 веке.

Ключевые слова: договор дарения, юрист, законодательство, история, российское право, гражданское право.

Abstract: In the context of the dynamic development of civil relations and law-reform legislation does not lose relevance and the functioning of the application of one of the most popular civil contracts: the contract of donation. Such interest is due, in my opinion, the fact that the deed of gift is one way to order citizens to their property and, therefore, the exercise of their basic rights. In order to generate the most objective view of the nature and specifics of the contract of donation in the course of writing this article, I turned to the history and the present situation. After examining the scope of these civil contracts, I tried to explain their view and analyze the deed of gift as one of the most popular and necessary in the 21st century.

Keywords: donation contract, lawyer, law, history, Russian law, civil law.

В условиях динамичного развития гражданско-правовых отношений и закономерного реформирования законодательства, посвященного правовому регулированию данного спектра общественных отношений, не теряет актуальности вопрос о функционировании и применении одного из наиболее популярных гражданско-правовых договоров: договор дарения. Подобный интерес вызван, на наш взгляд, тем фактом, что договор дарения является одним из способов распоряжения граждан своим имуществом, а, следовательно, реализации ими своих базовых прав.

В целях формирования наиболее объективного взгляда на сущность и специфику договора дарения обратимся к истокам формирования данного института. Отметим, что договор дарения представляет собой один из древнейших правовых институтов и уходит своими корнями в эпоху зарождения цивилистики. Древнеримский законодатель рассматривал данный договор договором (*pactum donationis*) как неформальное соглашение, по которому «одна сторона, даритель, предоставляет другой стороне, одаряемому, какие-либо ценности за счет своего имущества, с целью проявить щедрость по отношению к одаряемому (*animus donandi*). Дарение могло быть совершено в различных правовых формах: посредством передачи права собственности на вещь, в частности, платежа денежной суммы, в форме предоставления сервитутного права и т.д. Частным случаем дарения было обещание что-то предоставить,

совершить известные действия и т.д. – дарственное обещание».

В дореволюционной российской практике вопрос о законодательном закреплении правоотношений в сфере дарения длительное время оставался дискуссионным. Причиной тому служил факт четкого закрепления в нормативно-правовых актах положений, касающихся дефиниции договора дарения, его правовой природы и места среди иных правовых институтов. Скудность норм, обусловленная построением на идеалах коммунизма и непризнания частной собственности как таковой, отражена в Гражданском кодексе РСФСР 1964 года (далее ГК РСФСР). Правое регулирование отношений, связанных с вышеобозначенным институтом, было представлено двумя статьями. В соответствии со ст. 256 ГК РСФСР, по договору дарения одна сторона передает безвозмездно другой стороне имущество в собственность. Договор дарения считался заключенным с момента передачи имущества, то есть рассматривался советским законодателем в качестве реального. Интересен вопрос о передаче в порядке дарения имущества, принадлежащего общественной организации. На основании п.3 ст. 256 ГК РСФСР, подобное могло быть осуществлено при условии использования этого имущества для определенной общественно полезной цели

Не обошел вниманием законодатель и вопрос о форме договора дарения. При анализе ст. 257 ГК РСФСР можно сделать вывод, что для договора дарения была предусмотрена нотариальная письменная форма, в случае предметом договора становилась сумма, превышающая пятьсот рублей, или валютные ценности на сумму свыше пятидесяти рублей. В случае дарения гражданином имущества государственной, кооперативной или общественной организации заключался в простой письменной форме. Особое внимание следует уделить отсылочной норме, посвященной дарению жилого дома и строительных материалов. Форма для данных видов дарения предусмотрена в статьях, регулирующих продажу жилого помещения и строительных материалов, и предполагает нотариальное заверение (ст. 239, ст. 239.1 ГК РСФСР)¹.

Следуя традициям, характерным для стран-представительниц романо-германской правовой семьи, Российская Федерация провела реформирование системы гражданского законодательства. В условиях перехода к рыночной экономике, эти изменения, в первую очередь затронули сферу договорных обязательств путем закономерного расширения спектра действующих договоров и их более детальной регламентации. Коснулись изменения и договора дарения. Дефинитивная норма, закрепленная законодателем в ст. 527 Гражданского кодекса Российской Федерации (далее ГК РФ), дает более детальное толкование правовой природы данного вида договора. Изложено следующее: по договору дарения одна сторона (даритель) безвозмездно передает или обязуется передать другой стороне (одаряемому) вещь в собственность либо имущественное право (требование) к себе или к третьему лицу, либо освобождает или обязуется освободить ее от имущественной обязанности перед собой или перед третьим лицом. Данная норма позволяет сделать вывод о безвозмездности договора дарения. В соответствии с общими правилами, договор может быть признан безвозмездным, если одна из сторон договора обязуется предоставить контрагенту что-либо (чаще имущество или имущественные права) без получения за нее платы или оказания определенного вида услуг.

Одной из главных особенностей договора дарения является его возможность выступать в качестве реального или консенсуального договоров. Подавляющая часть договоров, предусмотренных ГК РФ, рассматриваются лишь в одном из этих качеств. Договор дарения может вступать в силу как с момента достижения сторонами согласий относительно условий договора либо с момента непосредственной передачи дара.

По своей природе дарение является – это договор, основанный на взаимном соглашении сторон. Оно предполагает согласие одаряемого принять дар или отказаться от него. В этом состоит ключевое отличие дарения от процедуры прощения долга. Институт дарения также схож с договором купли-продажи: в рамках каждого из них происходит переход права собственности к другому лицу. Однако ключевым фактором, влияющим на разграничение двух этих договоров, является возмездность купли-продажи. От другого гражданско-правового договора – договора ссуды, договор, являющийся предметом рассмотрения в рамках данного

¹ Покровский И.А. История римского права. СПб., 1998. С. 395

исследования, отличается тем, что вещь передается в собственность контрагента, а не для ее временного использования. Сравнивая институты дарения и наследования, отметим, что обязательным условием последнего является смерть владельца имущества, в то время как в соответствии с п. 3 ст. 527 договор, предусматривающий передачу дара одаряемому после смерти дарителя считается ничтожным².

Анализ изложенного материала позволяет утверждать, что активное применение договора дарения на сегодняшний день имеет ряд специфических особенностей, понимание которой важно не только для грамотного применения его положений на практике, но и возможности реформировать и совершенствовать данный вид договора с юридически обоснованной позиции.

Список использованных источников

1. 1. Покровский И.А. История римского права. СПб., 1998. 527 с.
2. 2. Гражданский кодекс РСФСР 1964 года [Электронный ресурс]. URL: http://avenue.siberia.net/gk_rsfsr_1964.htm (дата обращения 14.03.2015)
3. 3. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 26.01.1996 № 14-ФЗ (ред. от 31.12.2014) // Собрание законодательства РФ. 1996. № 5. Ст. 410

² Гражданский кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 26.01.1996 № 14-ФЗ (ред. от 31.12.2014) // Собрание законодательства РФ. 1996. № 5. Ст. 410

ТРГОВИЈАТА СО ЛУЃЕ КАКО СВЕТСКИ ГЛОБАЛЕН ПРОБЛЕМ

Апстракт: Трговијата со луѓе е глобален проблем со алармантни димензии. Тоа е опасен вид на организиран криминал чишто жртви се припадници од двата пола од сите возрасти и националности. Во целокупниот процес на трговијата со луѓе трговците ги кршат основните човекови права на жртвите. Во неговата општа цел е да ги направи првите чекори кон емпириска проценка на распространетоста, карактеристиките на трговијата со деца во Република Македонија како и за расположливите сервиси за деца жртви на трговија. Исто така сознанијата за истражувањето треба да послужат како основа за развивање на механизми за делување во насока на сузбивање и превенција на трговијата со деца.

Клучни зборови: трговијата со луѓе, глобален проблем криминал, жртви.

Вовед

Трговијата со луѓе е глобален проблем со алармантни димензии. Тоа е опасен вид на организиран криминал чишто жртви се припадници од двата пола од сите возрасти и националности. Во целокупниот процес на трговијата со луѓе трговците ги кршат основните човекови права на жртвите. Тие ги држат во ропски однос одземајќи им ги документите и заработувачката и притоа ги подложуваат на тешко психичко и физичко насилство. Таквиот однос резултира во појава на тешки психички последици по жртвата и нејзиното социјално функционирање. Последиците се особено сериозни кај децата и младите кои се во најосетливиот период на целокупен развој.

Со овој проблем најпогодени се земјите кои подолг период се наоѓаат во економска и политичка транзиција, која доведе до осиромашување на сите слоеви и до тешка социјална загрозеност на најсиромашните. Во овие земји лицата кои припаѓаат на социјално загрозените категории, сакајќи да заминат во побогати земји со цел да остварат подобри услови за живот, лесно постануваат плен на криминалните мрежи на трговците со луѓе.

Со овој проблем Република Македонија сериозно се судри во почетокот на новиот милениум, поточно во 2000 година кога мисијата на Меѓународната организација за миграции во земјата обелодени појава на енормен број (2000 до 3000) жртви на трговија со луѓе страни државјани, претежно жени и млади од најсиромашните земји, тргувани со цел за сексуална експлоатација. Отривањето на појавата предизвика брза реакција кај надлежните владини институции во нашата земја кои превземаа итни мерки за откривање и згрижување на жртвите и прогон на трговците. Заради успешните активности на овој план, до само пред две години, Македонија беше рангирана во прва група земји со најдобра практика на полето на борбата со трговијата со луѓе. Во целиот тој процес беше запоставена или игнорирана можноста за појава на македонски државјани жртви на трговија внатре во земјата или во други земји. Една од причините беше секако непостоењето на податоци за развојот на појавата. Првичните сознанија, кои преовладуваа до пред една година беа дека Македонија е само земја на транзит и дестинација на жртви на трговија на страни државјани. Посебно ризични групи се: малолетните лица, младите од Институциите за деца без родители и родителска грижа, деца и млади од ромска националност, деца на улица, жртви на семејно насилство и младите од руралните средини.¹ Одлука за формирање Национална комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција. Владата на Република Македонија, реагирајќи одлучно против трговијата со луѓе и илегалната миграција, сакајќи да постигне повисоко ниво на ефикасност и заедничко дејствување во борбата против овие појави во Република Македонија, донесе Одлука за формирање на Национална комисија за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција во Република Македонија (Сл. Весник на РМ, бр. 18/2001). Врз основа на оваа Одлука, Владата донесе Решение за именување национален координатор и членови на Националната комисија (Сл. Весник на РМ, бр. 19/2001, 26/2002).

Согласно Одлуката, Националната комисија има задача да ја следи и анализира состојбата

со трговијата со луѓе и илегалната миграција и да ги координира активностите на надлежните институции, меѓународните и невладини организации кои се вклучени во решавањето на проблемите во оваа област. Секретаријатот е тело кое функционира во рамките на Националната комисија, а Секретарот ги реализира одлуките на Комисијата и го претставува ова тело, во кое учествуваат и претставници од меѓународните организации ОБСЕ, ИОМ, УНДП, ИЦМПД, УСЛИД.

УНИЦЕФ, програмите на Лмбасадата на САД - ИЦИТАП и ОПДАТ, невладините организации и експерти од владините институции. Во рамки на Националната комисија етаблирана е Подгрупа за борба против трговија со деца. Република Македонија, од етаблирањето на Националната комисија, помина низ неколку фази и направи значајни чекори во насока на хармонизација на легислативната рамка со стандардите на Европската Унија на полето на борбата против трговијата со луѓе, насока на хармонизација на легислативната рамка со стандардите на Европската Унија на полето на борбата против трговијата со луѓе.

Методологија на истражувањето

Предмет на истражувањето беше собирање на податоци за сите видови на трговијата со луѓе на подрачјето на територијата на Република Македонија. Истражувањето беше насочено кон собирање на податоци за трговија со луѓе со цел за сексуална, работна експлоатација, питачење, делинквенција, малолетничка проституција, порнографија и продажба на деца за посвојување, без оглед на тоа дали трговијата има транснационален карактер или се одвива внатре во границите на нашата земја. Всушност, со истражувањето беше опфатена трговијата со деца, странски и домашни државјани, трговани во Македонија, од Македонија, во други држави, и трговија со деца на кои Македонија им е само транзитна земја.

Цел: Со оглед на тоа дека ова е прво емпириско истражување на трговија на деца во Република Македонија, кое претендира кон добивање на целовитата слика за оваа појава, тоа има експлораторен карактер. Во таа смисла неговата општа цел е да ги направи првите чекори кон емпириска проценка на распространетоста, карактеристиките на трговијата со деца во Република Македонија како и за расположливите сервиси за деца жртви на трговија. Исто така сознанијата за истражувањето треба да послужат како основа за развивање на механизми за делување во насока на сузбивање и превенција на трговијата со деца.

Посебни цели на оваа студија се:

- » да се соберат податоци за обемот и карактеристиките на трговијата во Република Македонија, вклучувајќи анализа на бројот, потеклото, и профилите на случаите на деца жртви на трговија,
- » да се утврдат видовите и облиците на трговија (начин на регрутирање и експлоатација, внатрешна/надворешна трговија со деца, податоци за надворешни и домашни жртви),
- » да се изготват две до четири репрезентативни студии на случај за трговија со деца.
- » да се анализираат сервисите кои се достапни за децата жртви на трговија (низ сите стадиуми, од идентификација до реинтеграција) и процедурите кои ги спроведуваат различните актери вклучени во заштитата на децата жртви на трговија: Министерство за внатрешни работи (полиција, гранична полиција, сектор за организиран криминал) Министерство за правда, Министерството за труд и социјална политика (Центарот за социјална работа), Министерство за образование (училишта за основно и средно образование) Меѓународните и локални невладини организации, врз основа на 1 Водичот за заштита на правата на децата жртви на трговија изготвен од страна на УНИЦЕФ/Пактот за стабилност.
- » да се обезбеди краток преглед на постоечката правна регулатива (меѓународна и домашна), политиката и стандардите кои се однесуваат на трговија со деца.
- » да се презентираат препораки за зајакнување на обезбедувачите на заштита и превентивните услуги за децата жртви на трговија и оние кои се изложени на ризик од петата.

Резултати:

Покрај општата и специфичните цели кои се однесуваат на добивање на повеќе податоци

за испитуваната појава испитувањето имаше и акционен карактер бидејќи истражувачите покрај собирањето на податоци во текот на интервјуирањето при појава на потреба на испитаниците им ги објаснуваа основните поими и на тој начин влијаеа на подигање на нивната информираност за трговијата со луѓе. Со оглед на тоа дека се работи за појава за која непостојат многу валидни информации, како и за облик на организиран криминал за кој не е можно да се собираат податоци со користење на вообичаени методи, користевме мулти метод или по прецизно комбинација на податоци од различни извори како што се прашалник, опсервација, студија на случај, анализа на документи и дискусии групи. Истражувањето е спроведено во 8 региони со вкупно 30 градови во Република Македонија. Секој ден голем број луѓе, жени мажи и деца свесно или несвесно се вовлекуваат во мрежата на трговија со луѓе.

Анализата на резултатите од истражувањето покажаа дека во Македонија постои феноменот на тргување со деца македонски државјани и деца странски државјани. Податоците од табела бр. 1 покажуваат дека во периодот од 2010 до август 2014 година вкупно биле идентификувани деца домашни и странски по години е следниот: Во 2010 идентификувани се 40 деца жртви, 2011 година 21 жртва, 2012 година 18 жртви, 2013 година 48 жртви и до август 2014 година 28 жртви. Табела бр. 1: Број на деца жртви на трговија македонски и странски државјани

Табела бр. 1: Број на деца жртви на трговија македонски и странски државјани

	2010		2011		2012		2013		2014		
	Женски	Машки	Женски	Машки	Женски	Машки	Женски	Машки	Женски	Машки	Вкупно
Домашни	4	1	7	0	10	0	28	13	22	0	85
Странски	35	0	14	0	6	2	5	2	3	3	70
Вкупно	40		21		18		48		28		155

Во Република Македонија непостои единствена официјална база на податоци, која би содржела информации за жртви странски државјани тргувани во Македонија, внатрешно тргувани и Македонски државјани тргувани надвор од Македонија. Иако, регистрирањето на жртвите започна во 2000 година по откривањето на овој проблем од страна на Меѓународната организација за миграции, се уште не се утврдени единствени критериуми за идентификација на жртвите на трговија. Разликата во критериумите за идентификација на жртвите на трговија на владините, меѓународните, невладини домашни и странски организации доведе до различни податоци за бројот на жртви на трговија со луѓе во Република Македонија.

Според статистичките податоци добиени од страна на Здружението В3а среќно детство, Отворена порта - Ла страда, ТЕМИС, ОЖС, Македонска Адвокатска Комора, Транзитен центар (МВР), национален координатор (МВР), Одделение за борба против организиран криминал (МВР), и ИОМ мисијата во Скопје, во периодот од 2010 до 2014 година евидентиран е значаен број на домашни и странски жртви на трговија.

Со оглед на тоа дека земјите од Југоисточна Европа настојуваат да изградат единствен пристап во борбата против трговија со луѓе сметаме дека споредбата на ситуацијата во другите земји од Регионот е од особено значење. Токму поради тоа направен е преглед на присуството на деца во вкупниот број на жртви на трговија во следните држави: Албанија, Босна и Херцеговина, Косово и Молдавија, Бугарија и Србија.²

Дискусија: Децата жртви на трговија се регрутират на повеќе начини. Резултатите од истражувањето покажуваат дека најчесто користени начини на регрутирање се лажите ветувања за подобар живот и голема заработувачка, како и измамите дека ќе работат како бејбиситерки, танчерки, ноќни барови или собарки во хотели. Децата најчесто се измамени од најблиските, од родителите, роднините, партнерите, момчињата или блиските пријатели, односно од оние на кои најмногу им веруваат. Често како начини на регрутирање се јавува и физичката принуда,

стварање зависност од дроги, уцени, заплашувања за повредување на членови од семејството, киднапирање, присила за брак. За време на тргувањето децата доживуваат сериозна психичка траума и физички повреди. Стануваат жртви на сексуално насилство, заплашување и закани со оружје, контрола на движењето, не добиваат никаква надокнада за услугите кои ги пружаат или добиваат многу мала надокнада. Нивното физичко здравје е крајно запоставено и доведено во опасност, бидејќи не им е обезбедена никаква здравствена заштита, изложени се на висок ризик од сексуално преносливи болести и несакана бременост. Некој од нив имаат искуство со консумирање на дроги и/или алкохол. Изложеноста на тешки форми на психичко и физичко насилство и сексуална злоупотреба било причина за една малолетна девојка да направи обид за самоубиство. Актуелната психолошка состојба во периодот на пристигнување во транзитниот центар се карактеризира со високо ниво на стрес, анксиозност, преплашеност, одбрамбени реакции при обидите за воспоставување на прв контакт со нив, ниска самодоверба, недоверба во околината, проблеми со спиењето (инсомнија) и др.

Заклучок

Врз основа на податоците за движењето на идентификувани и асистирани деца жртви на трговија во Република Македонија и во регионот може да се заклучи дека процентот на учество на деца во вкупниот број на жртви е различен, и тоа како во групата на деца домашни жртви и така и во групата на деца странски државјани. Во Молдавија нема деца жртви странски државјани, во Босна и Херцеговина стапката е пониска во споредба со другите земји во регионот, а највисока стапка на деца жртви странски државјани се забележува во Албанија. Во однос на децата жртви на трговија кои потекнуваат од земјата за која се прави анализата најмал е процентот на деца жртви во Бугарија, а највисок во Косово. Споредбената анализа за движењето на малолетните лица домашните и странски жртви за 2003 и 2004 година укажува дека единствено во Бугарија е евидентно намалувањето на бројот на малолетни лица жртви од двете категории. Може да заклучиме дека трауматското искуство, особено на децата жртви, е сериозен проблем кој го нарушува нивниот физички раст и физички развој и бара посебен и долг третман од професионаци кои ќе работат на ублажување на траумите, ресоцијализација и реинтеграција во општеството.

Користена литература:

1. Zegarac, N. et al., 2005, Trafficking in Children in Serbia and Montenegro, Belgrade: Centre for Evaluation, Testing and Investigation
2. Konvencijata za zabrana i direktna akcija za eliminacija na najlo{ite formi na detskiot trud (No. C182) i Preporakite (No. 190) se usvoeni od strana na Me|unarodnata organizacija na trudot vo 1999 godina.
3. Konvencijata na Obedinetite nacji protiv transnacionalniot organiziran kriminal, dopolneta so dvata protokoli e usvoena vo ramkite na Obedinetite nacji na 15 noemvri 2000 godina, a Sobranieto na Republika Makedonija ja ratifikuva na 28 septemvri 2004 godina, so {to taa stana sostaven del od vnatre{niot praven poredok.
4. Konvencijata za pravata na deteto e usvoena od strana na Generalното sobranie na Obedinetite nacji na 20 noemvri 1989 godina, a Republika Makedonija ja ratifikuva vo 1993 godina.
5. Krivicniot zakonik na Republika Makedonija (Sluben vesnik na RM br. 37/96 so Izmenite i dololnuvawata, Slu'ben vesnik na RM br. 88/99, 04/2002, 43/2003 i 19/2004).
6. Surtees R., 2005, Second Annual Report on Victims of Trafficking in South-East Europe, pg. 299
7. Surtees R., 2005, Second Annual Report on Victims of Trafficking in South-East Europe, Switzerland: IOM, pg. 499
8. Surtees R., 2005, Second Annual Report on Victims of Trafficking in South-East Europe, Switzerland: IOM, pg. 302
9. Lakinska D., 2005, Procenka na politikite, sostojbite i programite za deca na ulica, Skopje, UNICEF, str. 41

ПРИМЕНА НА КРИМИТЕХНИКАТА ПРИ РАСВЕТЛУВАЊЕ НА УБИСТВОТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Паралелно со растот и развојот на информатичката технологија, индустрискиот напредок, како и глобализацијата во денешните општества, се појавува и приватното сопствеништво, општествата се делат на класи, со што настануваат различни општествени, културни и економски структури во државите низ светот. ваквите разлики влијаат исклучително врз покренување на нивото на криминалните активности, со самото тоа иницирајќи ја потребата за усовршување и подобрување на криминалистичко и кривично правните тактики при разрешавање и расветлување на кривичните дела, особено за едно од најинтригантните и најстрашноот кривично дело, во чии рамки се губи човечки живот, или се врши директна повреда врз неговиот живот и тело – убиството.

Злочинот или злоделот во општествата не се разликува многу, додека пак, криминалните тактики со кои се пристапува кон истите, има огромна разлика во ефективност, ефикасност, квалитетот, усовршеноста и примената и имплементацијата на разните криминални методи при неговото разоткривање. Според тоа, од голема значајност е да се увиди детално состојбата, структурата и елементите на криминалните методи и тактики при ваквите ситуации, особено во Република Македонија, со цел да може да се увиди нивната ефективност и ефикасност не само при разрешување на ваквите криминални злодела, туку и при нивната целосна заштита на човечкиот живот, општеството, како и зголемување на нивото на сигурност и сузбивање на тешките криминални дела во општеството.

Со таа цел, подолу наведениот магистерски труд, своите истражувања ќе ги насочи строго кон истакнување на кривично правната значајност при имплементирање на криминалните тактики и методи во нивната примена при разрешување, реконструкција и расветлување на тешкото криминално дело – убиството. Во рамките на ваквиот емпириски пристап кон истражувањето во подолу наведениот магистерски труд, се очекува при доставувањето на валидните податоци и информации да се постави темел на чија основа ќе се истакнат валидни заклучни разгледувања, каде не само што ќе се прикаже нивото на ефективност на криминалните техники во Република Македонија, туку и ќе може да се предложат неколку предлог мерки за усовршување, подобрување на перформансот на криминалните методи и тактики и нивната имплементација во расветлување и реконструкција на кривичното дело убиство.

Клучни зборови – убиство, криминалистика, криминални техники, криминална тактика, криминална метода, Република Македонија, убици, реконструкција, кривично дело, увид

Abstract: Along with the growth and development of information technology, industrial progress and globalization in modern society, it initiates the private ownership, where societies are divided into classes, which occur with different social, cultural and economic structures in countries around the world. These differences are extremely raising the level of criminal activity, thus initiating the need for development and improvement of criminal and criminal legal tactics in the process of resolution of criminal cases, especially for one of the most intriguing and worst crimes, within which a human life is lost, or they can direct injury on his life and body – the criminal act called - murder.

The crime and the evil in today's societies is not much different, while the implemented criminal tactics within such cases are not the same. Hence there is a huge difference in the effectiveness, efficiency, quality, and imperfection of the application and implementation of various criminal methods at its unveiling. Therefore, it is of great significance to recognize the detailed status, structure and elements of the implemented criminal methods and tactics in such situations, especially in Republic of Macedonia, in order to be able to comprehend their effectiveness and efficiency not only when solving such criminal misconduct, but at their full protection of human life, society as well, initiating a higher level of security and fight against the criminal acts and organization within the modern society.

Regarding this, the below specified master's thesis, will focus the research directly to reveal the criminal legal significance within the process of implementing the criminal tactics and methods of their application in dismissal reconstruction and clarification of a crime – the murder in this case.

Within this empirical approach, from the results of research is expected to deliver a valid data and information, so it can set the foundation on which basis a valid concluding observations are going to be implemented, which will not only display the level of effectiveness of criminal techniques in the country, but also suggest a several proposed measures for improvement, improving the performance of criminal methods and tactics and their implementation in recovering and reconstruction of the murder crime.

Keywords- murder, criminology, criminal techniques, criminal tactics, criminal methods, Republic of Macedonia, killer, reconstruction, crime, insight

ХОМИЦИДОТ ВО СОЦИЈАЛНИОТ КОНТЕКСТ

Земајќи предвид што убиството спаѓа во рамките на екстремните и релативно ретки феномени кои непосредно се манифестираат во главно како врв на интраперсоналниот конфликт, убиствата се повеќестручно динамично поврзани со социјалниот систем во една држава како и со неговиот контекст и култура. Убиствата се всушност резултат на динамиката на социјалниот систем, се случуваат во рамките на социјалниот контекст и повратно го погодуваат и влијаат врз општествениот систем, така освен што убиствата традиционално се перципираат и третираат како најдраматичниот вид на криминалитет, нивната распространетост не само во светот и Европа, туку и во Република Македонија, претставува индикатор на кризата на внатрешната безбедност и еден од значајните фактори за страв од криминал.

Убиствата се најчесто производ на факторот на насилство воопшто, кој вообичаено се бара и наоѓа на различни области во животот на човекот. Во таа смисла, особено се нагласуваат индивидуалните фактори поврзани за структурата на личноста и раниот развој, кои до ден денес се доволно силно афирмирани што можат да се прифатат и како примарни. Меѓутоа, фактот што распространетоста на убиствата како и насилството воопшто во период на релативна стабилност и демократско однесување во современото општество, по правило упадливо се разликува од оние во времето на турбулентниот период, укажувајќи на тоа дека во рамките на општите социјални фактори секако мора да се обрне внимание, без разлика на опкружувањето и динамичноста на социјалниот систем. Земајќи предвид дека ваквите социјални фактори може да се сметаат за пресудни за ескалација на убиството делувајќи иритативно или имплицирајќи на неговите примарни фактори.

Транзицијата во која се наоѓа Република Македонија, како и минатите воени конфликти, вклучуваат значајни фактори на потешки притисоци и потреси во социјалниот систем и највпечатливо сведочат за значајноста на социјалниот контекст за распространетоста на насилството. Факт е дека растот на убиствата во текот на 90тите години од минатиот век, се карактеризирал особено за земјите во транзиција, во чии рамки спаѓа и Република Македонија, како дел од земјите во Источна Европа, каде во најголемиот дел од нив стапката е повеќе дуплирана во односот на претходната деценија.

И покрај појавната теорија, убиствата во крајна линија би можеле да се класифицираат на експресивни, инструментални и случајни хомициди. Криминолошката класификација на насилните убиства на експресивните и инструменталните хомицидни синдроми, се предложени најчесто од Кристакос и Блок. Ваквата теорија и денес е проминентна, земајќи предвид дека ветува пристап во изучувањето на овој феномен, како и во моделирањето на адекватните превентивни мерки и интервенции.

Се очекува при тоа во оваа прилика, теоретската анализа да се покаже смислена и корисна во разгледувањето и обработката на врските меѓу социјалниот контекст и влијанија со хомицидот, како и значајноста на примената на повеќето современи криминолошки техники во обид на сузбивање и спречување на овој негативен криминолошки феномен, особено во Република Македонија.

ЗНАЧАЈНОСТА НА КРИМИНАЛНИТЕ ТЕХНИКИ ВО СПРЕЧУВАЊЕ И ОТКРИВАЊЕ НА УБИСТВОТА

Ефикасноста на формалната контрола, мониторинг и пред се, ефикасноста на полицијата во расветлување на кривичните дела и разоткривање на убиствата, може да се смета како одредена мерка за значајноста за динамичноста на стапките на убиства во државата. Слабата ефикасност на работата на полицијата, може да се охрабри и мотивира од страна на повеќето фактори во рамките на криминалот и криминалната супкултура која самата по себе порано или подоцна неуморно и непосредно ги имплементираат одредените техники и мерки при вршење на инструментална обработка, нудејќи повеќе легитимни алтернативи, истовремено имплементирајќи повеќе методолошки механизми при спречување и разоткривање на убиствата.

Не постои ниту едно дело во криминологијата и криминалистиката кое е истражувано во толкав степен како што е убиството. Со тоа е главниот индикатор дека убиствата го уништуваат најголемото добро на светот – животот на еден човек, во чии рамки кон неговото истражување му се пристапува во многубројни психолошки, социолошки, психопатолошки, медицински криминалистички техники.

Актот на убиство се случува во оној момент кога нагонот на причинителот ја достигне онаа точка, зенит, на која се прекршуваат хомицидните пулзии и се рушат сите бариери и општествени норми пред истиот, концертирајќи се и насочувајќи ја сета енергија кон конечната деструктивна цел – уништување на човечкиот живот.

Според тоа, од голема значајност е да се истакне важноста на криминолошките техники и методики кои работат со цел ваквите акти и чинови да ги спречат, разоткријат и сузбијат, во чии рамки се повеќе се применуваат современите методи на реконструкција на убиствата.

Криминалистичките техники всушност ги проучуваат темелно закономерностите на кривичните дела во смисла на нивните материјални страни, местото, начинот, средствата како и времето на извршување, наоѓајќи специјални криминалистички технички методи, и научно технички средства и материјали за откривање, објаснување и докажување, како и спречување на извршувањето на кривичните дела.

Во овој концепт се применуваат методите на криминалистичката обработка, криминалистичката контрола општата и специјалната, како и стандардните оперативни процедури, во чии рамки се користи надлежните службени лица во нивното работење, создавајќи услови, во чии рамки се применува еден збир на методолошко планирани и преземени мерки и активности кои ги презема полицијата по повод одредување на криминалното случување, со цел основните сомнежи од кои дошло преку оперативните активности, криминалистичката контрола да се подигне на степен на веројатност кој ќе овозможи донесување на одредени кривично – правни одлуки. Криминалистичката обработка на убиството инаку е сложен состав во чии рамки се преземаат многубројни методи и техники, каде нивото на сложеност и комплексноста е одредена според околностите причинети од казнените дела. Меѓутие околности се најзначајните сознанија за причинителот и доказните факти. Така криминалистичката обработка се темели на рутински техники и евидентирање и собирање на релевантни факти кога веднаш по причинување на убиството се земаат предвид познатите околности на причинување и учесниците во истите.

Од тука, треба да се истакне фактот дека забрзаниот криминалистичко – технички напредок на општествата денес, доведува до изнаоѓање на ефикасна примена на физичко – хемиски методи во постапката на откривање, разјаснување и докажување на кривичното дело убиство.

При тоа, земајќи предвид активностите на македонските надлежни институции и полициски служби во рамките на примената на ваквите методи, земајќи ја предвид имплементацијата на криминалистичката тактика, методика и техника како и информатика, како и сегментите на криминалистиката како наука, криминалистичките оперативни единици имаат за цел воопштување на праксата и истражување на адекватните феномени и појави во рамките на организацијата и нивната примена на техники и методи во борбата против ова криминална појава, имајќи при тоа секогаш во вид објективните општествени односи и ситуации, законските

овластувања и ограничувања, степенот на технолошко – техничките достигнувања во границите во кои овозможуваат ефикасно спротивставување на криминалната појава во општеството, во овој случај, хомицидот.

Токму поради тоа, од голема значајност е да се обрне внимание на примената на современите методи при истражување на убиствата, како криминални дела, во чии рамки едни од најсовремените техники е – реконструкција на убиството. Процесот на реконструкција претставува одредена активност во рамките на кои се конструира текот на кривичното дело или поединечните негови фази со цел пронаоѓање на трагите или предметите на кривичното дело. Со помош на ефективното користење на современи пристапи и методи при реконструкција на кривичното дело се поттикнува точното утврдување на механизмите и нивното настанување и околностите кои довеле до нив. Истовремено, успешниот процес на реконструкција може да придонесе кон изведување на точен заклучок за сите останати релевантни околности при извршување на кривичното дело убиство.

Незамисливо е овластено службено лице или правници да работат во правосудните органи без основните криминалистички, криминолошки или правни познавања и вештини.

Меѓутоа, не е доволно само познавањето, службените лица во македонските надлежни институции, треба да имаат имплементирано навистина квалитетна и ефективна организација, со цел правилно и продуктивно насочување и имплементирање на современите криминалистички методи кои може да доведат само до успешно разрешување на хомицидната појава.

Користена литература:

1. Алексиќ, Ж (1982) „Криминалистика“, Савремена администрација, Београд
2. Водинелиќ, Алексиќ, Криминалистичка методика, Скопје 1988
3. Дворсек А. Криминалистичка стратегија, Љубљана, Словенија, 2001.
4. Кунчев Ј. Теоретско приложни аспекти на криминалистичката карактеристика на престапништвото, НИКК, Софија, Бугарија, 2005.
5. Методија Ангелески, Вовед во криминалистика, Скопје 2007.
6. Методија Ангелески, Криминалистичка тактика I, тактика на спроведување оперативни дејствија, Скопје 2010.
7. Методија Ангелески, Криминалистичка тактика II, тактика на спроведување процесни дејствија, Скопје 2010.
8. Марковиќ, Т - „Савремена техника истражувања кривичних дијела – криминалистика“, Народне новине, Загреб, 2000

ЗАШТИТА НА СВЕДОЦИТЕ ВО МЕЃУНАРОДНОТО КАЗНЕНО ПРОЦЕСНО ПРАВО

Апстракт:

Имајќи ја во предвид соработката меѓу државите на подрачјето на казненото право која се уредува според правилата на казненото процесно право, во меѓународното казнено процесно право посебно се предвидени и мерки за заштита на сведокот, жртвата и оштетениот сослушан во својство на сведок.

Во одредбите на Римскиот статут како и во Статутот и Правилникот на правилата на докажување на Меѓународниот казнен суд се обрнува посебно големо внимание за безбедноста во однос на заштитата на сведоците.

Клучни зборови: казнено, сведок, жртва, меѓународно, докажување

WITNESS PROTECTION IN INTERNATIONAL CRIMINAL PROCEDURAL LAW

Abstract:

Considering the cooperation between countries in the area of criminal law which is governed according to the rules of criminal procedure law, in international criminal procedural law, specifically are provided also and measures to protect the witness, the victim and the aggrieved party as a witness.

In the provisions of the Rome Statute and the Statute and the Rules of evidence to the International Criminal Court pays special attention to security in relation to the protection of witnesses.

Keywords: criminal, witness, victim, international, proving

Во меѓународното право не постои дефиниција за поимот “сведок”. Меѓутоа може да се заклучи од меѓународните договори и прецедентното право дека страните кои обезбедуваат докази во казнената постапка воглавно претставуваат предмет на некои правила и директиви. Имено, врз основа на националните закони страните даваат дефиниција за поимот “сведок” како и за жртвите сослушани во својство на сведоци во казнената постапка како и други ранливи категории, вклучително деца и лица со ментални попречувања.

Во таа насока, исто така нема дефиниција и за нивото на мерките за заштита во меѓународното право во однос на сведокот кој би можел да дава исказ во казнената постапка. Но, за заштита на сведоците даваат гаранција во меѓународното право Статутите на Трибуналот за Југославија и Руанда, како и Статутот на Меѓународниот казнен суд.

Во денешни услови, во меѓународното казненопроцесно право се предвидуваат посебни мерки за заштита на сведокот и оштетениот како жртва сослушан во својство на сведок. Имено, овие два субјекта иако секогаш не претставуваат синоним, односно блиски по значењето, чест е случајот да жртвата има улога на сведок во казнената постапка.

Во Римскиот Статут се дава големо внимание за заштита на жртвата на казненото дело кое е во надлежност на Меѓународниот казнен суд, како стално судеко тело, чие седиште е во Хаг, надлежен за водење на казнената постапка, кога се во прашање меѓународни казни дела, како што се :1) казненото дело геноцид, 2) казненото дело против човечноста, 3) воени

злочини,4) казненото дело агресија (кога ќе бидат установени елементите на казненото дело агресија и условите под кои Судот ќе биде надлежен во однос на тоа казнено дело). Инаку, Меѓународниот казнен суд е надлежен за овие наведени казнени дела во случај кога некои од овие казнени дела се сторени на територијата на некој а од земјите кои го имаат прифатено, односно ратификувано Римскиот Статут, или делото е сторено од страна на нивни државјани. Во случај кога би станало збор за земја која не го има ратификувано Статутот, можно е да оваа држава преку свој надлежен орган со своја изјава да ја прифати надлежноста на Судот само за конкретен случај. Судот може да биде надлежен и во однос на случај кога казненото дело го пријави тужителот на Советот за безбедност, постапувајќи на основа на одредбите од глава VII на Повелбата на Обединетите нации.

Превенцијата на “секундарната виктимизација” на жртвата на казненото дело која се појавува во својство на сведок, претставува една од важната цели на современото казнено процесно законодавство кое се заснива не само на потребите на хуманиот третман на жртвата, односно на оштетениот во казнената, но и на стремежот за да со тоа се добие квалитетен исказ, со оглед на фактот што често во голем процент жртвите не се воопшто расположени да земаат учество во казнената постапка. Во тој однос, правилата на Римскиот Статут, во споредба со правилата на статутите на *ad hoc* трибуналите на некогашна Југославија и Руанда се многу по поволни за жртвата на казненото дело кое е предмет на постапката.¹

Врз основа на член 68 ст.1 од Римскиот Статут, Судот е должен да превзема соодветни мерки за заштита на безбедноста на физичкото и психичкото здравје, достоинството и приватноста на жртвите на казнените дела и сведоците. При преземањето на овие мерки Судот има обврска да ги има во предвид сите релевантни фактори и околности, вклучително возраста, полот, здравствената состојба на жртвата и сведокот, како и природата на казненото дело. Но, при тоа Судот не се ограничува само на овие околности, односно не се лимитира на можноста за преземање на потребните мерки за заштита, независно дали казненото дело е сврзано со определени алтернативни форми на насилство – сексуално насилство, насилство помеѓу различни полови и насилство во однос на деца. Соодветните мерки за заштита на сигурноста, физичкото и психичкото здравје, достоинството и личната сфера на оштетениот и сведокот претставува должност на јавниот обвинител во текот на истрагата и казненото гонење за определени казнени дела. Овие мерки, независно од нагласената интенција за заштита, не смеат да имаат влијание на правата на обвинетиот или да противречат на правичното и непристрасно судење.

Заштитата на оштетениот и свидетелот ни во кој случај исто така не смее да прејудиира некаква вина на обвинетиот, ниту да му се забрани било кое право, а пред се правото на одбрана. Така правата на обвинетиот треба да бидат баланси-

рани со правата на жртвата – оштетениот и свидетелот. Во тој однос ќе го земаме како пример член 20 ст.1 од Статутот на Меѓународниот казнен трибунал за гонење на личности, одговорни за сериозни прекршувања на меѓународното хуманитарно право, извршени на територијата на поранешна Југославија од 1991 година, па наваму, (ICTY) и член 19 ст.1 од Статутот на Меѓународниот казнен трибунал за гонење на личности, одговорни за геноцид и други сериозни прекршувања на меѓународното хуманитарно право, извршени на територијата на Руанда и за казнено гонење на граѓани на Руанда, одговорни за геноцид и други слични прекршувања, извршени на територијата на соседни држави, сметано од 1 јануари 1994 година до 31 декември 1994 година (ICTR), каде се определува дека Судскиот оддел е должен да се погрижи за да биде судењето праведно и експедитивно, со целосно почитување на правата на обвинетиот и со должно обрнување на внимание за заштита на жртвата – оштетениот, во својство на сведок и сведокот. Понатаму, членот 22 од Статутот на ICTY и членот 21 од Статутот на ICTR условуваат дека нивните правила за процедурата и доказите ќе ја обезбедат заштитата на жртвата со мерки во кои е вклучено и изведувањето на *in camera* на судските постапки и заштита на идентитетот на жртвата. Во практиката Судските оддели имаат обемни права за да ја определуваат правилно рамнотежата меѓу правата на обвинетиот и правата на жртвата или на сведокот.

Поставката според која обвинетиот би морал да биде присутен на неговото судење е определна во член 67 ст.1 од Римскиот статут назначувајќи дека при определувањето на какво било обвинение, како еден од елементите на правата на обвинетиот во казнената постапка при одлучувањето за било кој дел од обвинението е што обвинетиот има право на јавно сослушување, земајќи ги во предвид одредбите од овој Статут, што вклучува право на праведно сослушување, изведено на непристрасен начин, како и на определени “минимални гаранции” под услов на потполна равноправност, што детално се разработува во натамошните одредби на овој член од Статутот, а имено :

- а) веднаш и детално да биде информиран за карактерот, причината и содржината на обвинението на јазик којшто обвинетиот го разбира и говори;
- б) да располага со доволно време и можност за подготвување на одбраната и слободно да комуницира со правниот застапник по избор на обвинетиот, со доверливост;
- в) да биде суден без непотребно одолговлекување;
- г) во согласност со член 63 ст.2 од Статутот да биде присутен на судењето, лично да ја насочува одбраната или преку правна помош по избор на обвинетиот, да биде информиран, доколку обвинетиот нема правна помош, за ова право и да има право на бранител кој ќе биде назначен од страна на судот во каков било случај кога тоа е барано од интересите на правдата, без плаќање доколку на обвинетиот му недостигаат доволно средства да плати за одбраната;
- д) да ги распита или да биде спроведен распит на сведоците кои што даваат искази против него, и да му биде дозволено присуство при распит на сведоците, посочени од него, при истите услови, како и сведоците кои што даваат искази против него; обвинетиот има право да истакне факти во својата одбрана и да предлага други докази, дозволени според овој Статут;
- ѓ) да има право на бесплатна помош од компетентен толкувач и од такви преводи кои се неопходни за задоволување на барањата за праведност, доколку некоја од постапките или документите што се презентирани пред судот не се на јазикот кој обвинетиот целосно го разбира и го зборува;
- е) да не биде принуден да сведочи или да признае вина и да може да молчи, без таквото молчење да биде земен во предвид при определувањето на вината или невиновноста;
- ж) да прави писмени или устни искази во својата одбрана, без да положи заклетва; и
- з) да не му биде наметнат било каков товар на докажување или каква била тежина на порекнување.

Како дополнување на било какво друго расветлување, предвидено во овој статут, обвинителот при прва можност и ги открива на одбраната доказите кои ги поседува или контролира и за кои тој смета дека докажуваат или би можеле да ја докажуваат невиновноста на обвинетиот или да ја намалат неговата вина, или кој би можеле да ја засегнат сигурноста на доказите во поткрепа на обвинението. Во однос на сомнение за примена на ваквото решение, судот ќе донесе одлука.

Но, кога е во прашање заштита на жртвата на казнени дела, која може да се сослуша во својство на сведок како оштетен, тогаш судот може да отстапи од начелото на јавност и има можност да примени два технички модалитета и тоа : спроведување на постапка *in camera*, иклучување на јавноста; и судот да одобри презентација и изведување на докази преку електронска комуникација или други специјални средства. По-конкретно вакви мерки се применуваат во случај на жртви на сексуално насилство или деца, кои се жртви или сведоци, освен ако судот

нареди друго, земајќи ги во предвид сите околности, особено гледиштето на жртвата или сведокот (чл. 68 ст.2 од Статутот). И во двата случаи *ratio legis* е обезбедувањето на посебната положба на оваа категорија на лица во казнената постапка, со цел да се избегне, односно да се минимизира секундарната виктимизација, како и психичката трауматизација до која може да дојде.

Ако со извршеното казнено дело се повредени, односно засегнати личните интереси на жртвите, Судот ќе дозволи нивните гледишта и интереси да бидат презентирани и разгледувани во било која фаза на казнената постапка доколку судот смета да е тоа соодветно, што претставува фактичко прашање и се сведува на начин кој не е прејудиирачки или недоследен, односно кој

не засега и противречи на правата на обвинетиот и на барањата за справедлив и непристрасен судски процес, што исто така е резултат на проценката на судот. Такви гледишта и интереси може да бидат претставени од правните застапници на жртвите, кога Судот смета дека тоа е соодветно, во согласност со Правилникот за процедурата и докажувањето (член 68 ст.3 од Статутот). Во суштина ваквите одредби од овој член претставуваат во основа дефинирање на формата на учество на жртвата, односно на оштетениот во казнената постапка, која подетелно се определува во одредбите од Правилникот за процедурата и докажувањето. Инаку, членот 68 од Римскиот Статут во целина во своите одредби нагласува дека усвоените мерки од страна на Судот не можат да бидат прејудиирачки или недоследни спрема правата на обвинетиот за справедливо и непристрасно судење. Правилото, насловено како “ограничувања за обезбедување” кое произлегува од Правилникот за процедурата и докажувањето на Меѓународниот казнен суд, го овластува судскиот оддел да издаде наредба за анонимноста на жртвите и сведоците, како и на членовите на нивните семејства, и тоа пред започнувањето на судењето во случај кога материјалите или информациите ги поседува и контролира јавниот обвинител, а притоа се задржани, применувајќи го истиот член кога таквите материјали или информации можеби последователно нема да бидат воведени во текот на потврдувачкото сослушување или во текот на судењето, без претходно адекватно обелоденување во однос на обвинетиот.

Со други зборови, доколку разкривањето на доказите или информациите, во согласност со Римскиот статут, може да доведе до тешка закана за сигурноста на свидетелот или неговото семејство, тогаш во тој случај заради остварување на целите на какви било постапки што биле изведени пред започнувањето на судењето, јавниот обвинител може да ги повлече овие докази или информации, со тоа што на место нив да понуди соодветно резиме. Како што рековме погоре, ваквите мерки ќе бидат спроведени на начин кој не е прејудиирачки и не засега и противречи на правата на обвинетиот и на барањето за справедлив и непристрасен процес.

Но, треба да се напомени дека Статутот на меѓународниот казнен суд ја ограничува моќта на јавниот обвинител на тој начин што Судот има јурисдикција само спрема лица во врска со најтешки казнени дела кои предизвикуваат меѓународна загриженост и се посочени во овој статут, и ќе биде комплементарен на националните казнени јурисдикции. Компетентноста и функционирањето на Судот се уредува според одредбите на овој Статут. Освен тоа, активностите на обвинителот се предмет на една група на услови и тоа секогаш кога започнувањето на истрагите е побарано од страна на државата или на обвинителот врз основа на негова сопствена иницијатива. Во случај на постоење на државно барање и во случај на делување на обвинителот *proprio motu*, обвинителот мора најнапред да утврди дали “постои разумна основа за да започне истрагата” (член 18 ст.1 и член 53 ст.1 од Римскиот статут). Доколку постои таква основа тој мора да ги извести сите држави-потписнички како и оние држави кои врз основа на достапните информации имаат јурисдикција врз злосторството. Обвинителот може да ги извести таквите држави врз доверлива основа и – кога обвинителот верува дека е неопходно да заштити лица, да спречи уништување на докази или да спречи одредени лица да му побегнат на законот – може да го ограничи обемот на информации што им се понудени на државите. Доколку постои барање од страна на Советот за безбедност, обвинителот може да изнајде и други средства со цел да ја запознае државата дека постои барање и можност за започнување на истрагата. Обвинителот може да започне сопствена истрага само ако државата не е заинтересирана за спроведување на истрага за злосторството и доколку извршителот на тоа дело не е изведен пред некој национален суд, или пак државата е заинтересирана за истрага и водење на судски процес, но очигледно не е спремна или способна да го направи тоа. И тука треба да се напомене дека, доколку прелиминарното испитување е иницирано од обвинителот *proprio motu*, како дополнување на овие услови е неопходно обвинителот да поднесе барање до истражната канцеларија, односно до предсудскиот оддел, заедно со какви било собрани подржувачки материјали за дозволување на истрагата, па откога ќе ја добие оваа судска дозвола и секако ако се исполнети условите кои претходно ги спомнавме, тогаш обвинителот може да започне со истрагата. Но, овој услов не се зема како неопходен доколку оваа иницијатива е преземена од страна на државата, меѓутоа се подразбира дека државата

пред да го поднесе случајот до Меѓунаро-дниот казнен суд мора да посвети должно внимание во врска со важноста и значењето на овој чекор пред да го достави на Судот. Сепак важно е да се нагласи дека во секој конкретен случај не се прави разлика помеѓу овие преземени три инстанции кога може да започне процесот се додека се презема во предвид можноста за ставање во прашање прифатливоста на случајот. Имено, во таа смисла следува објаснувањето дека, без оглед дали случајот е поднесен до Меѓународниот казнен суд од страна на државата, Советот за безбедност или од обвинителот, обвинетите и други вклучени личности или самите држави имаат право да ја постават под прашање прифатливоста на случајот пред да се потврди обвинението во време на истрагата. Во таков случај Судот ќе биде задоволен, бидејќи поседува јурисдикција во каков било случај донесен пред него, имајќи право да ја определи прифатливоста на некој случај, согласно со член 17 од Статутот.

Меѓународниот казнен суд во својата административна управа има на располагање предсудски оддел за жртвите и свидетелите, во согласност со Правилникот за процедурата и доказите. Затоа, кога е во прашање конкретизацијата на определени заштитни мерки во однос на жртвите и сведоците, посебна консултивна функција има Одделението за жртви на казнени дела и сведоци кое може да ги советува на обвинителот и на Судот во однос на примена на заштитни мерки, безбедносни аранжмани, советувања и помош за сведоците, жртвите што се појавуваат пред Судот, како и за други кои се изложени на ризик, врз основа на сведоштвата што се дадени од такви сведоци. Во Одделот се вклучува и персонал за експертиза за трауми, вклучувајќи и трауми поврзани со злосторства на сексуално насилство. Имено, за работата и судската управа на Судот е надлежен Секретарјатот на чело со Секретарот, без да се засегнуваат функциите и овластувањата на обвинителот. Секретарот има посебни обврски во однос на жртвите и сведоците, предвидено во Правилата за постапката и доказите (Правило 16), обезбедувајќи им подобра процесноправна положба во казнената постапка, во согласност со минимизирање на ефектот од секундарна виктимизација. Така во тој однос доколку жртвите, сведоците и останатите лица се наоѓаат во опасност поради давањето на исказ, Секретарот, во согласност со одредбите на Римскиот Статут и Правилникот за процедурата на доказите е одговорен за извршување на определени работи во врска со запознавањето на значајни факти (Правило 16/2):

1. Информирање на овие лица за нивните права кои произлегуваат од Римскиот Статут и Правилата за постапката и доказите, како и посебно известување за функцијата и достапноста на Судскиот оддел за жртвите и сведоците;
2. Навремено запознавање на овие лица со релевантните одлуки на Судот кои би можеле да имаат влијание на нивните интереси, со почитување на одредбите за доверливоста.

Имајќи го во предвид напред изнесеното, јасно може да се заклучи дека обврските на Секретарот на Секретарјатот на Меѓународниот казнен суд се однесуваат на три вида на категории на лица кои можат да имаат исти или различни процесни дејствија, односно кои можат да кулминираат определени процесни статуси: и тоа: на жртва која истовремено може да биде и сведок; сведок кој не е жртва на казненото дело и, друго лице (а тоа се лица кои се во определни блиски – роднински или други односи) кое од некои причини е во опасност поради исказ на сведок. Инаку, помеѓу давањето на исказот на сведокот и опасноста спрема определени лица мора да постои каузална врска. Заради успешно извршување на својата должност, Секретарот води посебна евиденција за жртвите кои изразиле намера за нивно учество во определен предмет (Правило 16/3).

Во согласност со Статутот и Правилникот за постапката и доказите Секретарот има определена улога на меѓународно правно ниво, во својство на застапник на Меѓународниот казнен суд, а имено да преговара со држави од каде доаѓа односно потекнува определена категорија на лица, како што се лицата кои погоре ги спомнавме, во однос на постигнување на договор за преместување доколку постои опасност од закана или давање соодветна поддршка на овие лица на територијата на определена држава. Сите постигнати спогодби мора да останат како доверливи документи во архивата на Судот (Правило 16/4).

Во општа смисла, согласно со член 43 ст.6 од Римскиот Статут, Секретарот создава во

рамките на секретаријатот, како што рековме погоре, оддел за жртви и сведоци. Овој оддел, во консултација со канцеларијата на обвинителот, обезбедува заштитни мерки и безбедносни аранжмани, советувања и друга соодветна помош на сведоците, жртвите кои се појавуваат како сведоци и самите жртви, независно од тоа дали се сведоци, пред Меѓународниот казнен суд, како и за други лица кои се изложени на ризик врз основа на сведочењата што се дадени од таквите лица. Што значи, оваа служба обавува *inter alia* преку својата работа во однос на две категории субјекти и тоа: спрема широк круг на лица кои потенцијално се загрозуени, во однос на лица кои се појавуваат во својство на сведоци, жртви во својство на сведоци и самите жртви, односно оштетените кои се појавуваат пред Судот, како и останатите лица кои се загрозуени поради исказот кои го имаат дадено како сведоци, во согласност со нивните посебни околности, и во однос на сведоците.

Според Правилникот за постапката и докажувањето (Правило 17/2) Одделот за жртви и сведоци во однос на сите сведоци - жртви, кои се појавуваат пред Судот, како и останатите лица кои се загрозуени поради исказот кои го имаат дадено како сведоци, во согласност со нивните посебни потреби и околности, ги презема следните дејствија:

1. обезбедување на соодветни заштитни и безбедносни мерки, како и утврдување на долгорочни и краткорочни планови за нивна заштита;
2. давање на препораки на телата на Судот заради донесување на мерки на заштита и советување на соодветни држави за такви мерки;
3. помагање при реализација на лекарска, психолошка и друга соодветна помош;
4. едукација на Судот и странките во однос на прашања кои се однеуваат на трауматизирани жртви од секуслани насилства, обезбедување на нивна безбедност и доверливост;
5. давање на препорака во консултација со Канцеларијата на обвинителот заради изработка Кодекс на однесување со обезбедување на безбедност и доверливост како клучни елементи за службата на Судот и одбраната, како и за сите меѓувладини и невладини организации, кои на барање на Судот дејствуваат, зависно од околностите на случајот;
6. остварување по потреба соработка со држави со цел обезбедување на заштитни мерки кои се предвидени во Правилникот за постапката и докажувањето.

Во однос на сведоците:

1. упатување на места каде што можат да добијат правен совет заради заштита на своите права, а особено во врска со нивните искази;
2. давање помош на сведоците откако се повикани да сведочат пред Судот;
3. преземање потребни мерки за заштита на полот, заради олеснување на сведочењето на жртвите на сексуално насилство во сите стадиуми на постапката.

Во практиката Судскиот оддел за жртви и сведоци е должен да обрне посебно внимание на определена категорија на сведоци и жртви кои спаѓаат во таканаречени ранливи лица, имајќи ја во предвид нивната старост, односно своите својства и определени состојби во кои се наоѓаат. Од друга страна, Судскиот оддел има обемни права да ја определи правилната рамнотежа меѓу правата на обвинетиот и правата на жртвите или на сведоците. Понатаму, во вршењето на својата работа, овој оддел посветува посебно внимание за потребите на децата, старите и инвалидните лица.

Одделот за жртви и сведоци посебно е одговорен за преземање на низа активности, таксативно наброени во Правилникот за постапката и докажувањето²

а) почитување на доверливоста (начело на дискреција);

б) уважување на посебните интереси на обвинителството, одбраната и сведоците, така што по потреба, на соодветен начин, одвоено да им дава правна

помош на сведоците од обвинението и одбраната, постапувајќи непристрасно и во соработка со странките, во согласност со решенијата и одлуките на Судот;

в) обезбедува административна и техничка помош на сведоците, жртвите ко

ој се појавуваат пред Судот како и на останати лица кои се во опасност поради дадедниот исказ како сведоци во сите стадиуми на постапката, а и после завршувањето на постапката,

зависно од проценката – дали за тоа постои разумна потреба (начело на континуирана помош на жртвите и сведоците));

г) обезбедува образование на лица во однос на определени таксативно одредени теми, кои се значајни за положајот на сведоците и жртвите во казнената постапка (виктимолошка – едукативна функција). Тоа се следните теми: 1) бе-бедност, 2) интегритет и достоинство на жртвите и сведоците, како 3) заштита на полна и културна чувствителност;

д) соработка со меѓувладини и невладини организации, кога тоа е потребно (начело на соодветна соработка).

Денес во современата казнена постапка, според одредбите од член 68 ст.1 од Римскиот Статут Меѓанародниот казнен суд е должен да презема соодветни мерки за заштита на физичкиот и психичкиот интегритет, достоинството и приватноста на жртвите на казнените дела и сведоците. Токму во оваа насока и Одделот за жртви и сведоци вработува лица со посебен образован и стручен профил, вклучувајќи персонал со експертиза за трауми, вклучувајќи и трауми, поврзани со злосторства на сексуални насилства, во согласност со критериумите, предвидени во одредбите од член 43 ст.6,а во врска со член 44 од Статутот. Исто така овој Оддел може да опфати, зависно од потребите во определени случаи, и лица кои се *inter alia*, стручни во следните области:

- » заштита на безбедноста на сведокот;
- » правни и административни прашања прашања, вклучувајќи ја областа од хуманитарното и казненото право;
- » логистичка проблематика;
- » психологија на казнената постапка;
- » полна и културна разновидност;
- » работа со деца – нарочно оние кои се трауматизирани;
- » работа со стари лица, посебно во врска со претрпени трауми како последица на вооружени судири и прогонство;
- » работа со инвалидни лица;
- » социјална работа и консултативна дејност;
- » здравствено згрижување;
- » толкување и преведување.

BALKANS IN THE GEOPOLITICAL STRATEGIES OF GREAT POWERS: THE CASE OF POST-INDEPENDENCE MONTENEGRO

Summary: Montenegro, young country on the scene of 21st century international relations is situated in the region of the Balkans where interests of great powers collided many times in the past. After enjoying a wave of investments and development of good relations with all major players in the region, the country now has to face choices regarding the future of its European and Euro-Atlantic integrations. It is small country, but with relatively long Mediterranean coast and historically and culturally related to Russia and partly, to Turkey. That is the reason which makes it present in the strategic plans of these two countries (and also increasingly influential China) whose presence would probably remain strong no matter Montenegro would most probably be aligning with the U.S.-led alliance with Western countries in the months and years to come.

Keywords: Montenegro, Balkans, NATO, geopolitics, foreign policy

Montenegro, as most of the Balkans, through history was place where different civilizations and empires collided and intermingled. Ever since Theodosius divided Roman Empire in two, the division line that would later on signify divide between East and West, Catholicism and Orthodox Church, Latino-German or West European and Slavic (and later also Turkish Ottoman) civilizations passed right through present-day Montenegro. Montenegro, or its parts, was ruled by Byzantine Empire, Venice, Ottoman Empire, Habsburgs, French Empire, among others, and there was also, at least for some periods, Russian, British and German presence. Today, Montenegro is a country that is multi-ethnic and multi-religious, which in many ways mirrors its turbulent history. It is, together with Bosnia and Herzegovina, the only country in Europe where no ethnic group makes majority, although there is plurality of Montenegrins who make 45% of population. As such, it makes obvious case for a country that needs sensitive foreign policy to appease all parts of its population – Orthodox, Muslims and Catholics.

After regaining independence in 2006 Montenegrin government proclaimed as their main goals European and Euro-Atlantic integrations of the country. However, it still tried to maintain the best relations possible with other major players that had interests in the region, apart from Western countries – Russia, Turkey and China.

Montenegro and Western Powers: on the Way to European and Euro-Atlantic Integrations

Montenegro proclaimed as one of its main strategic goals membership in both the European Union and NATO. While membership in the EU is supported by all of its major political parties and by majority of population, and it is seen as a natural decision since all countries in the region are members, candidates or potential candidates for EU, membership in NATO is highly divisive issue.

The United States was present in the Balkans through most of the second half of the 20th century. This region was seen as very important in the Cold War era when parts of the Iron Curtain went through the Balkans, where NATO and Warsaw Pact members and non-aligned Yugoslavia met. US tried to block Soviet advance towards the Mediterranean, as confirmed by the Truman Doctrine in 1947 and the support given to Greece and Turkey in order to curb the communist influence. Yugoslavia was also extremely important and they managed to make it closer to NATO by helping to form Balkan Pact in 1953. After the ending of the Cold War, for a few years the US withdrew from the region and left its Western European allies to try to solve Yugoslav crisis, but since they lacked skill (or will as well) to do that, Clinton administration heavily involved in solving Bosnian and Kosovo conflict and American presence in the region became strong again. Now, with the rise of tensions between the US and its Western European partners with Russia, the Balkan region became once again, as Secretary of State John Kerry said *in the line of fire* between Russia and the West. Kerry mentioned in particular Serbia, Macedonia, Kosovo and Montenegro, along with Georgia, Moldova

and Transnistria.¹ Obviously, he mentioned the countries and entities that are in South East Europe and Black Sea region and are not members of NATO. In this context, while Montenegro is far away from conflict-prone areas of former Soviet republics, it is in rather delicate situation since it is closer to NATO-membership than any other of the countries mentioned, but on the other hand has history of close relations with Russia and its historic ally, Serbia. Montenegro, although rather small – with less than 14.000 km² of area and around 620.000 inhabitants – is strategically important. It is the only of countries *in the line of fire* that possess Mediterranean coast and it represents the only missing link between NATO members of Croatia and Albania. With Montenegro joining NATO, the Alliance will have the entire Northern Mediterranean coast (apart from strategically unimportant and small Bosnia and Herzegovina's port of Neum) under its control. Also, as the country between two former war zones of Kosovo and Bosnia and Herzegovina, Montenegro's position is important and makes it more interesting for the US foreign policy than it would be according to its size. Montenegro is neighbor of Kosovo where large American Camp Bondsteel is situated, so they certainly would not be happy to see any Russian military influence in its vicinity.

Montenegro used every opportunity to express its will to forge stronger partnership with the US: it sent soldiers to take part in the mission in Afghanistan and visits of American Navy ships to Montenegrin ports are often arranged. Montenegrin government is aware that there is still strong anti-NATO sentiment in the country, but they still know that, at least for the time being, the US and alliance of Western countries led by America is in the best position to offer security for such a small country in a very fragile and volatile region. They are also aware of influence that the US has on the EU and the relation between NATO and EU memberships. Those reasons make the Western allies in better position to increase their influence on decision-makers in Podgorica, as seen when Montenegro joined US-EU sanctions against Russia.

Russia and Montenegro: Historic Friendship Challenged?

Russia and Montenegro have long history of close cooperation. Ever since Russian Emperor Peter I sent the letter to Montenegrins asking them to join Russians in fight against the Ottoman Empire, Montenegro had position of pro-Russian bastion in the Balkans. While other, larger, countries, like Bulgaria and Serbia competed for Russian support and, from time to time fell in and out of its favor, Montenegro was the entire time reliable Russian ally. Montenegrins and Russians share the same Slavic roots and related languages, and majority of Montenegrins, like the most of Russians, belong to Orthodox Christian tradition. One of Russia's most influential philosophers and historians, Nikolay Danilevsky, in his voluminous work *Russia and Europe*, sets the Slovenian cultural-historical type and calls for the creation of all-Slavic alliance against external threats, led by Russia. This idea still lives through the work of Alexander Dugin and his belief that it is still possible to create a large continental block from Lisbon to Vladivostok.²

Particularly through 19th century, with pan-Slavic feelings running high, Montenegrins were seen in Russia as heroic warriors fighting against much stronger enemy for Christian and Slavic cause. In *Anna Karenina* Tolstoy's characters are speaking of bravery of Montenegrin fighters in War of 1876-1878 with admiration. Two of Montenegrin King Nicholas' daughters got married into Russian imperial court and till the end of both monarchies in 1917/1918 relations between the two were rather close. During the course of 20th century relations between Yugoslavia and the Soviet Union had their ups and downs, but even when Yugoslavia broke up with Stalin in 1948 most of those who opposed it were from Montenegro. Russia became the first among great powers to recognize independence of Montenegro in 2006. After that, its investors literally overrun Montenegro. Close economic ties were particularly emphasized in the field of tourism where Russian market became the most important for Montenegrin tourism. For example, according to report made by Montenegrin Ministry of Sustainable Development and Tourism, in 2013 tourists from Russia made up 28.1% of all foreign tourists that visited the country, and they stayed on average eight days, more than the other tourists.³ With Putin's Russia trying to regain at least part of its influence on world stage,

1 http://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2015&mm=02&dd=25&nav_id=93293

2 Danilevski, Nikolaj, *Rusija i Evropa*, Nolit, Dosije, Beograd, 2007, p. 308, 362; Dugin, Aleksandar, *Konspirologija*, Brimo, Beograd, 2001, p. 138.

3 *Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti Ministarstva održivog razvoja i turizma*, Ministarstvo održivog

Montenegro became important part of that story. While contemporary Russia is still a far cry from the former Soviet Union's influence in e.g. Africa, parts of Latin America and Indochina, it is still able to emphasize its presence in the Middle East, Central Asia and Eastern Europe. While Montenegro does not have military significance, and it is not right on the potential corridor for transport of gas, it is still a country with coast almost 300 km long on the Mediterranean. There were speculations, of course unconfirmed, that Russia wanted to make an arrangement with Montenegro regarding building of base to be used by Russian fleet in Montenegro. After allegedly Montenegrin officials refused, Russia turned to Cyprus whose relations with Russia have certain similarities with Montenegrin. Montenegro supported sanctions against Russia which damaged their relations, and the relations will probably deteriorate in the future as Montenegro comes closer to NATO membership. There is still a strong presence of Russophile public opinion and there are political forces in Montenegro that openly show sympathies for Russia, but geographic position of Montenegro makes it hard for Russia to use that to make any significant gains, which is possible in countries of the *near abroad*.

Conclusion: Perspectives of Montenegro among the Great Powers

Montenegro tries to have the best relations possible with important players of regional and world politics and economy. However, it will not be able to continue the honeymoon era of early post-independence years when it witnessed inflow of foreign investments from different countries and advanced rapidly towards European integrations. With answer to question of Montenegrin NATO membership approaching, it suffers deterioration of its relations with Russia, its long-time political ally and major economic partner. The rift between Russia and the West, led by the US is emphasizing divisions among Montenegrins themselves, some of whom turn to the West and others to Russia. It is still expected that, since Russia is not seen as viable partner who can now assure security to Montenegro, particularly to its borders, Montenegro would join NATO in next few years. It is interest of the US to see Montenegro as a member soon, although it encounter an obstacle if some of Western European partners, like France, delay the invitation in order to appease Russia for the time being. Still, speaking of long-term goals, joining both NATO and the European Union will be at the top of agenda of Montenegrin foreign policy. We can assume for sure that Balkan integration into Western-led structures will be reversed only if Western power on the World Island (Eurasia) greatly diminishes in favor of great autocratic powers of Eurasia⁴, something that does not appear likely in near to medium future. It will probably weaken relations with Russia, but Russia will turn to other countries that it finds more important for its foreign policy according to new geopolitical code of Russia in which regional dimension is getting ahead of the global one, and which is more self-oriented⁵. Those countries include first of all *near abroad*, and of the countries in the region - Serbia. Turkey would also remain present in Montenegro with its cultural and economic influence that may turn to political arena, particularly regarding Muslim citizens of Montenegro and political parties that represent them. China, which historically was not very present in the Balkans, is also gaining ground. While China is becoming more present economically in other places, like Latin America and Africa, it became more visible in the Balkans as well – some of the obvious examples of Chinese investments are building of the first bridge over Danube in Belgrade after almost seventy years and signing of agreement to construct a high-speed railway between Belgrade and Budapest. Chinese companies will also construct the first highway in Montenegro, and Montenegrin government ordered building of ships for its new commerce fleet in Chinese shipyards. While there are no cultural affinities between Balkan countries and People's Republic of China, Chinese may be buying influence with strong economic presence to set up a stronger presence at the borders of the EU.⁶

As NATO presence will no doubt increase in the years to come, the Balkans region, including Montenegro, will most probably be a region of interest for different foreign powers for political and geopolitical, but also cultural and economic reasons.

razvoja i turizma, Podgorica, mart 2014, p. 28.

4 Petersen, Alexandros, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, Praeger, 2011, p. 143.

5 Okunev, Igor, *The New Dimensions of Russia's Geopolitical Code*, Turkish Policy Quarterly, 2013, p. 69

6 <http://thediplomat.com/2014/12/chinas-balkan-gamble/>

Bibliography

1. Danilevski, Nikolaj, *Rusija i Evropa*, Nolit, Dosije, Beograd, 2007
2. Dugin, Aleksandar, *Konspirologija*, Brimo, Beograd, 2001
3. *Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti Ministarstva održivog razvoja i turizma*, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Podgorica, mart 2014
4. Okunev, Igor, *The New Dimensions of Russia's Geopolitical Code*, Turkish Policy Quarterly, Spring 2013, Vol. 12 No: 1
5. Petersen, Alexandros, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, Praeger, 2011
6. <http://thediplomat.com/2014/12/chinas-balkan-gamble/>
7. http://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2015&mm=02&dd=25&nav_id=93293

Д-р Тони Ѓоргиев, м-р Гоце Стоиловски
 Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Воена академија
 „Генерал Михаило Апостолски“ -Скопје

327(100)
 327(73:470)

ПРЕКУ СЕНКАТА НА НОВА СТУДЕНА ВОЈНА КОН НОВ ПОСЛОЖЕН СВЕТСКИ ПОРЕДОК

THROUGH THE SHADOW OF A NEW COLD WAR TO THE NEW COMPLEX WORLD ORDER

Апстракт: Трудот се занимава со анализирање на најновите геополитички случувања на светската сцена и можноста за трансформирање на спротивставеноста помеѓу САД и Русија кон нов посложен светски поредок. Преку елаборација на теоретските анализи ќе дојдеме до солидна основа за креирање на претпоставки кои ќе ги втемелат основните карактеристики на двата можни правци на евентуалните идни случувања кон кои ќе се движи човештвото односно епоха на мир и просперитет или влегување во најбурниот период во историјата. Во трудот елаборацијата на актуелните случувања ќе биде проследена низ призмата на ставовите на врвни сегашни и поранешни значајни актери на меѓународниот подиум.

Клучни зборови: светски поредок, светска сцена, геополитички случувања, мир.

Abstract: Paper deals with the analysis of latest geopolitical developments on the world stage and the ability to transform the opposition between the US and Russia to a new complex world order.

Through elaboration of theoretical analysis will come to a solid basis for creating assumptions grounded to the main features of the two possible directions of possible future developments to which will move mankind era of peace and prosperity or entry into the most extravagant period in history. This paper elaboration of current events will be followed through the prism the views of top current and former major actors on the international stage.

Key words: world order, world scene, geopolitical developments, peace.

Вовед

Секој крај раѓа нов почеток. Така е на планетата Земја, така е и во Вселента. Новата ера во меѓународните односи доаѓа со доаѓањето на новиот претседател на САД, Барак Обама. После периодот на Студената војна и унилатералната експанзионистичка фаза, доаѓа време кога САД започнуваат да ги консолидираат своите позиции на Стариот континент. А со самото тоа периодот на униполаризмот карактеристичен за годините после Студената војна полесно попушта на својот интензитет и му препушта место на мултиполаризмот. Се раѓа нешто ново кое сеуште, барем на светлината на денот, ги нема дефинирано своите контури. Веќе станува повеќе од јасно дека целиот цвет не се врти околу единствената „суперсила“ туку дека повеќе глобални и регионални сили (кои всушност се посебни цивилизации) кружат околу земјината политичка оска, обидувајќи се да ја наметнат својата моќ над другите.

Светската сцена предвидена по делото на Семјуел Хантингтон

Можеби Семјуел Хантингтон во своето дело „Судир на цивилизациите“ ги предвидел настаните по терористичките напади во Њујорк или пак настаните на светската сцена го практикуваат како прирачник неговото дело а можеби има и нешто трето?

Според делото на Хантингтон: „современиот свет е мултиполарен и мултицивилизциски односно во новата ера конфликтите не избиваат меѓу различни класи туку меѓу различни култури т.е. цивилизации“, „балансот меѓу цивилизациите се менува односно опаѓа влијанието на Истокот, а Исламот е во вистинска експанзија“, „се појавува поредок базиран на етно-

цивилизациите односно општествата кои споделуваат заеднички културни афинитети меѓусебно соработуваат и се групираат околу т.н. „срцевински држави“, „на линиите на разграничување меѓу различните цивилизации избиваат локални војни што одземаат голем број животи“ и „обидот Западот да ја сочува својата доминација полека доведува до судир со другите цивилизации, а во прв ред со исламот и Кина“.

Дел од настаните на светската сцена практикувани според делото на Семјуел Хантингтон

На средбата помеѓу Хенри Кисинџер и Владимир Путин во Москва на 20 јануари 2012 година, Кисинџер објаснуваше дека Путин е патриот кој доживеал понижување во 90-те години и е многу чувствителен кога смета дека станува збор за мешање во внатрешните работи на Русија. Путин пак од друга страна смета дека американската тенденција е да се подржува опозицијата во Русија за тој да биде отстранет. Хенри Кисинџер верува дека Путин може да биде конструктивен партнер со американците и во интервју за „Си Ен Ен“ изјави дека повторно избраниот руски претседател Владимир Путин е „патриот“ и не е анти-западен или анти-американец. Тоа се случува во реалноста на светската сцена во текот на 2012 година додека од друга страна според теоријата на Хантингтон: „САД и Русија мора да склопат рамноправен пакт кој ќе почива на респектирање на обата интереса“, „Русија ќе треба да го прифати ширењето на НАТО и ЕУ кон источна Европа“ и „САД и западна Европа треба да ја прифатат руската патронажа над православните земји“. Можеби почетоките на новата биполаризација треба да ги бараме тогаш кога рускиот претседател Димитриј Медведев потпиша декрет од 26.08.2008 година со кој Русија и формално ја признава независноста на грузиските провинции Јужна Осетија и Абхазија, што веднаш наиде на неодобрување кај западните земји. Од друга страна пак рускиот претседател оваа постапка ја правда со Косово и изјавува дека не се плаши од нова студена војна односно „Го направивме она што останатите држави го направија со Косово, а Русија јасно се противи на независноста на Косово“. Од напред неведеното веднаш се поставува прашањето дали можеби на светската сцена опстојуваат двојни аршини при применувањето на меѓународното право.

Многу независни експерти предупредуваат дека после признавањето на Косово, во светот има над сто такви жаришта, одредени структури секогаш ќе има кои ќе сакаат да се отцепат од матичната држава. Нормално, ќе се повикуваат на ваквите стандарди и на меѓународното право и во ваква ситуација може да доживееме региони државички или да се вратиме со векови наназад-градови држави. Со настаните во и околу Украина дали можеби на повидок е почеток на нова студена војна или можеби се гледа само сенката на новата студена војна или пак можеби тоа е сенката на нов меѓународен вооружен конфликт, на кој крајот никој не може ниту да му го претпостави. Според шефот на руската дипломатија Сергеј Лавров: „Москва ќе направи се што е во нејзина моќ за надминување на кризата во Украина и нема да дозволи нова „студена војна“

Меѓутоа со предизвикувањето на кризата во Украина некој си ја постигна зацртаната цел. Имено истражувањата покажуваат дека наклонетоста на украинските граѓани во однос кон Европа или Русија се сврте од 20% кон 80% во корист на Европа, што беше обратно пред настаните. Светската цивилизација, од денешен аспект, е на високо ниво во поглед на развиеноста на културно-интелектуалниот потенцијал и се поставува прашањето дали од тоа ниво ќе успее да ја победи обземеноста на умовите со мрачни идеи за нов вооружен конфликт. Веднаш по Втората светска војна се роди „студената“ војна за подоцна по 25 години истата и да заврши, по што блокот на социјалистички земји се самораспушта и доаѓа до распад на Советскиот Сојуз. Со самото тоа се зачуваат предусловите за обнова на поделбите и несогласувањата на евроазискиот континент, што и стана неизбежно во настаните во последните децении.

Русија ги „исфрла“ САД од вселената

Русија може да им забрани на САД да ја користат Меѓународната вселенска станица а сето тоа како одговор на американските санкции кон Москва. Рускиот заменик премиер најави повеќе казнени противмерки кон САД, вклучувајќи и оневозможување да се користи страна | 102

Меѓународната вселенска станица по 2020 година, но и прекин во испорачувањето на руските ракетни мотори за лансирање на американските воени сателити. Доколку Русите излезат од проектот САД немаат друг избор освен да ја затворат Меѓународната вселенска станица и да ги евакуираат своите астронаути¹.

Дел од актуелните случувања во светот низ призмата на светските медиуми

Според најтиражниот германски весник „Билд“²: „Како некој да го свртел часовникот 50 години назад односно НАТО се вооружува за да ја запре новата руска глад за моќ на истокот на Европа! На самитот во Велс членките на НАТО постигнаа договор за нова студена стратегија на заплашување или повеќе трупи, повеќе маневри. Тоа е нова Студена војна!“, потоа „НАТО сака да се врати кон своите корени. По самитот, НАТО повторно почнува онаму каде што застана пред 25 години односно со одбрана на сопствената територија од можните напади од исток. По падот на Берлинскиот ѕид, сојузот себеси се сметаше за глобална безбедносна организација. Војните се водеа на некое друго место. Во Авганистан за тоа беа потребни транспортни авиони, лесни оклопни и санитетски возила, додека сега можниот противник повторно стои пред границата на истокот“.

Според германскиот весник „Шпигел“: „Студената војна се врати. Отсуството на тензии не траеше ни 25 години. Од сега повторно владее лудачката воена логика. Тоа можеше да се спречи, доколку некој сакаше тоа да го спречи. Русите не сакаа, а ни ние на Западот не сакавме. За танго се потребни двајца, рече еднаш Роналд Реган за односите меѓу САД и СССР. Тоа важи за политиката на попуштање, исто како и за политиката на конфронтација. Сега заедно, рака под рака, чекориме назад кон минатото. Зад себе оставаме урнатини“³. Како резултат на конфликтот во Украина односот на Западот кон Русија е ставен на тешка проба. Сите мировни планови и самити наместо да вродат со плод, доведоа до развој на една експлозивна состојба. Можеби состојбата во Украина, Западот се обидува да ја претстави како последица од империјалистичките стремежи на Русија како потенцијални закани кон соседите. Меѓутоа со ваков начин на размислување околу кризата со сигурност не може да се излезе од неа.

Путин предлага создавање на нов светски поредок

Владимир Путин ги повикува меѓународните фактори да изработат нов светски поредок со цел да не дојде до меѓународни конфликти⁴. Вината за распаѓањето на меѓународната безбедност Путин ја посочува во САД и според него со изградба на нов систем на односи ќе се избегнат меѓународни и внатрешни конфликти. Политиката од Русија кон САД преминува од протест кон активно спротиставување. Ако му е дојден крајот на стариот светски поредок кој се роди како резултат на големи војни, денес мора да се роди еден нов светски поредок кој ќе биде столб и гарант за меѓународната безбедност.

Заклучок

На крај може да се заклучи дека Запад ризикува да ја губи Русија како партнер за меѓународниот мир за сметка да придобие сојузници на приферијата на нејзините граници. Отука се поставува прашањето дали тоа претставува голема геополитичка грешка во процените на Западот. Во состојба кога големите играчи на светската сцена се во невооружен или вооружен конфликт тогаш тешко е дека може да се извојува победа над тероризмот, над заканата од трговијата со дрога, многу тешко ќе се дојде до решение за енергетскиот проблем, проблемот со ресурсите, проблемот со водата за пиење и решение за проблемот на стабилен развој. Дојдено е времето кога треба да се воспостави нов светски поредок кој ќе го рефлектира соодносот на силите на сите големи играчи на светската сцена. За мир и епоха на мултиполарност кон што се стреми човештвото потребен е дијалог помеѓу цивилизациите а не користење на формули од минатото.

1 Samuel Phillips Huntington, (1996), „The Clash of Civilizations and the Remaking of World “.
2 www.eng.kremlin.ru, The Kremlin, President of Russia, Meeting with Henry Kissinger, Moscow.
3 Samuel Phillips Huntington, (1996), „The Clash of Civilizations and the Remaking of World “.
4 www.latimesblogs.latimes.com.

Литература

1. Huntington, S. P. (1996), The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, New York;
2. www.eng.kremlin.ru, The Kremlin, President of Russia, Meeting with Henry Kissinger, Moscow;
3. Agnew, J., Corbridge, S. (1995), Mastering Space, London: Routledge;
4. www.cnnpressroom.blogs.cnn.com, Kissinger on Putin, „I don't think he's anti-Western“- March 12 th 2012;
5. www.latimesblogs.latimes.com
6. www.news.bbc.co.uk, Tuesday, 26 August, 2008.
7. Avijucki, V. (2009) Kontinentalne geopolitike – Svet u XXI veku. Beograd: CLIO;

НОВИ ГЛОБАЛНИ ПРЕГРУПИРАЊА – ОД БИПОЛАРЕН КОН МУЛТИПОЛАРЕН СВЕТ

NEW GLOBAL REGROUPING – FROM BIPOLAR TO A MULTIPOLAR WORLD

Резиме: Цивилизацијата се наоѓа пред многу значајни предизвици. Доколку „светските моќници“ не се откажат од концептите „крај на историјата“, „конфликт на цивилизациите“ и „големата шаховска табла“, деструктивните потенцијали можат да го уништат полето за стратегиско делување. Неопходен е нов пристап кон современата реалност и за глобалните процеси кои ги менуваат основните постулати на цивилизацијата. Светската заедница влезе во нова глобална епоха. Новата ситуација не остава простор за традиционално користење на политиката на сила и на системите за рамнотежа на односите помеѓу државите. Се создава глобален мултиполарен систем, кој го замени досегашниот, биполарен.

Клучни зборови: глобализација, држава, меѓународни организации, мултиполарност

Abstract: Civilization is facing many significant challenges. If “powerful people who run the world” do not give up the concepts of “end of history”, “conflict of civilizations” and “grand chessboard”, destructive potential can destroy the field of strategic action. Necessary is a new approach to contemporary realities and global processes that change the basic tenets of civilization. World community entered a new global era. The new situation leaves no space for the traditional use of force policies and systems to balance the relations between states. It creates a global multi polar system, which replaced the previous, bipolar.

Keywords: globalization, state, international organizations, multipolarnost

Зголемената политичка интеракција меѓу актерите, освен онаа држава кон држава, послужи да се замати границата помеѓу домашната и странската политика и да го зголеми видокругот на меѓународните односи. Процесот наречен глобализација доведе до тоа да внатрешните политички прашања станат целосно надворешни, а надворешните политички прашања целосно внатрешни. Американскиот социолог Даниел Бел тоа го опишува на следен начин: „нацијата станала не само премала за да ги реши големите проблеми, но исто така, и преголема за да може да ги реши малите проблеми.“ Државите на тој начин се повеќе се обврзани да го пренесат суверенитетот во рамките на поголеми политички единици (на пример ЕУ, АСЕАН), на мултилатерални основи (на пр. НАТО, ОПЕК) или на меѓународни организации (на пр. ООН, СТО, ГАТТ, ММФ), со што се појавуваат системи на „глобално управување“ со развој на сопствена политика и административно управување, кои натаму ја намалуваа државната власт. Со тоа се обезбедува основа за појава на наднационална држава со доминантна присила и законодавна власт. Според Дејвид Хелд: „државата станала арена во која делуваат националните и интернационалните сили, а со зголемувањето на економската, политичката, правната, воената и културната меѓу зависност, се намалил бројот на политичките инструменти кои се на располагање на националните држави.“

Извештајот на ОН за човеков развој во врска со глобализацијата истакнува дека структурите и процесите на креирање на глобалната политика не се видливи. Клучните економски структури Меѓународниот монетарен фон (ММФ)¹, Светската банка², Светската

¹ Bell, Daniel, “The world and the United States in 2013”, Dealdus, 116(3), 1987.

² Во АСЕАН членуваат Брунеи, Индонезија, Камбоџа, Лаос, Малезија, Мијанмар, Филипини, Сингапур, Тајланд и Виетнам. Во ноември 2002 година, Кина и АСЕАН потпишале договор за слободна трговија, во 2005 год. некои царини се намалени, а во 2007 се склучени договори за трговија со стоки и услуги. Во август 2009 год. постигнат е договор во областа на инвестициите,

трговска организација (СТО), Г-7, Г-10, Г-22 и други, се доминирани од големите и богати земји, оставајќи ги сиромашните земји без глас и со малку влијание, без можност за членство или со недостиг на капацитет за ефективно претставување и учество.

Денес со сигурност може да заклучиме дека најдоминантно место на глобално ниво го имаат трите регионални економски групации и тоа:

- » Земјите од северноамериканската зона за слободна трговија (НАФТА);
- » Земјите на Западна Европа интегрирани во ЕУ и
- » Земјите од Југоисточна Азија.

За илустрација до каде е отиден процесот на интеграција на овие 3 групации на земји ќе се послужиме со неколку индикатори. Имено, тие создаваат 62% од светското индустриско производство, учествуваат со 77% во вкупниот обем на меѓународна трговија, а во меѓународното движење на капиталот учествуваат со над 67%. Така економската политика повеќе не ја водат единствено државите, туку се воведени три нови варијабли: регионална интеграција, глобална економија на пари, кредити и инвестиции, втемелени на информации и глобално претприемништво. Таквите структурни промени во современата економија како што напоставме се овозможени со доминантната улога на светските економски организации, при што тие преземат некој функции на државите на глобално ниво.

Зголемувањето на значењето на економските интеракции меѓу државите го става фокусот на меѓународните односи од политиката на воена моќ кон вклучување на прашањата за економска моќ. Развиените држави преку глобализацијата остваруваат привилегија, лидерство, корист, контрола, влијание и моќ, освојуваат нови пазари, бараат нови можности за инвестициони циклуси, управуваат со меѓународниот банкарски систем, доминираат на светскиот пазар. Но произведуваат и најмногу финални производи, доминираат во меѓународните комуникации, во најнапредните технологии, со воена и космичка индустрија, информатика, го предводат научно - истражувачкиот прогрес и истражувањето и др.

Глобализацијата покрај сите тешкотии со кои се соочува нема да исчезне, но доаѓа до промени кои го доведуваат во прашање нејзиното главно обележје – хомогенизацијата врз основа на западниот модел на развој.

Оваа се објаснува со двата таласи на глобализацијата:

- » првиот талас, од осумдесеттите години на минатиот век до денес: доминацијата на Западот, зајакнување на нееднаквоста и поделбата помеѓу Првиот и Третиот свет;
- » вториот талас само што започна: клатното се поместува на другата страна, со јакнењето на одреден број на држави од Третото свет (БРИКС, Јужноафричка Република...) кои веќе превземаат примат во глобалната економија.

Процесот на глобализацијата треба да се гледа во светло на настанувањето на нов светски поредок чија главна карактеристика ќе биде мултиполарноста. Може да се каже дека е во процес на создавање на глобален мултиполарен поредок во кој САД барем до половината на 21-от век ќе останат доминантна сила. Но, со јакнењето на останатите центри на моќ, како Кина, Индија, ревитализирањето на Русија, Бразил, како и зајакнувањето на влијанието на недржавните субјекти во меѓународните односи (мултинационалните корпорации, регионалните и глобалните невладини организации, меѓународната мрежа на организиран криминал и слично), доминантното влијание на САД постојано ќе биде изложено на силни удари и постепено ќе се намалува.

Сведоци сме, дека случува досега невидено поместување во редистрибуцијата на богатството и на економската моќ од Запад кон земјите од Третиот свет. Доаѓа до ситуација да земјите кои до неодамна произведувале стока со ниска технологија за широка потрошувачка (Кина, Индија, Јужна Кореја), сега се повеќе да произведуваат високо софистицирани производи кои успешно ги извезуваат на Запад. Актуелните процени укажуваат дека во периодот од 2040 до 2050 година, државите од т.н. БРИКС-група ќе достигнат учество во Бруто општествен производ кој сега го имаат членките на организацијата Г-7, додека Кина, веќе до 2025 година би можела да постане најголема економија во светот. Ваквата намера и решеност може да се

а на 01.01.2010.година, Кина и 10-те земји-членки на ASEAN потпишале договор со кој ќе биде создадена третата по големина трговска зона во светот - економска унија со население од 1,9 милијарди луѓе и трговија со обем од 200 милијарди долари. Извор агенција Макфакс, 01.01.2010.година.

огледа и по одржаниот состанок на земјите членки на БРИКС во март 2012 година во Њу Делхи, Индија.³

Државите од БРИКС групата се договориле во иднина нивните држави членки меѓусебно да одобруваат кредити во нивните национални валути и да работата на унапредување на меѓусебната трговија. Таков развој на случувања помеѓу овие држави би предизвикал намалување на интересот, пред се за американскиот долар, а тоа би ја намалило неговата привилегирана позиција во меѓународниот монетарен и финансиски систем. Меѓутоа, сепак ќе помине доста време до супституирање на меѓународната улога на доларот.

Во која насока се движат глобалните прегрупирања и интересни сфери, пред повеќе од две децении реално предвидувал и Хенри Кисинџер⁴. Според него, „меѓународниот систем во 21-от век ќе биде обележен со контрадикторности, фрагментација и експанзија на глобализацијата. Новиот поредок помеѓу државите ќе наликува на односите помеѓу државите во 19 век со примат на САД, ЕУ, Кина, Јапонија, Русија и можеби Индија, како и повеќето средно големи држави.“

Актуелните геополитички групирања, освојувањето на нови и задржувањето на постојните интересни сфери во Источна Европа, а со тоа и борбата помеѓу САД, ЕУ, (НАТО) и Русија за контрола врз Украина, не се нови во геополитиката. Добар дел на одговорот за актуелните геостратешки случувања во Источна Европа го дал МсКиндер уште во 1904 година, со формулирањето на теоријата за „Срцето на земјата“ (Heartland Theory)⁵. Покасно во 1919 година, славниот географ и геополитичар во делото „Демократските идеали и реалноста“⁶ ја објаснува „Heartland Theory“ со цитатите:

- » кој владее со Источна Европа, управува со „срцето на светот“;
- » кој владее со „срцето на светот“, управува со светскиот остров;
- » кој владее со светскиот остров, управува со светот.

Користена литература

1. **Bell, D.**(1987):*“The world and the United States in 2013”*, Dealdus.
2. **Gidens, E.**(2002):*„Zabegan svet“*, preveo s engleskog I. Trajkovski, Skopje, Filozofski fakultet.
3. **Mackinder, H.J.** (1904): *“The Geographical Pivot of History”*. The Geographical Journal.
4. **Mackinder, H.J.** (1919): *“Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction”*. Washington, DC: National Defence University Press, 1996.
5. **Нацев, З. Начевски, Р.** (2000): *„Војна, мир и безбедност“*. Македонска ризница, Куманово.
6. **Ohmae, K.**(1994):*„Borderless World: Power and Strategy in the Global marketplace”*. London.
7. **Stiglitz, J.E.** (2004): *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Algoritam, Zagreb.
8. **Turek, F.** (1999): *“Globalizacija i globalna sigurnost”*. Varazdin: Interland.
9. **Филозофски факултет/Институт за одбранбени и мировни студии**, „Глобализација, мирот и безбедноста“, Скопје. Министерство за одбрана, 2008.

3 Кикиндски дијалози: „Искушење глобализације“, Кикинда, Скупштина општине Кикинда и Народна библиотека „Јован Поповиќ“, 2004. стр. 213.

4 Со Глобализацијата управува Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), Светската банка (СБ) и Светската трговска организација (СТО). ММФ и СБ настанале како резултат на монетарната и финансиската конференција на ООН одржана во Bretton-Woodsu, САД јули 1944 година. Конференцијата е одржана со цел да се обезбедат финансиски средства за обнова на Европа и да се спаси светот од идните финансиски депресији. Првото име на Светска банка е Меѓународна банка за обнова и развој. ММФ е создаден заради потребата од колективно делување на глобално рамниште, со цел да се постигне економска стабилност. Вообичаено претседателот на ММФ секогаш е човек од Европа, а на Светската банка, американец.

Извор: Joseph E. Stiglitz (2004): *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Algoritam, Zagreb.

5 Robert Zoellick, претседател на Светска банка, изјавил во Њу Делхи дека е важно претставниците од САД да ги добиваат водечките позиции во меѓународните институции, доколку светот ја сака поддршката од Вашингтон. „Сметам, дека доколку САД учествува во работата на мултилатералните организации, треба да има американци на водечките позиции, бидејќи јас имам проблем, како да ја убедам администрацијата на САД да продолжи да ја поддржува работата на тие организации.“ Извор: Tanjug, 30. 03. 2012.

6 Филозофски факултет/Институт за одбранбени и мировни студии, „Глобализација, мирот и безбедноста“, Скопје. Министерство за одбрана, 2008, стр. 18.

Доц. д-р Тони Петрески¹, Доц.д-р Игор Ѓорески²
 Министерство за одбрана на Република Македонија
tonipetreski68@yahoo.com¹, gjoreski.igor@yahoo.com²

323(620)"20"

СИТУАЦИЈАТА ВО ЕГИПЕТ ПОСЛЕ СИМНУВАЊЕТО ОД ВЛАСТ НА МУБАРАК И НА МОРСИ

THE SITUATION IN EGYPT AFTER MUBARAK AND MORSI REMOVING FROM POWER

Апстракт: Научените лекции од минатото не учат дека најопасниот момент за лоша влада е моментот кога ќе почне самата да се реформира. Тоа е феномен кој политичките експерти го нарекуваат „револуција на зголемени очекувања“. Диктатурите секогаш имаат проблем да се справат со промените поради структурата на власта која ја воспоставиле и не можат да одговорат на новите динамични потреби и барања поставени од граѓаните. Нјапрепознатлива форма на цивилизираното општество секогаш беше социјализмот со семоќна централизирана влада, потполно контролирана економија и население кое е сведено на работ на егзистенција (Wittfogel, 1957). Оваа филозофија на марксизмот во арапските земји беше воспоставена по нивното колонијално ослободување кон средината на XX век (Revilo, 1995).

Клучни зборови: *Египет, револуција, интереси, ресурси, демократија.*

Abstract: Lessons learned from the past teach us that the most dangerous moment for a bad government is when begin to reform itself. It is a phenomenon that policy experts call "revolution of rising expectations". The dictatorships always have a challenge to deal with changes because of the structure of authority that has established and they can not meet the dynamic needs and new requirements set by citizens. The most known form of civilized society was socialism with omnipotent centralized government completely controlled economy, and population is reduced to the brink of existence (Wittfogel, 1957). The philosophy of Marxism in Arab countries close was established by their colonial liberation in the middle of this century Revilo, 1995).

Key words: *Egypt, revolution, interest, resources, democracy.*

Вовед

Немирите и протестите во земјите од арапскиот свет кои го одбележаа почетокот на 2011 година, според најголем број од светските аналитичари се од исклучително значење не само за регионалната туку и за светската безбедност. Посебно значење и тежина овие настани добија во Египет поради геополитичка и геостратејска положба на овој Регион. Поради тоа многу аналитичари масовните протести во 2011 година во оваа земја ги нарекуваат „револуција“, кои после парламентарните и претседателските избори во 2012 година привидно се смирија. Меѓутоа, протестите во Египет повторно се актуелизираа во 2013 година после усвојувањето на контраверзни измени на Уставот во декември 2012 година од страна на избраниот претседател Мorsi (The Guardian, 2012).

Сосотојбата во Египет после смената на Мубарак

За ситуацијата во Египет странските аналитичари предвидуваа мноштво сценарија. Една од опциите беше онаа слична на Бурма каде воената хунта владее со децении. Втората опција беше Египет да го следи патот на Турција која е и прифатлива за САД и Запад. Турција е единствена земја која успеа да го припитоми политичкиот ислам и во економска смисла. За да се примени овој модел во Египет потребно е организацијата Муслиманско братство да го модернизира во голема мера својот поглед на светот и јасно да се дистанцира од тероризмот. Трета опција беше да се распишат избори на кои би победил ел Барадеј или некој сличен на него.

Следна опција беше да победи Муслиманското братство што неминовно ќе доведе до исламска ориентација на земјата и последна опција беше Египет да потпадне во политички хаос, а тоа би го реализирало најстрашното сценарио „на египќани против египќани“ односно „револуција и контрареволуција“. Но за да се спречат најлошите сценарија во 2011 година, армијата времено ја презеде власта како најлогична постапка, затоа што со тоа ги спречи неконтролираните дејства на масата. Нејзината задача во оваа ситуација не беше да го спасува Мубарак, туку да го сочува системот воспоставен од првиот претседател Насер пред 60 години. Истиот чекор, војската го превзеде и во 2013 година, со што повторно покажа дека нема да дозволи земјата да биде втурната во братоубиствена војна (Kirkpatrick,&Hubbard, 2013). Меѓутоа, на оние кои легитимно ќе ја земат власта во Египет треба да им е јасно дека за да успее долгорочно да опстане демократијата потребно е реформаторите да го имаат за цел искоренувањето на сиромаштијата во Египет, затоа што 40% од населението живее со само два долари на ден (Aboulenein, 2013). Факт е дека потребни се реформи на секој план. Потребата за реформи во Египет е повеќе од неопходна затоа што досегашната состојба во земјата е резултат на лошото водење на економијата, медиокритетската политика, злоупотребата на власта, корупцијата и малтретирањето на сопствениот народ.

Потребата од реформи е неопходна затоа што со тоа ќе се задоволат барањата на милиони млади Арапи и би се спречиле исламските експтремисти да ја искористат својата прилика и да дојдат на власт во земјите од регионот во кои владеат автократски режими. Дobar пример за ова е револуцијата во Иран од 1979 година која започна како секуларно движење против шахот за да се заврши со воспоставување на еден од најрадикалните исламски режими во светот. Од друга страна искуството од обидот за револуција во Иран во 2009 година покажа дека таа не може да успее ако е фокусирана само на демократите и ако не е во состојба да ги привлече широките народни маси (The Washington Times, 2009). Во Египет ситуацијата е сосема поразлична од онаа во Иран, а најголем број од демонстрантите воглавно се млади луѓе кои не биле политички активни и не припаѓаа на традиционалните политички опозициони кругови. Поради слабата поддршка од Запад во изминатиот период опозицијата не можеше да земе поголем замав и да го загрози режимот на Мубарак. Тоа е една од причините што опозиционите патриии (левичари, исламисти, либерали и насеристи) не успеаја да го постигнат она што го направи генерацијата од 20 до 30 години преку социјалните мрежи Facebook, My Space, Twitter. Но оваа „Facebook партија“ имаше еден проблем тоа што немаше свое цврсто водство, своја идеологија и не беше доволно организирана. Поради тоа постоеше голема можност оваа слабост да ја искористи некоја од радикалните организации, бидејќи опозицијата во Египет не е ништо подобра од власта.

Сосостојбата во Египет после доаѓањето на Морси на власт

Како и да е, исламистите предводени од „Муслиманските браќа“ кадровски беа најјаки, нивните високо образовни институции и политички универзитети повеќе од половина век беа во илегална, прогонувани, бесени и – во среќни околности поставени на маргините од општествениот дијалог. Но Муслиманското братство во тој период се уште не беше радикална организација и беше многу слаба за да влијае на понатамошниот тек на револуцијата. Но, парламентарните избори кои започнаа во ноември 2011 година, а завршија на 05 јануари 2012 година го покажаа спротивното и народот си го кажа своето за која опција е расположен. Убедливо победија партиите на Муслиманските браќа. Партијата за слобода и правда на Муслиманското братство и поекстремната Исламски салафи кои освоија околу 70% од гласовите на народот (Kirkpatrick, 2012), а на претседателските избори кои се одржаа во јуни 2012 година победи кандидатот на Муслиманското братство Мухамед Морси (BBC News Middle East, 2012). Оваа ситуација го актуелизира стравот кај секуларистите дека шеријатот стана реалност во Египет, а вистинските демократски реформи не се случија. Тоа во 2013 година предизвика повторно излегување на народот на улица во надеж за спроведување на демократски реформи, спречување на исламизација на земјата и добивање на поголеми слободи и права.

Стравувањата беа оправдани поради тоа што морси со измените кои ги направи со уставот, претседателот по својата власт и моќ се изедначуваше со „древните фараони“. Засилената

исламизација на Египет беше следната димензија на владеењето на Морси, а благосостојбата на народот и демократијата беа по малку заборавени. Тоа доведе до повторно излегување на народот на улица и до интервенција на армијата и сменување на Морси во јули 2013 година, како и до формирање на привремена влада. Интересот на моќните земји за зачувување на своето влијание и заштитата на своите интереси во овој Регион беа, а по се изгледа се уште се и еден од клучните фактори без кои нема да може да се креира иднината на Египет. Тоа најдобро се гледа и од медиумската пропаганда која се ширеше во западните медиуми. Имено, во 2011 година, светските медиуми пишуваа за немирите во Египет, за мирољубивата борба на египетскиот народ за слобода, демократија, подобар живот, како и за други општествени, економски и политички димензии на овие настани. Додека во 2013 година известуваа за фараонските амбиции на Морси, за засилената исламизација на земјата и грубото кршење на човековите права и слободи во Египет. Во 2014 година известуваа за судењето на приврзаниците на Морси и високите затворски казни, но и за ослободувањето на Мубарак од обвиненијата за настаните во Египет (DW, 2015).

Заклучок

Во секој случај логично може да се заклучи дека аналитичарите настаните во Египет ги анализираа само од одредени аспекти, избегнувајќи да ги стават во контекст со соодветното идеолошко значење. „Револуцијата“ во долината на Нил во 2011 година не ја предводеше политичка елита и идеолошка авангарда, туку гласот на народот за подобра иднина и подобар живот предводен од Муслиманското братство. Додека протестите во 2013 година ги предводеше повторно народот пред се поради неисполнетите ветувања кои доведоа до интервенција на војската и смена на Морси. Египет се наоѓаше во безизлезна ситуација, ситуација во која на повидок беше судир помеѓу приврзаниците на соборениот претседател Морси и оние на демократските сили. Доколку се појавеше ваков судир, единствената способна сила која можеше да го спречи беше војската, но тука постоеше опасноста од разгорување на пламенот на братоубиствената војна. Египет не можеше да се врати назад под контрола на фамилијата Мубарак. Поразените внатрешни сили и надворешните моќни советници се прилагодија на новата состојба и наметнаа формална реформа на системот. Интересите на големите сили се испреплетени и воглавно се насочени кон обезбедување на евтини ресурси за нивните земји, а нивна продолжена рака во остварување на овие интереси се големите финансиски и економски корпорации и тајните служби. Овие финансиски и економски корпорации и тајни служби во одредени ситуации имаат моќ и не се воздржуваат од употреба на сите методи насочени кон рушење на одреден режим или ликвидација на некој лидер, ако не им е од интерес. Најпознат пример е рушењето на демократски избраната влада на Мохамед Мосадик во Иран со воениот удар од 1953 година преку „куфер револуцијата“, додека најконтрадикторен настан е рушењето на иранскиот шах Реза Пахлави во 1980 година. Во XXI век најееклатанти примери се рушењето на Гадафи во Либија, внатрешната крвава граѓанска војна во Сирија и државниот удар во Египет од јули 2013 година. Овие примери јасно покажуваат дека во важните политички случувања вистината не е секогаш како што изгледа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aboulenein, A. (2013), Poverty on the rise amid increasing unemployment and inflation: ECESR, *Daly News Egypt*, May 21, 2013.
2. BBC News Middle East. (2012), Muslim Brotherhood's Mursi declared Egypt president, *BBC News Middle East*, June 24, 2012.
3. DW. (2015), Mubarak poised to walk free after Egypt high court orders retrial, *DW January 13, 2015*.
4. Kirkpatrick, David.D. & Hubbard, B. (2013), Morsi Defies Egypt Army's Ultimatum to Bend to Protest, *The New York Times*, July 2, 2013.
5. Kirkpatrick, David.D. (2012), Islamist Win 70% of Seats in the Egyptian Parliament, *The New York Times*, January 21, 2012.
6. Revilo P. Oliver. (1995). **Why Did a Great Egyptian Civilization Suddenly Collapse**, **Institute for Historical Review**, June 26, 2011, accessed July 31, 2013.
7. The Guardian. (2012), Mohamed Morsi signs Egypt's new constitution into law, *The guardian*, 26 December 2012.
8. The Washington Times (2009), Editorial: Iran's Tweeter Revolution, *The Washington Times*, June 16, 2009.
9. **Wittfogel, Karl S (1957), *Oriental despotism: a comparative study of total power*. New Haven: Yale University Press; London: Oxford University Press.**

Доц. д-р Тони Петрески¹, Доц.д-р Игор Ѓорески², м-р Билјана Аврамоска – Ѓореска³ 327.8(73:620)
Министерство за одбрана на Република Македонија
tonipetreski68@yahoo.com¹, gjoreski.igor@yahoo.com², a_biljana@yahoo.com³

ПОЗИЦИИТЕ И УЛОГАТА НА ЗАПАД ВО НАСТАНИТЕ ВО ЕГИПЕТ 2011-2015

WESTERN POSITIONS AND ROLE IN EGYPT EVENTS IN 2011-2015

Апстракт: Во последната деценија САД забележаа дека Мубарак почна да го губи кредибилитетот кај својот народ. Вашингтон со уфрлање на некои нови личности во политичката игра се обидоа да му помогнат на Мубарак да го неутрализира политичкото незадоволство на народот и козметички да го промени системот. Наоѓајќи се во ситуација за спроведување на политички и економски реформи Мубарак се обиде да постави замка околу изборот на неговиот систем или режим воспоставен од исламските „екстремисти“. Тука се наметнува дилемата дали моќната рака преку Атлантикот ги влечи сите конци и дали ќе ја одигра главната улога во развојот на демократијата во Египет или пак ќе дозволи да се случи втор Иран?

Клучни зборови: *Египет, реформи, интереси, демократија, поддршка.*

Abstract: In the last decade the United States of America noted that Mubarak began to lose ruling credibility under its people. Washington with infiltration of some new political figures in the tried to help Mubarak to neutralize political discontent of the people and made some cosmetic changes to the system. Being in a position to implement political and economic reforms Mubarak tried to set a trap over the choice of his system or regime established by the Islamic “extremists.” Here is the dilemma that powerful arm across the Atlantic pulling all the strings and is playing the main role in the development of democracy in Egypt or is going to allow to happen a second Iran?

Key words: *Egypt, reforms, interests, democracy, support.*

Вовед

По критиките од претседателот Обама, Мубарак во еден период си дозволи накратко да игра демократија, но кога се увиде дека таа игра не е сериозна и е по диктат на Вашингтон, демократијата е укината и сите 88 легитимно избрани пратеници од Муслиманското братство се избркани од парламентот (Shehata, & Stacher, 2014). Меѓутоа америчката администрација јавно го критикуваше ставот на египетската влада против опозиционите Муслимански браќа, барајќи нивно слободно политичко дејствување. Меѓународните аналитичари сметаат дека колку и да биде комплексна оваа игра на демократија во Египет сепак повеќе од јасно е дека во Египет на повидок е „нова демократија“ која ни малку нема да биде слична на онаа под диктатот на САД. Но тука се наметнува еден сериозен проблем, а тоа дилемата „Дали подемот на радикалниот исламизам отсекогаш бил опачината на исчезнувањето на секуларната левица во муслиманските земји?“ Поради тоа за да преживее суштинското либерално наследство, на либералите им е потребна братската помош од радикалната левица.

Поддршката и политиката на Запад во однос на Египетскиот народ

Претседателот Обама во својот говор на 11.02.2011 година го нагласи историското и светското значење на настаните во Египет изедначувајќи го со рушењето на Берлинскиот ѕид, со гандиевските методи на ослободителна борба и светското значење на независноста на Гана. Историјата покажа дека гандиевата борба, односно независноста на колониите значеше крај на колонијалното време, падот на Берлинскиот ѕид го означи крајот на реал-социјализмот, додека падот на режимот на Мубарак го означи почетокот на крајот на т.н „Нов светски поредок“ како и неговиот неолиберален општествено - економски систем со неговиот систем на вредности

(Migati, 2011).

Во знак на поддршка на демонстрантите во земјите на Блискиот Исток, претседателот на САД Обама ги повика владите да се воздржат од примена на сила во справувањето со приврзаниците на демократските промени. Притоа Обама на лидерите од Блискиот Исток им порача дека *„Светот се менува и на Блискиот Исток младите генерации бараат повеќе можности...Вие морате да ги предводите промените и не смеете да заостанувате...На Египет потребна му е помош во изградбата на демократските институции и во јакнењето на уништената економија“* (Politika Online, 2011). Но за каква помош зборувааше Обама и на кого треба да му се даде истата не потенцираше. Општо познато е дека САД јавно го поддржуваше Мубарак кој беше многу близок со администрацијата на САД. Тоа отворено доведува до дилема дали ваквата политика на САД значи напуштање на долгогодишните лојални сојузници кога тие ќе ја изгубат поддршката на народот, или е само игра да се одвратат граѓаните од нивната борба за слобода и демократски права? (Киндл, 2011).

Понатаму тој им упати јасна порака на лидерите дека САД широко ги поддржуваат продемократските промени на Блискиот Исток, притоа нагласувајќи дека влијанието на САД на барањето на граѓаните за демократија на Блискиот Исток е ограничено мислејќи најмногу на режимот во Техеран. Исто така, тој порача дека тоа се суверени земји кои мораат сами да ги донесуваат одлуките, а САД единствено можат да им пружат морална поддршка. Но тука ќе се запрашаме за каква морална поддршка се работи. Дали тоа е истата онаа морална поддршка која што САД им ја пружа на граѓаните на Ирак, на Авганистан, на Либија или последно на Сирија? (Politika Online, 2011).

Што се однесува до Египет, најсрамната и најопортунистичката реакција беше реакцијата на Тони Блер, која ја пренесе CNN: потребна е промена, но таа мора да биде стабилна. Стабилна промена во Египет денес може да значи единствено спогодба со силите на Мубарак низ благо проширување на владејачката номенклатура. Затоа сега е безобразно да се зборува за мирна транзиција кога со разбивањето на опозицијата, Мубарак самиот го оневозможи тоа (Traub, 2011).

Однесувањето на западните либерали е неописливо тие јавно ја поддржаа демократијата, а кога луѓето се кренаа против тиранинот во име на секуларната слобода и правда, а не во име на верата, тие сите се длабоко загрижени. Зошто се загрижени, зошто не се радуваат поради тоа што на слободата и е пружена шанса? (Bayat, 2011). Денес, повеќе од кога и да е, е битна стара изрека на Мао Це Тунг: *Под небото има голем хаос – ситуацијата е одлична*. Администрацијата на САД во повеќе наврати даваше празни ветувања за демократија и слобода на говорот во земјите од арапскиот свет. Но за сите американски администрации сите други прашања освен прашањата кои се однесуваа на експлоатацијата на нафта, Израел, војната против тероризмот се небитни и неважни. Тоа администрацијата на САД ја доведува во ситуација да биде заложник на секоја револуционерна и кризна ситуација (Киндл, 2011).

Немиритите во Египет предизвикаа промени со кои ја ослабнаа позицијата на САД на Блискиот Исток и таа моментално е најслаба во последните 50 години. Според аналитичарите секое слабеење или оддалечување на сојузниците на САД во регионот значи ослабување на обединетиот фронт во борбата против Ал Каида и Иран кои САД сакаат да го одржат. Во поддршка на Мубарак застана и Израел кој ги повика САД и ЕУ да не го критикуваат Мубарак и да ја задржат стабилноста во регионот затоа што тоа е нивни заеднички интерес (B92, 2011).

Во текот на своето владеење Мубарак беше чувар на безбедноста на Израел за сметка на општоприфатените и легитимни права на палестинскиот народ за слобода и своја независна држава. Со тоа Египет полека но сигурно ја изгуби својата улога на регионална сила, а народот почна да го обвинува дека работи според интересите на Запад и САД, дури и за Израел, а на штета на египетските и арапските интереси. Неопростлива грешка за Мубарак беше блокирањето на појасот Газа и затворањето на преминот Рафах, а ставовите по однос на произраелската агресија на југот на Либан во 2006 година и по однос на агресијата на појасот Газа во 2009 година во суштина го вброија меѓу поддржувачите на Израел (Migati, 2011).

Во однос на настаните во Египет, Израел реагираше како на хорор, убедени дека било каква промена значи помала безбедност за нивната земја. Општо гледано, тоа е вистина. Мирот

меѓу Египет и Израел никогаш не бил меѓу двата народа, туку меѓу нивните режими. Израел може да се запраша каква политика ќе треба да примени за да ја зацврсти стабилноста со демократската држава Египет. Тешко ќе биде се да се излечи, но ако Израел понуди прифатлив договор со Палестинците, тоа сигурно ќе помогне во убедувањето на египетскиот народ дека Израел не сака да ги поробува Палестинците.

Заклучок

Предизвикот на Израел е и предизвик за САД. Египетското јавно мнение е на став дека Америка со години поддржува автократските режими, нудејќи безусловна поддршка на Израел. И Вашингтон исто така ќе мора да се запраша што да преземе да има добри односи не само со египетската војска туку и со народот. А тоа ќе значи избегнување на претерани реакции, заедно со Израел, секој чекор на општеството кон социјален конзервативизам да го оцени како џихад. За 50 години Блискиот Исток со сила се хранеше со политички дискурс темелен на големи идеологии. За Иранците Америка не е само земја или супер сила туку „Голем ѓавол“. Тоа што се случува во Египет може повеќе да биде враќање кон нормална политика, мотивирана на реалностите во модерниот свет, втемелен во состојбите на секоја земја поединечно. Демократијата и реформите во Египет го презедоа приматот наспроти хаосот и насилството. Контролираните немири и планови на Запад за рушење на режимите во земјите од Северна Африка и Блискиот Исток, познати и како „Арапска Пролет“ во суштина станаа „Есен за Западот“ (Mangalwadi, 2011). Настаните во Египет во суштина претставуваа практичен одговор на одржливоста на тезата на Фукујама за крајот на историјата на новиот човек, како и крах на Хантингтоновата теза за судир на цивилизации односно судир на религиите во регионот кој е колевка на највлијателните религии. Фукујама ја пропагираше идејата за новиот глобален свет кој ќе се гради врз остатоците на историјата која го достигнала својот крај, а паралелно со него според тврдењата на Хантингтон светската глобална политика се потпираше на судир врз цивилизациски основи односно врз религиска основа. Во конкретниов случај во најдобрата секуларна демократска традиција луѓето едноставно се побунија против еден угнетувачки режим, корупција и сиромаштија, барајќи слобода и економска надеж. „Циничната мудрост“ на западните либерали, според кои во арапските земји изворното демократско чувство е ограничено на малубројната елита, додека мнозинството може да биде придвижено само од верскиот фундаментализам или национализам, се докажа како погрешна. Главното прашање е што ќе се случи сега? Кој ќе избие на површината како политички победник? Историјата многупати покажала и докажала дека големите и моќни империи никогаш не биле уништени од надворешен непријател. Причините за нивниот колапс отсекогаш биле внатрешни и биле поттикнати од борбата за власт и моќ (Revilo, 2011). Интересите на западните земји и нивното влијание врз политичкиот и другиот живот во Египет се уште се одржуваат благодарение на силната прозападна ориентација на египетскиот воен естаблишмент.

ЛИТЕРАТУРА

- Bayat, A. (2011), The post-Islamist Revolutions. What the Revolts in the Arab World Mean, Foreign Policy 2011.
- B92. (2011), Egipat: Sedmi dan nemira, *Naslovi Net*, January 15, 2011.
- Киндл, М. (2011), Муслиманска браћа чекају прилику, *Glas Srpske*, March 03, 2011,
- Revilo P. Oliver. (1995). **Why Did a Great Egyptian Civilization Suddenly Collapse**, *Institute for Historical Review*, June 26, 2011,.
- Mangalwadi, V. (2011), Western Autumn after “Arab Spring”, *Christian Heritage*, пристапено на 14.03.2012 година,
- Migati, A. (011), Globalni znacaj dogadjaja u Egipat, *Nova Srpska politicka misao*, March 20, 2011.
- Politika Online. (2011), Обама осудио Иран и подржао протесте на Блиском истоку, *Политика Online*, February 15.
- Shehata, S. & Stacher, J. (2014), The Brotherhood's Goes in Parliament, *Middle East Report*, 240.
- Traub, J. (2011), Think Again: Failed States, *Foreign Policy* 2011.

ЕЛЕМЕНТИТЕ НА ПОЛИТИЧКИ ИНЖЕНЕРИНГ ВО ПАРТИСКИТЕ СИСТЕМ НА ПОСТДЕЈТОНСКА БОСНА И ПОСТРАМКОВНА МАКЕДОНИЈА (СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА)

ELEMENTS OF POLITICAL ENGINEERING IN THE PARTY SYSTEM OF POST DEYTON BOSNIA AND POST- ' FRAMEWORK' MACEDONIA (COMPARATIVE ANALYZE)

Апстракт: Целта на овој труд е да се направи споредбена анализа на партискиот систем на постдејтонска Босна и Херцеговина и пострамковна Македонија, по однос на прашањето, колку истиот беше подложен на политички инженеринг, преку кои се целеше во постконфликтниот период да се охрабри формирање на широко базирани, интер-регионални, мулти етнички партии или коалиции како прв обид за промовирање на мултиетничноста во партискиот и политичкиот систем на овие постсоцијалистички, постконфликтни и поделени општества.

Клучни зборови: Босна и Херцеговина, Република Македонија, политички инженеринг, партиски систем, поделени општества.

Abstract: The purpose of this paper is to make a comparative analysis of the party system of post-Dayton Bosnia and Herzegovina and post- ' framework' Macedonia, on the matter as it was subject to political engineering, through which is aimed at the post-conflict period to encourage the formation of broad-based, inter-regional, multi-ethnic parties or coalitions as an attempt to promote multi-ethnicity in the party and the political system of these post socialist, post conflict and divided societies.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Macedonia, political engineering, party system, divided societies.

Начинот на кои се обликува политичкиот систем, заедно со неговите потсистеми партискиот и изборниот, отсекогаш биле квинтесенцијално важни за политичките инженери, кои активно учествуваа во процесите на градење на мир и градење на државите кои кон крајот на XX век и почетокот на XIX беа соочени со конфликти, кои во својата основа и суштина беа од етнокултурна природа. Во овие општества како што забележува Атанасов се појави „ургентна потреба да се пронајдат потрајни модели на политика со цел да се спречат етничките конфликти и насилства на начин прифатливо за едно демократско општество.“ Најповеќе подложени на политички, вклучително и изборени партиски инженеринг беа политичките системи на оние постконфликтни општества и држави, „што немаа моќ да наметнат сопствена национална парадигма.“ Дејтонска БиХ, рамковна Р. Македонија се несомнено таков вид на држави. На почетокот на раните 90-ти, и на почетокот на XXI век двете земји беа соочени со крвава војна, односно вооружен конфликт, кои претставуваа не само точка на најдлабока криза и дисконтинуитет, туку беше и почеток на длабока редефиниција на нивниот политички систем. Нема сомнеж дека и партискиот систем, на овие две држави беше подложен на онаа што во политичката наука се именува како политички инженеринг, а се дефинира како институционална и политичка стратегија за охрабрување и развивање на широко базирани, интер-регионални, мулти етнички партии како прв обид за промовирање на мултиетничноста во партиите и партискиот систем на поделените општества. Поривот на политичките инженери да се интервенира врз партиите и партискиот систем во овие постконфликтни општества, според Бен Рејли, лежи во фактот што политичките партии играат важна улога во канализирањето, агрегирањето и изразувањето на политичките барања кои може да бидат културни, јазични, религиозни, регионално засновани. Затоа тие развија определени стратегии за да интервенираат во тој правец. Некој автори, сметаат дека таквиот потфат не е лесен бидејќи „политичките партии се видени како социјален феномен

кои се надвор од доменот на институционалниот дизајн“. Во оваа смисла се посочуваат четири стратегии за тоа како може да се моделира партискиот систем во длабоко поделените општества и тоа преку законски интервенции кои би поттикнувале создавање партии со наднационален предзнак, со интервенции преку изборниот модел, т.н. стратегија од ‘врвот надолу’, и преку интервенција од странски фактор.

Ако се анализира политичкиот систем на Босна и Херцеговина во постдејтонскиот период, и на Република Македонија по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, ќе се забележи дека нивниот партиски систем, беше подложен на определени интервенции кои би биле оквалификувани како политички (партиски) инженеринг. Најтипична стратегија за политички инженеринг преку кои би се влијаело врз партискиот систем на постконфликтните и поделените општества е преку „воведување на прописи кои го регулираат нивното оснивање, регистрација и однесување.“ Овој пристап се стреми кон целосна забрана на етнички засновани партии или пак да охрабри формирање партии со наднационална структура за да бидат регистрирани. Несомнено ваква иницијатива постоеше во Босна и Херцеговина, пред донесувањето на Изборниот законик на земјата од 2001, во чија драфт верзија:

јасно се фаворизираа во изборниот натпревар ненационалистички партии кои имаат мултиетничко лидерство и членство, кои го почитуваат ГРДМ (Генералниот рамковен договор за мир) како и одредби кои поттикнуваат политика на помирување и отфрлање на сепаратизмот и политиката на исклучување. Финалната верзија беше значително скротена од оваа амбициозна намера, бидејќи содржеше само неспорни одредби за забрана на обвинетите воени злосторници од МКТЈ (Меѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија) да држат определени функции во политичките партии (член 1.б.) а во поглавјето 4 (Потврдување на кандидатите за изборите) не се бараше ништо од кандидатите да презентираат помирувачки платформи или да имаат мултиетничко членство.¹

Тоа воедно беше и причината зошто „по Дејтонскиот договор, најголем дел од партиите продолжија да ги култивираат етничките идентитети, а гласачите продолжија да ги избираат на власт, и покрај напорите на меѓународната заедница.“² Што се однесува до Република Македонија, во 2002 година, само една година по конфликтните случувања од 2001-та беше донесен нов изборен закон, независно од фактот што во Охридскиот рамковен договор, со чија помош беше приведен кон крај вооружениот судир во земјата, никаде експлицитно не беше спомената реформа на изборните правила. Сепак законските решенија кои беа понудени во 2002-та, воопшто не се амбицираа да поттикнат развој на граѓански, мултиетнички партии, туку беше повеќе од јасно дека поделеноста на општествениот простор, ќе продолжи да продуцира поделба во политичкиот простор, помеѓу двата големи етнички и политички блока (македонскиот и албанскиот). Декларативно политичките партии продолжија и во овој период да се дефинираат како граѓански, но дејствуваа скоро исклучиво како етнички.³

Друга стратегија која може да биде искористена како политички (партиски) инженеринг е базирана врз идејата за интервенции во партискиот систем преку изборниот модел. Таа може да се оствари преку поттикнување на мулти-етнички партиски листи, која најчесто се остварува преку воведување на повисоки изборни прагови, што ги обесхрабрува партиите на помалите етнички заедници или малите регионално базирани партии за самостоен изборен настап, упатувајќи ги на коалицирање со поголемите партии се со цел да го максимизираат својот изборен резултат. Република Македонија е повеќе од индикативен пример за успешноста на оваа стратегија⁴, бидејќи со воведувањето на пропорционалниот изборен модел, во шест големи изборни региона кои ја играат улогата на ефективен изборен праг, во кои се редистрибуираат 20 мандати, според формулата на D'Hondt (која ги фаворизира поголемите партии и коалиции), партиите на помалите етнички заедници ја сфатија логиката на изборните правила дека со самостоен изборен настап би биле збришани од политичката сцена. Затоа тие беа охрабрани да се приклонат кон предизборните блокови на двете најголеми

1 Петар Атанасов, *Мултикултурализмот како теорија, политика и практика* (Скопје: Евро-Балкан Прес, 2003), 8.

2 Атанасов, *op cit.*, 9.

3 Билјана Ванковска, *Политички систем*, Скопје: Бомат, (2007):225.

4 Ben Reilly, "Political Engineering and Party Politics in Conflict-Prone Societies," *Democratization*, Vol.13, No.5, December 2006, 813.

заедници во земјата (македонската и албанската). Но додека македонскиот коалиционен блок на партии беше хетероген во етничка, религиозна и јазична смисла, коалициите кои се формираа околу албанските партии (пред сè ДУИ), во различни изборни циклуси беа повеќе врз конфесионалниот предзнак. Слично како и во Македонија, така и во Босна и Херцеговина, со Дејтонскиот политички систем, беше воведен пропорционален изборен модел, која „без сомнение најдобро ги задоволува специфичните функционални барања во сегментираните општества.“⁵ Додека во Република Македонија не беа воведени експлицитни изборни бариери, во Босна и Херцеговина „благодарение на компензациониот изборен систем две нивоа на изборен цензус беа помешани од 3-5%“.⁶ Сепак целта на овие изборни прагови не беше да се поттикнат интернетички предизборни мултиетнички коалиции туку „целта беше да се осигури целосна еднаквост на сите три уставни босански нации, Бошњациите, Србите и Хрватите...“⁷ Еден аспект на оваа стратегија може да биде и карактерот на изборната листа. Првврзаниците на консоцијалниот пристап ги фаворизираа затворените листи, кои на примерот на Република Македонија, поради нивното претходно структурирање и поставување на лидерите на партиите на помалите малцинства на т.н добитни места им овозможија „проодност“ во Собранието. Првврзаниците на центрипеталниот пристап, пак ги фаворизираат отворените листи. Сепак, во Босна и Херцеговина, овој вид на листи „не поттикнуаа интер-етничко приспособување, туку ги депривилегираа мулти-етничките и граѓанските партии.“⁸

Третата стратегија се базира врз идејата за „зголемување на партиската дисциплина и кохезија во парламентот што значи стабилизирање на партиската политика, со надеж дека подисциплинираните парламентарни партии ќе доведат до построкуриран партиски систем во целост.“⁹ Квинтесенцијално за овој концепт е „да се спречи капацитетот на членовите на парламентарот да ја променат партијата од која се избрани.“¹⁰ Во Босна и Херцеговина, на пример, постојат законски решенија која наместо да спречуваат, охрабруваат партиски трансфер, каков што е Законот за финансирање на политичките партии кои им дозволува на пратениците кои ја напуштиле политичката партија да го задржат делот од јавно алоцираните пари за нивната политичка партија, која е во согласност со бројот на пратениците. Исто така во Изборниот законик на БиХ јасно е наведено дека мандатот му припаѓа на кандидатот, а не на партиската или коалициската листа од која бил избран.¹¹ На овој начин законодавецот, како што забележува Вулетиќ целел кон понезависни пратеници, но поради силната внатрешна партиска дисциплина, партиските преминувања од еден во друг политички табор се ретки.¹² Во Република Македонија, пак некој политички партии развија таква стратегија, што на своите кандидати кои ги ставила на изборните листата им наложуваше да потпишат меници, кои при нивен евентуален трансфер во друга политичка партија, доколку бидат избрани во Собранието, ако ја напуштат партијата може да бидат активирани. Бен Рејли, ваквата стратегија ја означува како ‘top-down’ approach, т.е како пристап кога од врвот на политичката партија се дисциплинира пратеничката група.

Четврта, воедно и последна стратегија, за која се говори во политичката наука, како форма на политички (партиски) инженеринг „е надворешни актери да се обидат директно да влијаат врз развојот на демократиите во транзиција.“¹³ Таквиот странски фактор во БиХ, беше отелотворен во лицето на Високиот претставник кои влијарше врз политичкиот и партискиот систем во Босна и Херцеговина, преку разбивање на политичките елити, пред сè на босанските Срби и Хрвати, преку користењето на т.н Бонски овластувања, вклучително и онаа за забрана на извршување на политичка функција, врз основ на што беа сменети од должност значајни политички фигури. Тоа што политичките елити на босанските Хрвати и Срби, најповеќе биле изложени на санкции од меѓународниот фактор, се должи на „улогата на етничките српски

5 Reilly, *op.cit.*, 2006: 812.

6 Reilly, *op.cit.*, 2006: 816.

7 See *Ibid.*,

8 Viktor D. Bojkov, “Democracy in Bosnia and Herzegovina: Post-1995 Political System and its Functioning”, *Southeast European Politics*, 4 (1):2003:57.

9 Reilly, *op.cit.*, 2006: 813.

10 Ванковска, *op cit.*, 230.

11 Независно од фактот што ефектите на ваквата стратегија повеќе беа случајни отколку плански.

12 Дитер Нолен и Мирјана Касаповиќ, *Изборните системи во Источна Европа*, (Скопје: Фондација “Фридрих Еберт”, 1997), 37.

13 *Ibid.*,

и хрватски партии во поткопувањето и консолидирањето на демократијата во Босна по војната...¹⁴ Не само Босна и Херцеговина, туку и Република Македонија, по потпишување на Охридскиот рамковен договор, беше изложена на слично влијание од страна на меѓународната заедница. Ова може да се нотира во изјавата на Високиот претставник за надворешна и безбедносна политика на ЕУ кога порача дека идната влада ќе мора да го почитува изборниот резултат во двете најголеми заедници. Тоа подразбираше дека партијата ДУИ, произлезена од бившите бунтовници, која беше формирана и со определена логистика на меѓународната заедница (пример за еклатантен изборен и партиски инженеринг), требаше да зеде учество во аранжманите за споделувањето на власта, како една од алатките за постконфликтно градење на мир во Република Македонија.¹⁵

Сепак ефектите на ваквиот политички (партиски) инженеринг во двете земји остануваат да бидат спорни и незадоволителни. Бидејќи станува збор за партиски системи во политички системи на земји кои имаат изразени консоцијални елементи, каде нагласувањето на етницитетот останува да биде вонредно важен за целокупниот политички процес со што етнички заснованите политичките партии како важни субјекти на самиот политички процес ги прави и не така податливи за политички инженеринг.

Користена литература

1. **Атанасов, Петар**, *Мултикултурализмот како теорија, политика и практика* Скопје: Евро-Балкан Прес, 2003.
2. **Bojkov, Viktor .D.**, "Democracy in Bosnia and Herzegovina: Post-1995 Political System and its Functioning", *Southeast European Politics*, 4 (1):2003, 41-67.
3. **Kadribašić, A.** *A critical analysis of the level of substantive representation of women achieved with quotas*. Open Society Fund Bosnia and Herzegovina, 2012/2013.
4. **Kasapović, Mirjana**. *Izborni leksikon*, Zagreb: Politička kultura, 2003.
5. **Нолен, Дитер и Мирјана Касаповиќ**, *Изборните системи во Источна Европа*, Скопје: Фондација "Фридрих Еберт", 1997.
6. **Reilly, Ben** "Political Engineering and Party Politics in Conflict-Prone Societies," *Democratization*, Vol.13, No.5, December 2006, pp.811-827.
7. **Sahadžić, Maja** "The Electoral System of Bosnia and Herzegovina" in *Suvremene TEME*, God. 2, Br. 1, 2009, pp. 61-78.
8. **Vuletić, Davor**. "Organizational Structures and Internal Party Democracy in Bosnia and Herzegovina" in Georgi Karasimeonov (eds.) *Organizational Structures and Internal Party Democracy in South Eastern Europe*, (Sofia: Gorex Press, 2005), 114-142.
9. **Ванковска, Билјана** *Политички систем*, Скопје: Бомат, 2007.

¹⁴ Mirjana Kasapović, *Izborni leksikon*, (Zagreb: Politička kultura, 2003): 198.

¹⁵ Во Босна и Херцеговина листите се целосно отворени за местата во пониските нивоа на власта (на локално и на кантонално) и се полу - отворени за лицата кои се избираат на државно ниво, каде што околу 70% од местата се изборни, а 30% се користат за да се постигне пропорционална етничка репрезентација (компензаторни) See: A.Kadribašić *A critical analysis of the level of substantive representation of women achieved with quotas*. Open Society Fund Bosnia and Herzegovina, 2012/2013.

ГЕОПОЛИТИЧКОТО ЗНАЧЕЊЕ НА ЕВРОАЗИЈА И НОВИТЕ РЕГИОНАЛНИ ГРУПИРАЊА

GEOPOLITICAL IMPORTANCE OF EURASIA AND NEW REGIONAL GROUPINGS

Резиме: Со падот на берлинскиот ѕид кој ги обедини двете Германи и со распаѓот на Советскиот сојуз заврши и студената војна со победа на американската либерална демократија. Она што предвидувааше Френсис Фукујама е дека ќе настапи *Крајот на историјата* со победа на универзализмот. Меѓутоа иако американско-советскиот биполаризам заврши со победа на атлантизмот, на површина се јавија нови моќни актери, како Кина и Индија кои претставуваат предизвик за создавања на нови регионални групирања и преместување на епицентарот на моќ од Атлантикот кон азискиот континент.

Клучни зборови: геополитика, моќ, Евроазија, Кина, Индија, Русија, САД

Abstract: With the fall of the Berlin wall, union of the two Germanys and the collapse of the Soviet Union, the Cold War ended with victory for American liberal democracy. Francis Fukuyama expected the end of history by winning of universalism. However although the US-Soviet bipolarism ended with victory for Atlanticism, there are new powerful actors in the area, such as China and India, which represent a challenge for creation of new regional groupings and relocation of the epicenter of power from the Atlantic to the Asian Continent.

Key words: geopolitics, power, Eurasia, China, India, Russia, USA

Со завршувањето на студената војна, се случија евидентни промени како на европскиот континент, така и во југозападниот дел на Азија, на територијата на поранешна СССР. Последната деценија од 21-иот век беше обележана од меѓуетнички конфликти, крвопролевање и конституирање на нови држави. Либералната демократија победи на овие простори и тоа ја измени целата концепција на биполарниот ривализам. Во Европа, со распаѓот на социјалистичките федерации настанаа нови држави, а некои од нив преминаа во Европската унија, заедно со независните балтичките земји и поранешните советски сателити. Во азискиот дел на СССР независност добија сите држави, дури и некои мали региони во какаскиот дел, кои не се признаени од меѓународната заедница. Од политичко-економска гледна точка проширената Европска Унија го збогати таканаречениот евро-американски политички и безбедносен Запад, земјаки го во предвид и фактот дека новите европски членки влегоа и во НАТО силите. Меѓутоа иако НАТО проширувањето го зацврсти и направи помоќно атлантското сојузништво, во внатрешноста на Европа се случија поделби и неформални сојузништва во однос на зацврстување на моќта и влијанието на светската сцена. Имено, според политичко стратешката поделба одредени европски држави се групираа во три групи¹. Првата група на држави (во која влегуваат Велика Британија, Франција, Холандија, Данска и Шпанија) се противници на германизацијата и се залагаат за глобален сојуз со САД и одржување на светскиот атлантско - централен поредок. Втората група на држави (во која припаѓаат Шведска, Полска и балтичките земји до Романија) немаат целосна верба во ЕУ, Русија ја перцепираат како закана за сопствената сигурност и се потпираат само на САД или во краен случај на самите себе, врзувајќисе меѓусебно во субрегионални групирања. Третата група на земји (во која влегуваат Германија, Италија и Турција), своите политики ги одржуваат во баланс помеѓу САД

¹ Победа на цивилизациите од Атлантикот- наречен од геостратегот Николас Спајкмен уште и Внатрешен океан на Западот или Геополитичко езеро чии брегови се населени од претставници на заеднички цивилизации.

од една страна, битни за сигурноста и внатрешната стабилност, и Русија од друга страна, од која зависат енергетски и со која се стремат да воспостават соработка со крајна цел создавање на кооперативна сигурност во Европа. Надоврзувајќи се на ваквата поделба, вниманието на САД не е толку насочено кон Русија, колку што е кон новите економски и безбедносни сили како Кина, Индија, Бразил, Турција, па дури и самата Германија. Имено, покрај Индија која ја има како сојузник, САД се стреми да најде нови сојузници во Пацификот и да ги зацврсти односите со Кина, со која има неформален договор за билатерална соработка во рамките на Г2. Русија од друга страна, не е толку заинтересирана за ЕУ како заедница, колку што е заинтересирана поединечно за воспоставување на односи со Германија и САД на западот и зацврстување на својата моќност преку остварување на евроазискиот проект, кој постепено го реализира преку формирање на сојузништва со поранешните СССР републики. Имено таа е иницијатор за основање на Државната унија со Белорусија и на Заедницата на независни држави во која, покрај Русија, се вклучени Белорусија, Молдавија, Азербејџан, Ерменија, Грузија, Казахстан, Туркменистан, Узбекистан, Таџикистан и Киргистан (Украина излезе во 2014 година). Покрај ова е иницијатор за основање на Евроазиската економска заедница со Белорусија, Казахстан, Киргистани и Таџикистан, (по европскиот модел), Царински сојуз со Белорусија и Казахстан; Договор за организација за колективна безбедност со Ерменија, Белорусија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан (како пандан на НАТО) како и Шангајска организација за соработка во областа на безбедноста, економијата и културата заедно со Казахстан, Узбекистан, Таџикистан, Киргистан и Кина. Атрактивноста на Русија, покрај од географската положба и големиот број на население, потекнува и од нејзината воена сила (845.000 активни вооружени сили) и енергетска моќност (енергетски баланс на производство изнесува 1.315 Мтеп), односно нафтената и гасовна моќ, како и од мрежната инфраструктура на гасоводи и нафтоводи. Имено таа спаѓа во земјите кои се групираат во БРИК групата, заради одредени сличности во однос на економскиот раст, многубројната популација (Русија брои 143.533.000 жители, Бразил 198.656.019 жители, додека Кина и Индија бројат повеќе од милијарда жители секоја, односно 1.236.686.732 жители Индија и 1.350.695.000 жители Кина) големи сратешки територии, богати со природни ресурси, како и висок раст на БДП (апсолутен БДП на Индија изнесува 1.973 милијарди \$, на Кина 9.020 милијарди \$, на Русија 981 милијарди \$ константно од 2005 и на Бразил 2.456 милијарди \$). Заради овие карактеристики земјите од БРИК, заедно со Г8, ЕУ, Австралија, Саудиска Арабија, Аргентина, Северна Кореа, Индонезија, Мексико и Турција станаа дел од Групата 20 (Г20) на индустриските развиени земји, кои претставуваат регионална моќ и учествуваат со повеќе од 80% во светскиот БДП. Паралелно на оваа групација, Кина, Индија и Бразил заедно со Јужноафриканската република го формираат Г4 и се највлијателни во рамките на Г20 на земјите во развој.

Враќајќи се на азиските земји од БРИК и нивниот очигледен развој, Индија добива епитет на *империја на софтверот* или *канцеларија на светот* со технолошки иновации и специјализирана и спремна работна рака, додека Кина е позната како *светска фабрика* која извезува продукти со ниски трошоци и цени. Покрај овие економски предности кои ги нудат двете држави, нивната атрактивност произлегува и од местоположбата, и од воената спремност (активни вооружени сили 1.325.000 во Индија, наспроти 2.285.000 во Кина)². Од геополитичка гледна точка атрактивноста на Индија произлегува од нејзиниот излез на Индискиот океан, (кој белгискиот геополитичар Робер Стојкерс го нарекува *Среден Океан*, помеѓу Атлантскиот и Тихиот океан), односно од местоположбата која и овозможува контрола на целиот регион. Имено според Стојкерс, средишната позиција на Индискиот океан помеѓу источниот брег на Африка и тихоокеанската зона во која спаѓаат Нов Зеланд, Австралија, Нова Гвинеја, Малезија, Индонезија, Филипините и Индокина, претставува клучна позиција за геополитичкото влијание на трите најважни големи простори - афричкиот, јужноевроазискиот римланд и тихоокеанскиот регион, односно стратешко влијание на клучните зони во Евроазија и тоа Блискиот исток, Индија, Кина, Иран, Индокина, Далечниот Исток и тихоокеанскиот регион³.

2 Во ЕУ влегоа Чешка, Словачка, Полска, Романија, Унгарија, Бугарија, Словенија и Хрватска. Оние кои сеуште не се дел од Европската унија се останатите бивши југословенски држави (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија, Македонија и Косово), потоа Албанија, Молдавија, Украина и Белорусија, како и Швајцарија и Норвешка.

3 Carlo Jean, *Geopolitica del mondo contemporaneo*, Editori Laterza, Roma-Bari, 2012, стр. 200

Од друга страна пак Кина, за разлика од Индија, е нарекувана *Средишна империја* која од едната страна и припаѓа на прибрежната зона - римландот на Тихиот океан, додека од другата страна е ориентирана на континенталните архетипови, заради која причина се карактеризира како континентална телуократска сила. Меѓутоа океанското и авио вооружување, како и распоредувањето на новите оружја и овозможија на Кина антагонистичка улога во Пацификот наспроти американската превласт⁴. Ваквата спремност на Кина, која од секогаш имала прибрежен и одбранбен карактер е исперцепирана како закана, не само за превластта на САД, туку и во однос на источноазиските приморски земји, кои како резултат на кинеското бродско вооружување воспоставија или ги зацврстија одбранбените односи со САД.

Земајќи ги во предвид настанатите промени на азискиот континент со појавата на двете суперсили во подем, настанаа промени и во приоритетите на американската и руската политичка агенда кои се насочија кон воспоставување на соработка и добри односи со двете азиски држави. Руската соработка со Кина, покрај Шангајската организација за соработка, се заносва и на договори за достава на гас, со која се обезбедува енергетска сигурност и претставува дополнителен чекор за рedefиниција на геополитичката сценографија во централно азискиот регион кој води кон зацврстување на регионалната сигурност и консолидација на привремена заедничка геополитичка оска. Американско-кинеските односи пак, се засноваат на програмирање на регуларни средби од дипломатски карактер помеѓу претставници на двете држави и посебни средби за разгледување на прашањата поврзани со меѓународната сигурност и антитероризам, како и Strategy Security Dialogue кои содржат еден широк спектар на теми. Од економска гледна точка кинеско-американската соработка е на врвно ниво, ако се земе во предвид фактот дека Кина е прв партнер на САД за увоз од 2007 година, а трет за извоз од 2005 година⁵. Во однос на Индија, руско-индиските односи продолжија да се одржуваат и после студената војна благодарение на заедничкиот интерес против талибанците во Авганистан, кои беа подржани од Пакистан, кој пак е индиски противник во однос на Кашмир. Токму ова сојузништво, своевременно ги натера САД да го поддржат Пакистан, со цел да ја раздвојат Индија од СССР. Како и да е, студената војна ги измени индиско-американските односи кои денес се засноваат на стратешки партнершип и договор со кој Индија влегува во нуклеарниот клуб. Во однос на најактуелните руско-индиски односи пак, треба да се спомене дека Индија е еден од приоритетите во руската политичка агенда за соработка која постепено се остварува преку поставање на основи за соработка за слободна размена помеѓу Индија и Економската евроазиска унија и за активирање на прокети од висока технологија. Покрај ова, склучена е соработка како во воениот сектор, така и во секторот за атомска енергија, со цел креирање нова архитектура за безбедноста и соработката во азискиот регион⁶.

Заклучок

Од горенаведеното се заклучува дека иако биполаризмот навидум стивнува со завршувањето на студената војна, ривалитетот помеѓу двете големи сили Русија и САД продолжува преку „освојување„ и воспоставување на соработка со двете нови супер сили Кина и Индија. Од горенаведеното се потврдува дека епицентарот на моќта се поместува од Атлантикот кон Пацификот и Индискиот Океан, правејќи ја Азија се повеќе геостратешки атрактивна.

Користена литература:

1. **Александар Дугин**, (2004) Основи геополитике 1, Геополитичка будучност Русије, Експрес, Зрењанин
2. **Carlo Jean**, (2012) Geopolitica del mondo contemporaneo, Editori Laterza, Roma-Bari
3. **Treccani Atlante geopolitico 2014** (2014), Istituto della Enciclopedia italiana, Roma
4. **Limes**, Rivista italiana di geopolitica, limesonline.com

4 БРИК е акроним кој се користи во меѓународната економија за Бразил, Русија, Индија и Кина, земји кои покажаа моќен прогрес на економско, воено и иновативно поле и во однос на привлекување на странски инвестиции од почетокот на новиот милениум.

5 Treccani Atlante geopolitico 2014, Istituto della Enciclopedia italiana, 2014, Roma стр. 449

6 *L'asse tra Russia e Cina si spezza in Asia Centrale*, Limes, rivista italiana di geopolitica, 29.09.2014

ПРОБЛЕМИТЕ ПОВРЗАНИ СО СОЗДАВАЊЕТО НА "ЗАЕДНИЧКИТЕ ОСНОВИ НА ЕВРОПСКОТО ПРИВАТНО ПРАВО" НЕСООДВЕТНОСТА НА ПРИСТАПОТ ИСТОК-ЗАПАД

PROBLEMS CONNECTED WITH THE CREATION OF "COMMON CORE OF EUROPEAN PRIVATE LAW" INAPPROPRIATENESS OF EAST- WEST APPROACH

Резиме: Денеска постојат бројни обиди да се изнајдат некои "заеднички основи на европското приватно право", како појдовна точка за евентуалната подоцнежна хармонизација на правото во рамките на Европската Унија. Овој труд има за цел повторно да ја истакне важноста на византиската правна традиција и на нејзината специфичност, што сеуште претставува составен дел од цивилизацијата и културата (па и правната култура) на одреден број народи (особено на Балканот). Авторот се залага за натамошно опстојување и развој на таа специфичност, како цивилизациска вредност и достигнување.

Клучни зборови: заеднички основи на европското приватно право, хармонизација на правото, византиска правна традиција, "богатството е во разликоста".

Abstract: Currently there are numerous attempts to determine common core of European private law as a starting point for a likely subsequent harmonization of law within the European Union. This paper aims to reaffirm the importance of Byzantine legal tradition and its specificity, which still constitutes part of civilization and culture (including legal culture) of a number of nations (especially in the Balkans). The author advocates keeping and developing that specificity, as a civilizational value and accomplishment.

Keywords: common core of European private law, harmonization of laws, Byzantine legal tradition, "diversity is wealth"

Веќе долга низа години, на ниво на Европската Унија, постојат различни обиди и проекти за хармонизација на приватното право на различните правни семејства што постојат во рамките на Унијата. Сите тие обиди јас ќе ги подведам под фразата обиди за изнаоѓање на "заеднички основи за европското приватно право".¹ Во основа, сите директиви и прописи на ЕУ претставуваат обид за изнаоѓање на некои "минимални точки на спојување" помеѓу различните правни системи што постојат на територијата на Унијата, без некое особено завлекување во основните правни категории, поими или концепции на домашните национални права. Од друга страна, обидите за изнаоѓање на некои "заеднички основи" претставуваат обид за реална анализа токму на тие категории, поими и концепции и евентуално нивно можно приближување. Она што не се прави на нивото на официјалните нормативни текстови на Унијата, овде се разгледува малку подетално. Пример, ниту еден пропис или директива на ЕУ, независно од тоа која материја ја регулира, не завлекува во основното поимање на категориите сопственост, договор, мандат, работороводство без налог, неосновано збогатување, фонд, различни права, застапување, стварни права, облигации итн. За разлика од тоа, проектите насочени кон изнаоѓање на "заедничките основи на европското приватно право" во основа ја имаат токму таа цел. Анализа на сите тие различни основни категории и поими во одделните правни системи на државите членки и изнаоѓање на некој заеднички прифатлив концепт или поим или изнаоѓање на некоја

¹ Пример за тоа се едициите насловени како "The Common Core of European Private Law", PEICL, PEL, DCFR, (Common Frame of Reference), Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe и слично.

“минимална точка на согласност” помеѓу различните правни системи.

При тоа, добар дел од овие проекти во една прилична мерка се потпираат на историјата на правото и на неговиот развој во одделните правни семејства, а особено на текстовите какви што се Институциите на Гај и на Јустинијан, Дигестите и делата на глосаторите и пост-глосаторите. Сведоци сме на зголемен интерес во Европа за делата на глосаторите и пост-глосаторите, што до неодамна речиси ретко некој и ги објавувал.

Мојата основна теза е дека ако сакаме да се зачува културната различност (што постои и во сферата на правото) меѓу одделните народи во рамките на ЕУ, што секако е една од вредностите на Европската Унија во различните сфери, потребен е посебен третман на правото и правното наследство на земјите што некогаш биле составен дел на Византија до нејзиното пропаѓање. Овие земји имале посебна правна основа и култура што ние како денешни генерации на правници на ниту еден начин не смееме да ја загрозиме или да ја доведеме во прашање.

За натамошната расправа накусо ќе наведам некои претпоставки врз кои ќе го темелам моето натамошно разгледување.

Прво, сметам дека севкупното право на денешните европски правни семејства води потекло од правото на древниот Египет. Тоа право било прифатено во “западниот” и “источниот” дел од Римската или Ромејската Империја на различен начин, во зависност од тоа во кој период Рим или Македонија (Византија) извршиле окупација на Египет. Нивната рецепција на египетското право е слична, но не е иста. Институтите на Гај се класичен пример на “западната” рецепција на правото на древниот Египет, Институтите на Јустинијан се класичен пример за “источната” рецепција на тоа право. Сето тоа подразбира дека и едните и другите како цивилизации (во моментот на окупацијата), биле под нивото на цивилизацијата чие право го презеле.

Второ, сметам дека Дигестите на Јустинијан не се законик или правен акт, туку подготовка за изготвувањето на неговите Институти (што се законски акт). Во времињата во кои се составувани Дигестите во мода биле различни “хрестоматии” (зборови на дотогашното релевантно знаење за некоја област). Сметам дека Дигестите се токму тоа и дека тие не прават разлика помеѓу “западната” и “источната” рецепција на правото, туку ги наведуваат сите како извор, за да може подоцна некој да изготви законски акт (Институциите на Јустинијан). Според моите досегашни анализи постои голема веројатност дека тие се изготвувани од страна на лица поврзани со Јован од Стоби (Joannes Stobaeus, кој веројатно бил главната движечка сила што стоела зад собирањето на тие материјали). Конечно токму заради него, од заборав е спрасено и името на древниот град Стоби.

Трето, постојат различни мислења на глосаторите и пост-глосаторите и денеска постои тенденција (што постоела и во времето на фон Савињи) од нивните дела да се прифаќа само она што било во согласност со начинот на развој на западниот тип на феудализам (примери за тоа има безброј, но јас само ќе ги наведат институциите емфитевза, суперфициес, владение, цесија итн.). По пропаста на Византија, нејзиното право е скаменето на нивото на кое постоело во тоа време и териториите на кои тоа се применувало подпаѓаат под различни други влијанија.

Четврто, секоја нација на светот има свои “темни периоди”, нешта на кои не сака да се сеќава или се сеќава без некоја особена воља за тоа. За Византија, постојат неколку фигури кои свесно или несвесно се ибришани од светската историја или се запаметени само како митови и легенди. Тоа особено важи за последните децении од постоењето на тој “комонвелт”. Меѓу “заборавените” фигури се пример ликовите на свети Ѓорѓи и свети Димитрија (што ги среќаваме на иконите кај речиси сите православни цркви во светот, како ликови од XV век), но и ликовите на еден од последните патријарси на Византија, Ѓорѓи Гемистиос Плетон (свештено име патријарх Јосиф) чиј лик пример го среќаваме на слики во Фиренца, а за кого со голема сигурност можам да претпоставам дека е креатор или инспиратор на делата како *Nomos Georgikos* и *Крмчија* (Кормило). Тука исто така ги вбројувам и ликовите на раби Шалом Шабази (Сабатај Севи) и Натан од Газа (за кои постои предание дека се првите изумители на механички печатници во светот). Овде ќе изнесам една можеби и премногу смела претпоставка за “ушите на денешниот свет” дека познатиот “чаршав од Торино” го претставува ликот на патријархот Јосиф отпечатен во некоја таква механичка печатница (согласно познатиот православен обичај над телото на покојниот да се простре платно на кое попот кој ја врши службата на закопот црта

контури на човечко тело).

Овие ликови се “заборавени” или претопени во легендите за Ѓерѓ Кастриот (Искендер), лажниот Димитрија, масакрот на семесјството Медичи во Фиренца, убиството на папата Никола во објектот во Рим познат како “ротонда”, чудните биографии на добар дел од личностите од тоа време, како шпанското кралско семејство, кралот Франсис на Франција, Иван Грозни, познатиот период од скоро два века што во руската историја е познат како “смутное време” (како маска на фактот дека во опасадата на Цариград и падот на Византија учествувале и руски војски, заедно со папските војски, семесјството Медичи, француски и италијански војски, шпански војски итн. – веројатно како “непријатен факт” за православната матрица на Русија од тоа или некое друго подоцнежено време). Се се тоа “непријатни периоди”, но тие се витални и битни периоди за нациите што живееле на територијата на поранешната Византија (а на Балканот посебно). Можеби ние нема да ги детализираме, за да не се “мешаме во туѓите работи” но кај нас тие не се баш ни заборавени.

Токму заради се од претходно наведеното сакам да истакнам дека денешниот однос или претстава за тоа што е релација “Исток” – “Запад” апсолутно не е идентичен со односот “Исток”- “Запад” од времето на постоењето на Византија и таа правна традиција. И денешниот “Исток” и денешниот “Запад” учествувале во рушењето на Византија и во наметнувањето на сопствените правни концепции на народите што живееле во рамките на тој “комонвелт” (“самоуправниот социјализам” е само еден пример за тоа). Ако сакаме на едно културно и цивилизациско ниво да ја задржиме византиската правна традиција трансформирана во современите услови, тие народи треба да се остават самите да размислат и со сопствени сили да ги изнајдат сопствените правни решенија, согласно тоа што тие го сметаат за “право” и “неправо”. Многу што денешните нации делат помеѓу себе, преземаат различни концепти и поими едни од други. Многу што зависи од денешниот технолошки развој на човештвото. Но има и многу други работи во кои сите тие земји можат да ја задржат својата посебност и специфичност.

Балканските земји или земјите што ја сочинувале срцевината на Византија денес не се велесили. Тие немаат сателити во космосот. Нивните археолози не копаат по древните империи на Блискиот Исток, Кина, Индија, Иран итн. Резултатите од тие напори ги дознаваат во согласност со тоа што ќе биде објавено од оние кои денес се во таа позиција. Но и тие земји имаат право на зачувување на она што е нивна специфичност и културна и правна посебност.

Денес добар дел од нив сосема некритички преземаат различни правни решенија од западните или источните земји, рунирајќи го и она малку што останало од нивната сопствена традиција. Би било срамота за денешниот цивилизиран свет во XXI век да ги присилува на тоа и би било многу подобро да се остават самите да го изнајдат сопствениот пат, без оглед на сите пречки на кои тие ќе наидат при тоа. Под ова не мислам на неприфаќање на современите цивилизациски придобивки на денешнината или на креирање на некоја “православна држава”, слична на “исламската држава”. Сосема спротивно. Никој од нас не може да се врати пет или десет векови назад (колку и да сака), но може да ги има предвид сите тие векови кога размислува за денешнината и кога го креира правото што мисли дека е соодветно за одредена култура и цивилизација.

Древните Египтјани денеска се малцинство во сопствената земја. Тоа се луѓето познати како Копти. Ако балканските народи сакаат да не ја споделат таа судбина, подобро е да почнат да размислуваат и да се само-освестуваат. Да ја негуваат својата специфичност во сите сфери и полиња (па дури и во правото). Тоа не значи дека не треба да ги прифаќаат предизвиците на новото време и дека не треба да се менуваат, но треба да инсистираат на сопствената културна и цивилизациска различност, што конечно е и една од основните вредности на Европската Унија. Тоа не може да се реши, ниту да се направи ако тие народи бидат исправени пред дилеми “Исток” или “Запад” од денешен вид. Денешниот “Исток” и денешниот “Запад” биле причините за нивното назадување изминатите векови. Тие имаат исто толку голема одговорност за тие народи, како и тие народи самите за себе. Исто така не би смееле да се поставуваме пред дилемата дека “византискиот дел од Истокот” треба да станува помалку “источен” пропорционално на намалувањето на “американската западност” на Западна Европа. Самата идеја за обединета Европа имаше сопствени цели, што на сите нас ни се познати. Во рамките на

тие цели, одржувањето на различноста беше и е една од основните вредности.

Ако ја тргнеме на страна “персоналната шега” околу “името Македонија”, сето погоре-наведено прецизно се однесува и на тој проблем. Некои работи денес не се искажани јавно од “почит кон чувствителноста на другите нации”, но тоа не значи дека работите ќе останат такви и во иднина. И овде има луѓе што ги знаат работите на сите нивоа.

Консултирана литература:

1. **Cornelius Van Der Merwe**, (2015), *European Condominium Law (The Common Core of European Private Law)*, Cambridge, Cambridge University Press
2. **Hugh Beale, Benedicte Fauvarque-Cosson, Jacobien Rutgers, Denis Tallon, Stefan Vogenauer**, (2010), *Casees, Materials and Text on Contract Law: Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe*, Oxford, Hart Publishing
3. **Michele Graziadei, Ugo Mattei, Lionel Smith**, (2009), *Commercial Trust in European Private Law (The Common Core of European Private Law)*, Cambridge, Cambridge University Press
4. **Study Group on a European Civil Code, Research Group on the existing EC Private Law (Acquis Group)**, (2009) *Principles, definitions and model rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*, Sellier European Law Publishers

д-р Силвия Тодорова
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“
todorovasisi@abv.bg

351.756(497.2)

ИНТЕГРАЦИЯ НА БЪЛГАРИЯ В ШЕНГЕНСКОТО ПРОСТРАНСТВО - ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ

BULGARIAN INTEGRATION INTO THE SCHENGEN AREA – CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Анотация: Идеята на тази статията е да разкрие факторите за диференцирана интеграция на България в Шенгенското пространство. Авторът счита, че главна причина за обстоятелствата, поради които страната не успява да се интегрира в Шенген е съществуващият имиграционен натиск към външните граници на Съюза. Наред със задължителните техническите критерии за присъединяване е необходимо да се посочи, че силно влияние имат и политическите опасения на държавите-членки от заплахите за пространството на свободно движение.

Ключови думи: Шенген, диференцирана интеграция, имиграционен контрол, сигурност, управление

Annotation: The idea of this article is to reveal the factors of differentiated integration of Bulgaria into the Schengen area. The author believes that the main reason for the circumstances for which the party failed to integrate into the Schengen existing immigration pressure on the external borders of the Union. Along with the technical criteria for accession should be pointed out that the political concerns of the Member States for the threats to the area of free movement are also highly influential.

Key words: Schengen area, differentiated integration, immigration control, security management

Дългите години на преговори между държавите-членки на Европейската общност, свързани с подписване на Шенгенското споразумение (1985 г.) и Конвенцията за нейното прилагане (1990 г.) са формирали политика известна като „Шенген“. **Само по себе си създаването и развитието на Шенгенското пространство представлява сложен интеграционен процес, обгърнат от разногласия и много компромиси от държавите-членки.**¹ Освен общата гранична политика, Шенген обхваща и набор от механизми за сътрудничество в редица важни области като тези за миграцията, убежището, трансграничната престъпност и др. Въпреки сложното междуправителствено взаимодействие и управление на Шенгенското пространство, то е определено като най-осезаемото и успешно постижение на Европейския съюз.² Съществено значение за поддържане на Шенгенското пространство, осигуряващо свободно движение на хора има управлението на външните граници на Европейския съюз, сред които е и България.

Правото на членство в Шенгенското пространство, което ще **премахне контрола по вътрешните граници между България и другите държави-членки, е най-видимия и значителен за страната ефект от европейската интеграция. И докато първоначалното разширяване на Шенгенското пространство се основава на защитата на националните интереси на държавите-членки**³, след Амстердамския договор приемането на Шенгенските

1 Основните дискусии бяха около условията, при които свободното движение ще се прилага – само за граждани на Общността, за граждани на трети страни или ще се прилага за всички. Англия и Ирландия се отказват от участие в Шенгенското пространство, поставяйки националните си интереси над общата миграционна политика. Дания, въпреки че е член на Шенгенското споразумение, не приема новия дял IV от Амстердамския договор и сътрудничи само на ниво обща визова политика. И точно обратното, Исландия и Норвегия, които не са членки на ЕС се обвързват с Шенгенския протокол от Амстердамския договор, чрез членството им в Северния паспортен съюз.

2 Malmström, C. „The Importance of Safeguarding Schengen: Upholding Freedom of Movement - An Improved Schengen Governance“ EUROPA. European Parliament S&D Conference, 08 Feb. 2012.

3 Arther, L. Collective border policy in the European union: analysis of the Schengen agreement. The Florida university college

acquis е част од предприсъединителните условия на държавите кандидатстващи за членство в Европейския съюз.⁴ При тези условия, България официално не е равноправна държава-членка на Шенгенското пространство, но пое тежестта за изпълнение и прилагане на политиката „Шенген“.

През 2007 г. страната се присъедини към интеграционния процес на Шенгенското пространство, чрез депозиране на декларацията за готовност за започване на оценки по Шенген във всички области⁵. Министерският съвет планираше да отговори на изискванията за окончателно присъединяване до 2011 година.⁶ С помощта на ЕС и значителни национални усилия е постигнато на пълно съответствие със стандартите на Шенгенското acquis и Глава VI от Договора за Европейския съюз.

В периода между 2008 и 2014 г. са преминали няколко технически проверки за готовността на страната за изпълнение на изискванията в различните области. И въпреки убедителните доказателства за изпълнените критерии за пълното прилагане на постиженията на правото от Шенген, едва 2015 година стартира с надежди за постигане на основният приоритет пред страната. Хронологическият анализ на шенгенското сътрудничеството между държавите-членки разкрива, че България и Румъния са най-дълго „чакащите“ държави в списъка за присъединяване към Шенген.⁷

Факт е, че поради географското си положение, европейските държави – външни граници на Съюза изпитват най-големи имиграционни проблеми.⁸ Обединяването на няколко държави-членки от т.нар. „ядро на Европа“ - Холандия, Финландия и Германия, които се противопоставят на присъединяването на България към Шенгенското пространство, демонстрира страховете на особено на тези държави, наред с всичко друго и от нарастване на имиграционния натиск. Така, привидно успешното гранично управление се изправя пред обстоятелството, че тежестта за ограничаване на имиграционните проблеми в Шенген се понася от държавите-членки, които поддържат външните граници като поставя имиграционния контрол като приоритетна държавна политика. В тази връзка, трябва да се посочи, че освен задължителните технически критерии и необходимостта от съответното оборудване, обучени гранични служители, ползването на базата данни Шенгенската информационна система и т.н., присъединяването на България към Шенген се възпрепятства от политически съображения на държавите-членки, които възприемат бъдещото членство като заплаха за пространството на свободно движение. На фона на това се откроява набор от инструменти за т.нар. „диференцирана интеграция“.⁹ На практика, България прилага всички мерки на външните граници, без да се възползва от предимствата на „отворени вътрешни граници“. Аргумент е, че ако

of social sciences and public policy. 2013

4 Член 4 от Акта относно условията за присъединяване на Република и България Румъния и промените в учредителните договори изрично посочва, че разпоредбите на достиженията на правото от Шенген са неразделна част от правната структура на Европейския съюз и са задължителни от датата на присъединяване за двете държави. Официалното издание на Европейския съюз. L 157/203. 21.6.2005

5 Областите на проверка са: полицейско сътрудничество; граници - сухопътни, въздушни, морски; защита на личните данни; визи; Шенгенска информационна система (ШИС)/СИРЕНЕ, Виж. Чернева, Б., Димитрова, Б. Schengen acquis. Европейският съюз като зона за свобода, сигурност и правосъдие. Бюлетин AMBP. № 27/2010

6 Решение на Министерски съвет № 529 от 1 август 2007 г. за определяне на готовност за извършване на оценка по Шенген и одобряване проект на Декларация за готовност.

7 Dancsi, K. „The Politics of Border Control in East-Central Europe: from the Collapse of the Iron Curtain to the Return of Restrictions with Schengen Membership.“ (2010) Foreign Policy Review (Külügyi Szemle angol száma) 7:1 54-75.o.

8 Поглед назад в развитието на Шенген потвърждава този факт, когато „старите“ държавите използват именно този аргумент и се противопоставят на отварянето на границите със средиземноморските държави – Испания, Португалия, Италия и Гърция. Вж. Arther, L. Collective border policy in the European union: analysis of the Schengen agreement. The Florida university college of social sciences and public policy. 2013. Събитията от Арабската пролет (2011 г.) засили имиграционния натиск към Италия, Испания, Малта и Гърция. Войната в Сирия (2013) предизвикаха имиграционна вълна към България и Гърция.

9 Ondarza, N. Strengthening the Core or Splitting Europe? Prospects and Pitfalls of a Strategy of Differentiated Integration. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. RP 2, March 2013. Автора определя „диференцираната интеграция“ като състояние, при което еднообразието и едновременността на интеграцията на всички държави-членки, в по-малка или по-висока степен са ограничени от временни или постоянни изключения. Термина „диференцирана“ характеризира способността на държавите-членки да имат различни права и задължения по отношение на специфична област на обща политика. Виж още Arther, L. Collective border policy in the European union: analysis of the Schengen agreement. The Florida university college of social sciences and public policy. 2013

членството на България в ЕС е съпроводено с редица икономически, социални и други ползи, то членството в Шенгенското пространство представлява гаранция за сигурност от външни заплахи за другите държави-членки.

Сред различните класификации на диференцираната интеграция¹⁰ по отношение на Шенгенското пространство, като нейна основна характеристика се откроява териториалната диференциация.¹¹ Безпокойствата на държавите-членки от нарастващия през последните три години към България имиграционен натиск от Черноморския регион и от сухоземната българо-турската граница, се превърнаха в най-чувствителните точки на граничното управление в страната. Бъдещите опасения се свързват с нарастваща нелегална имиграция¹² и вероятността за увеличаваща се престъпност. Именно те са предпоставка за възприемане на секюритизиран подход за управление на имиграцията (securitization of migration)¹³ в Шенгенското пространство.

Европейските дискусии през последните години се фокусират към имиграционните проблеми в контекста на защита на националните интереси като се загърбва важният въпрос за солидарността между държавите-членки при управление на имиграционните процеси, на базата на която се крепи „пространството на свободното движение“. Възприето е да се счита, че с разширяването на Европейския съюз и включването на държавите-членки в интеграционния процес могат да се преодолеят предизвикателствата пред сигурността и граничното управление. Този процес обаче следва да продължи и по отношение на интеграцията в Шенгенското пространство. За да се избегнат задълбочаващите се проблеми пред негово функциониране и управление се налага нов подход насочен към контрол на имиграцията, базиран на специфичните особености на държавите-членки и основан на принципа на споделена отговорност и солидарност между държавите-членки при управление на външните граници.

Въпреки, че Върховният комисариат по бежанците към ООН, призовава страната към „политика на отворените врати“¹⁴, управлението на имиграцията оказва силно въздействие на политиката за на присъединяване на България към Шенгенското пространство. По добра алтернатива е формирането на обща имиграционна политика в Шенген да заличи съществуващите в този момент „буферни зони“, което може да се постигне само чрез консенсус между държавите-членки.

Всичко казано до тук аргументира тезата, че държавите кандидат-членки на Европейския съюз, отчитайки опитана България и Румъния в контекста на интеграционния процес към Шенген, е да изградят ясна политическа визия за предизвикателствата и приемливите механизми при управление на пространството на свободно движение на хора.

10 Webber, D. The Politics of Differentiated Integration in the European Union: Origins, Decision Making and Outcomes. MEEUC Working Papers 2012/1

11 Holzinger, K., Schimmelfennig, F. Differentiated Integration in the European Union: Many Concepts, Sparse Theory, Few Data; Journal of European Public Policy, 19:2, 292-305. 2012

12 Тодорова, С. Развитие на имиграционния контрол (теоретико-приложни аспекти). Серия “Знание – млад изследовател”, УИ при ВСУ “Ч. Храбър”, 2014.

13 Вж. Huysmans, J. The European Union and the securitization of migration. -//Journal of common market studies.. Vol.38, No.5 pp.-751-77. 2000.; Bourbeau, Ph. The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order. Routledge. 2011.

14 Bulgaria's fence to stop migrants on Turkey border nears completion. Reuters. Jul 17, 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/07/17/us-bulgaria-refugees-fence-idUSKBN0FM1ZF20140717>

Използвана литература:

1. **Arther, L.** Collective border policy in the European union: analysis of the Schengen agreement. The Florida university college of social sciences and public policy. 2013.
2. **Bourbeau, Ph.** The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order. Routledge. 2011.
3. **Dancsi, K.** „The Politics of Border Control in East-Central Europe: from the Collapse of the Iron Curtain to the Return of Restrictions with Schengen Membership.” Foreign Policy Review (Külügyi Szemle angol száma) 7:1 54-75. 2010
4. **Holzinger, K., Schimmelfennig, F.** Differentiated Integration in the European Union: Many Concepts, Sparse Theory, Few Data; Journal of European Public Policy, 19:2, 292-305. 2012
5. **Huysmans, J.** The European Union and the securitization of migration. -//Journal of common market studies.. Vol.38, No.5 pp.-751-77. 2000.
6. **Malmström, C.** „The Importance of Safeguarding Schengen: Upholding Freedom of Movement - An Improved Schengen Governance” EUROPA. European Parliament S&D Conference, 08 Feb. 2012.
7. **Ondarza, N.** Strengthening the Core or Splitting Europe? Prospects and Pitfalls of a Strategy of Differentiated Integration. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. RP 2, March 2013.
8. **Webber, D.** The Politics of Differentiated Integration in the European Union: Origins, Decision Making and Outcomes. MEEUC Working Papers 2012/1
9. **Акт относно условията за присъединяване на Република и България Румъния и промените в учредителните договори. Официалното издание на Европейския съюз. L 157/203. 21.6.2005**
10. **Решение на Министерски съвет № 529 от 1 август 2007 г. за определяне на готовност за извършване на оценка по Шенген и одобряване проект на Декларация за готовност.**
11. **Тодорова, С.** Развитие на имиграционния контрол (теоретико-приложни аспекти). Серия “Знание – млад изследовател”, УИ при ВСУ “Ч. Храбър”, 2014.
12. **Чернева, Б., Димитрова, Б.** Schengen acquis. Европейският съюз като зона за свобода, сигурност и правосъдие. Бюлетин АМВР. № 27/2010
13. <http://www.reuters.com/article/2014/07/17/us-bulgaria-refugees-fence-idUSKBN0FM1ZF20140717> Bulgaria's fence to stop migrants on Turkey border nears completion. Reuters. Jul 17, 2014.

УНИПОЛАРНИОТ И БИПОЛАРНИОТ МОДЕЛ НА МОЌ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ И СВЕТСКИОТ МИР

Апстракт

Кон крајот на осматта деценија на минатиот век, баукот на антикомунизмот, олицетворен во нов концепт на Новиот светски поредок промовиран од САД врз идејата за мир, стабилност, благосостојба и демократија, успешно ја финализира сопствената мисија на терминатор на полувековниот периодот на Студената војна помеѓу САД и СССР. Но, во 25-годишната посткомунистичка традиција се виде дека овој концепт, всушност, бил замислен да обезбеди челно место на САД, на што се спротиставува Русија, во обидот да ја врати позицијата на супер сила. Оттука, во трудот се оврнувам на прашањето, дали униполарната или биполарната структура низ призмата на моќта на САД и Русија дава подобри шанси за светскиот мир.

Клучни зборови: Русија, САД, униполарен модел, биполарен модел, меѓународна безбедност.

THE UNIPOLAR AND BIPOLAR MODEL OF POWER IN INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD PEACE

Abstract

At the end of the eighth decade of the last century, the bugaboo of anti-communism, personified into a new concept of the New World Order promoted by the USA on the idea of peace, stability, well-being, and democracy, successfully finalizes its own mission terminator of the half-century period of the Cold War between the USA and the USSR. But in the 25 years of post-communism tradition it is clear that this concept, was actually, imagined to secure a frontal position of the USA, on which Russia opposes in the attempt to return their position of superpower. Therefore, in the paper, I relate to the question, does the unipolar or bipolar structure, through the prism of power of the USA and Russia provides better chances leading to world peace.

Key words: Russia, USA, unipolar model, bipolar model, international security.

Вовед

Рушењето на Берлинскиот сид на 9 ноември 1989 го симболизира крајот на еден систем означен како Студената војна кој почиваше на биполарната структура на моќ меѓу СССР¹ и САД. Во такви околности најмоќна сила остана САД, додека Русија ослабена се повлече од глобалната сцена во националните граници. Истовремено, за новонастанатите геополитички услови се лансираа серија термини како ерата на постстудена војна, перестројка, нов систем на меѓународни односи и слично. Согласно ова, тогашниот американски претседател Џорџ Буш во почетокот на 90-тите години од минатиот век изјави дека со падот на комунизмот започнува ерата на Новиот светски поредок заснован на идејата за мир, стабилност, благосостојба, демократија, слободен економски натпревар меѓу државите. Притоа Џ.Буш уште ќе рече „Терминот нов светски поредок, не подразбира предавање на нашиот суверенитет, ниту заложување на нашите интереси. Тој опишува одговорност, наметната од нашиот успех. Тој се однесува на нови патишта на соработка со други држави, со цел да се намали агресијата, а оствари стабилност, прогрес и над се - мир. Тој извира од надежите за изградба на свет базиран врз поделена одговорност во почитувањето круг принципи, имено, мирно решавање на споровите, солидарност како

контрапункт на агресијата, редуцирани и контролирани арсенали, праведен третман на народите....² Така изгледаше новиот поредок проектиран од САД со врвен приоритет-мирот и благосостојбата во светот. Но, произлезе дека ова е теорија.

¹ Името СССР - Сојуз на Советските Социјалистички Републики престана официјално да се употребува после писмото од 24 декември 1991 година на Борис Елцин, Претседателот на Руската федерација кога го информира Генералниот секретар на ОН дека членството на СССР во Советот за безбедност и сите други органи на Обединетите Нации продолжува со Руската федерација. ² Петрушевска, Т. (1995) Присуство на Обединетите Нации во Република Македонија преку операцијата за чување на мирот - Преседан во досегашната практика на Организацијата, Скопје, Зборник на трудови на Правниот факултет во Скопје - Конституирање на Република Македонија како модерна правна држава, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, стр. 214

Униполарниот или биполарниот модел со подобри шанси за светскиот мир

Појдовна точка во изложувањето на униполарниот и биполарниот модел од аспект на светскиот мир е фактот дека новиот поредок во практиката, всушност, требаше на САД да и обезбеди челно место како „светски команден мост“, со право тие да одлучуваат за светските процеси. Меѓутоа, овој систем целосно нема да профункционира до денешно време, бидејќи на амбициите на САД се спротиставуваат некои засегнати држави и притоа САД за да ги вразумат и потчинат на нивните глобалните вредности повратно спрема некои од нив преземаат воени акции и по цена на кршење на меѓународното право. Така, меѓународно-

правно опсервирано, беа отворени серија на прашања во врска со употребата на вооружена сила од САД и сојузниците при нападот на Сојузна Република Југославија во 1999 и Ирак во 2003, без одлука на Советот за безбедност, како и пречекорувањето на одлуката на Советот за употреба на вооружена сила врз Либија во 2011, бидејќи, Резолуцијата на Советот дозволи употреба на сила за спречување на внатрешните судири во Либија, а не за соборување на либиската власт.

За САД, овие војни беа според меѓународното право, бидејќи се водени во името на човековите права, демократијата и слободата за нападнатите народи, заради што не беа нарекувани војни, туку, хуманитарни интервенции, иако дојде до прекршување на Повелбата на ОН, оти воените дејства се преземени без одлука на Советот за безбедност-орган кој, според Повелбата, единствено може да одлучи за примена на сила³. Инаку, на Советот за безбедност му е доверена одговорноста за одржувањето на мирот. За таа цел, Повелбата на ОН му дава широки и посебни овластувања⁴.

Од друга страна, се побројни се реакциите на граѓаните на САД дека нивната држава непотребно се исцрпува со ангажирањето во речиси сите светски проблеми за да наметнува решенија како некаков „светски полицаец“, иако и денеска актуелни се истите причини поради кои уште пред седум века Пјер Дибоса вели дека ниту едно разумно суштество не може да поверува дека еден човек/држава може да владее со светот и доколку се појават такви тенденции тогаш ќе има војни и револуции без крај.

³ Бачев, Ј. (2012), Македонија и Грција – Битка за името, Скопје, Македонска реч

⁴ Види пошироко во Глава VII во Повелбата на Обединетите нации.

Значи, Новиот светски поредок не ги заживеа промовираните идеали, туку, доведе до сериозни безбедносни предизвици поради амбициите на САД да го владеат светот, наместо да изнајдат прифатлива мерка во своето однесување во интерес на мирот. Пожелно е САД да балансира меѓу одамна кажаното од Тукидид дека силните го прават она што мораат и кажаното од Пјер Дибоса дека е лудост да се верува дека една земја може да го владее светот. Наспроти ова, САД, на еден или друг начин беа инволвирани во повеќе кризни ситуации со капацитет да го загрозат меѓународниот мир и безбедност.

Така, во 2001 година се случи војната во Македонија, (ако е за некаква утеша РМ ќе биде споменувана од политичката и научната јавност како земја каде започнаа војните во новиот век), терористичките напади во САД од 11.9.2001, по што дојде војната на САД во Авганистан против режимот на Талибанците, споменатиот воен напад врз СРЈ и Ирак, воениот судир во 2008 на Грузија со Русија во Јужна Осетија, настаните во Либија, Египет, Сирија, Украина, групата „Исламска држава“,...

Од друга страна, тенденцијата на САД

да биде унилатерален регулатор на светските процеси наидува на отпор кај Русија со оглед на нејзината растечка моќ. Впрочем, претседателот на Русија, Владимир Путин, отворено вели: „Со еден збор, не гледам причина што би го спречувало развојот на соработката меѓу Русија и САД, но, повторувам, само под услов да се однесуваат кон нас како рамноправен партнер,“⁵.

Со други зборови, Русија посакува повторно воспоставување на разбиената рамнотежа на сили за да ја добие улогата од времето на блоковската поделеност. Ова пак не е во прилог на САД, која по падот на комунизмот посакува да биде една доминантна структура што ќе ги насочува светските процеси согласно своите интереси.

Значи, на меѓународната сцена, освен САД, и Русија претендира за влијание во светските процеси и притоа отворено покажува дека лесно е отпишана од позицијата на светска супер сила, заради што, се повеќе инсистира на повраќање на некогашната позиција на рамноправен партнер со САД во одлучувањето за светските настани.

⁵Геворкјан, Н. Колесников, А. Тимакова, Н. (2000), Во прво лице-разговори со Владимир Путин, Скопје, Ѓурѓа, стр. 210

Затоа, може да се изведе аргументот дека Новиот светски поредок проектиран од САД започна да доживува одредени трансформации и прераснува во сложен процес со неизвесен исход, односно, за поредок за кој што многу се зборува, меѓутоа сеуште не се знае како дефинитивно ќе изгледа и на чии интереси ќе служи.

Како и да е, биполарниот модел на организација на моќта кој е во фаза на етаблирање со оглед на растечката моќ на Русија и враќањето на позициите на супер сила, во меѓународни рамки дава подобри шанси за светскиот мир. Ова од причина што, во услови на приближно подеднаква моќ на САД и Русија, се намалуваат шансите за агресивни акции на еден доминантен центар или во случај такви акции да се преземат, се намалуваат шансите за нивниот успех. Односно, биполарниот модел оневозможува униполарна доминација на САД, која го загрозува суверенитетот на одделни држави, како и меѓународниот систем во целина.

Во краен случај, биполарниот систем воспоставен од Русија и САД треба да оневозможи една држава да воспостави универзална хегемонија, во услови кога на сила и се спротиставува сила, отколку кога на сила и се спротиставува немоќ. Впрочем, поучен е биполарниот модел на моќта меѓу САД и СССР по Втората светска војна. Стравот дека биполарниот карактер на моќта во меѓународните односи ќе доведе до војна се покажа како неоправдан, односно, и покрај разликите и блоковската поделеност, сепак, еквилибриумот на суперсилите се одржа приближно половина век. Се разбира, не мала улога имаше воспоставената „рамнотежа на страв“, со оглед на нуклеарниот потенцијал на двата центри на моќ.

Наместо заклучок, се чини дека воспоставување на повторниот биполарен модел на моќта помеѓу САД и Русија ќе доведе до поголема сигурност во времето што доаѓа.

ЛИТЕРАТУРА

1. -Бачев, Ј. (2012) Македонија и Грција – Битка за името, Скопје, Македонска реч
2. -Геворкјан, Н.; Колесников, А.; Тимакова, Н. (2000), Во прво лице-разговори со Владимир Путин, Скопје, Ѓурѓа
3. -Петрушевска, Т. (1995), Присуство на ОН во Република Македонија преку операцијата за чување на мирот - Преседан во досегашната практика на Организацијата, Скопје, Зборник на трудови на Правниот факултет при Универзитет „Св. Кирил и Методиј“,
4. -Повелбатата на ОН, (1995), Скопје, Обединети нации-Темелни документи, „Нова Македонија“

ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ПОЛИТИЧКИТЕ ЕЛИТИ ОД ЕКС-ЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ РЕПУБЛИКИ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ КОН ПАТОТ ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА (АНАЛИТИЧКО-КОМПАРАТИВЕН ОСВРТ)

TRANSFORMATION OF THE POLITICAL ELITES OF EX-YUGOSLAV REPUBLICS AND CHALLENGES ALONG THE ROAD TO THE EUROPEAN UNION (ANALYTICAL-COMPARATIVE REVIEW)

Апстракт: До каде стигнаа денес бившите екс-југословенски републики воедно може да се констатира голема разлика меѓу нив во однос на раководствата немаше сите тие се трансформираа од комунисти во либерали, конзервативци, социјалдемократи. Сите тие екс-југословенски политичари, Милан Кучан, Јанез Дрновшек, Стипе Месиќ, Киро Глигоров, Момир Булатовиќ беа предводници во градењето на новите држави. Словенија и Хрватска се денес полноправни членки на Европската унија останатите земји Србија, Македонија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Косово се стремат за влез во Европската унија со задача на исполнување на европски реформи во повеќе сфери на општество како услов за исполнување на европските стандарди, предводени од млади политички лидери со европска концепција и се нарекуваат земји кандидати за ЕУ членки од Западен Балкан.

Клучни зборови: Трансформација, плурализам, идеологија, реформи, екс-југословенски, политички елити, Западен Балкан.

Abstract: Where reached today former ex-Yugoslav republics also can be major differences between them in terms of the leadership they have all been transformed into a communist liberals, conservatives, social democrats. They all ex-Yugoslav politicians, Milan Kucan, Janez Drnovsek, Stipe Mesic, Kiro Gligorov, Momir Bulatovic were leaders in building new states. Slovenia and Croatia are now full members of the European Union other countries Serbia, Macedonia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina and Kosovo aspire to join the European Union with the objective of meeting the European reforms in many spheres of society as a condition to meet European standards led by young political leaders and the European concept called EU candidate countries of the Western Balkan states.

Keywords: Transformation, pluralism, ideology, reform, ex-Yugoslavian political elites, the Western Balkans.

Од аспект на аналитичко-теоретски и историски сегмент, моето мислење за отцепувањето на Југославија конкретно започна на четирнајстиот конгрес на СКЈ кој воедно беше и последен конгрес на заедничката држава на Словенците, Хрватите, Србите, Македонците, Босанците и Црно Горците. На овај последен конгрес раководството на комунистите на Словенија и Хрватска како предлог побараа конфедеративен модел на сојуз на држави, откако предлогот беше неприфатен од српските и црно горските комунисти предводени од Слободан Милошевиќ кој се залагаше да српското влијание во власта да биде доминантно како и претходно и за зачувување на Југославија, растеше национализмот и појавата на национални политички елити со десна ориентација предводени од лидери кои се залагаа за самостојни суверени држава. Од аспект на анализа на политичките елити може да се констатира следното; дека во 1990 год. дојде до вистинска "поплава" од иницијативи на македонската алтернативна енергија во формирање на политички партии во сите републики како и во Македонија се формираа 23 политички партии кои настапија на првите избори. Дејствувањето на елитите беше израз на

тежнењето на македонскиот народ национално да се ослободи и осамостои. Реакцијата на политичката партија на комунистите во сите републики беше во фаза на трансформација освен во Србија и Црна Гора кои потешко ја прифаќаа трансформацијата. Партијата на сојузот на комунисти на Македонија се трансформира во СКМ-ПДП со идеолошка предзнак (партија за демократски просперитет) по примерот на комунистите во Словенија. Трансформираниите комунисти кои беа на власт се залагаа да по демократски пат да учествуваат еднакво на изборите сите политички елити. Како резултат на новите општествени односи во почетокот на 1990 год. во Македонија од почна процесот на демократизација, новосоздадените политички елити беа свртени кон прифаќање на либерални начела на демократијата. Започна едно време на изразен романтизам за ново општествено уредување за сопствена држава, сопствена монетарна политика, конституирање на граѓанското општество, слободни избори, правна држава, како дел на современите процеси. Политичките елити во Словенија и Хрватска беа похрабри во однос на македонските елити и први тргнаа кон конституирање на самостојна држава. Комунистите во Словенија се трансформираа под името СКС-ПДП (сојуз на комунисти на Словенија партија за демократски просперитет) предводени од Милан Кучан кои покасно во 1992 год, ќе преминат под името Либерално демократска партија. Во Хрватска комунистите беа под истото име СКХ (сојуз на комунисти на Хрватска) предводени од Ивица Рачан кој исто така во 1992 год, во СДСХ (социјал демократска партија на Хрватска). Комунистите во Босна и Херцеговина ќе се трансформираат под името СБ и Х –СДП (сојуз на комунисти на Босна и Херцеговина социјал-демократска партија) предводени од Нијаз Дураковиќ. Во Црна Гора на првите избори комунистите настапуваа под истото име СКЦГ (сојуз на комунисти на Црна Гора) предводени од Момир Булатовиќ кои покасно преминуваат во Социјалистичка партија. Во Србија доминираше Социјалистичката партија предводена од Слободан Милошевиќ се до доаѓањето на власт во 2001 на Демократската партија кога почнува вистинска трансформација. Во тој период Милошевиќ, се залагаше за зачувување на Југославија како федерација, која ќе може да влезе во Европскиот сојуз како рамноправна членка. Во однос на формирањето нова идеологија? Доминираше националната идеологија пред комунистичката, ново формираните политички партии со конзервативна идеолошка матрица како ВМРО-ДПМНЕ, Народна партија, МААК (движење за семакедонска акција, додека партиите кои произлегоа од комунистичката партија ја трансформираа својата идеологија во социјалдемократска, како што се: СДСМ претходно СКМ-ПДП, Реформски сили, Социјалистичката партија, останаа истите кадри кои беа активни политичари и во Југославија. Кај десните национални партии имаше по изразена волја за национална македонска држава, кај левоориентираните партии или бившите комунисти се залагаа повеќе за граѓанска општествено уредување а имаа и поголема соработка со ново формираните албански партии. Истото се случуваше и со другите југословенски републики само исклучок беа Србија и Црна Гора кои тешко го прифаќаа новото општествено уредување и распадот на Југославија.

Прекилот со минатото е следното прашање кое е за анализа? Моите теоретски сознанија се следните: Сметам дека во Словенија коалицијата ДЕМОС (од конзервативни партии) имаше целосен прекин со минатото, додека партијата СКС-ПДП продолжи со истото раководство а се трансформираа за независна суверена Словенија. Во Хрватска имаше исто јасна позиција за прекин со минатото и градење на нова држава како рамноправна членка во Европската унија. Доминираше новата политичка партија ХДЗ (конзервативна, национална партија) Во Босна и Херцеговина исто така доминираше националната партија Странка за демократска акција. Во Македонија како што го истакнав акцентот на консензус и во останатиот дел од текстот во градењето на новата самостојна Македонија постоеше единство помеѓу двете политички партии ВМРО-ДПМНЕ и СКМ-ПДП кон новото време на демократија. Мојам едноставно да констатирам, дека во сите републики беше доминантната тезата за прекин со минатото и градење на нов политички систем со целосни реформи за влез во нов сојуз на европското семејство. За да можам ова да ги потврдам настаните, една од најважните анализи претставуваат првите повеќе партиски избори спроведени во сите југословенски републики. На почеток, особено во текот на 1990 год. ново отворените демократски процеси покажуваат дека во македонското општество беше присутна свест и се манифестираше подготвеност за

реформи. Емпириската состојба зборува дека огромен дел од населението беше определено и дејствуваше реформски. Затоа се поставува прашањето? Дали македонското искуство беше поразлично од републиките со чии народи, македонскиот народ и нејзините граѓани скоро пет децении градеа и живеа во заедница? Дали низ примерот на изборите и изборните резултати може да се оформи став за вистинскиот однос кон новите идеи? како еден од можните показатели. Треба да одбележиме дека процесот на изборите и изборните активности во земјите што произлегоа од поранешната федерација се одвиваа во различни услови што беше израз на нова економска и национална специфичност. Тие на еден или на друг начин го афирмираа ставот за “прогресивните” и “конзервативните” народи и нивните републики. Во текот на една година во процес на потполно осамостојување на одделни републики се одржаа избори. На 8 април 1990 год. Словенија одржа први избори. Коалицијата ДЕМОС има (80 или 33,3%), СХС-ПДП сојузот на комунисти (13 или 5,5%), Словенечкиот сељачки сојуз (13 или 5,5%), Словенечкиот демократски сојуз и Зелените (8 или 3,3%), Стопанската комора и Синдикатите (7 или 2,9%), Социјалдемократскиот сојуз (6 или 2,5%), Словенечкиот сојуз на занаетчи (3 или 1,3%), Друштво на претпријатија (20 или 8,3%) и независни кандидати (5 или 2,0%). На 22 април 1990 год. во Хрватска се одржаа првите избори. Хрватската демократска заедница со (205 или 58,6 %), Сојузот на комунисти на Хрватска (73 или 20,9), Сојузот на социјалистите на Хрватска (17 или 4,9%), коалицијата народна спогодба (11 или 3,1), Хрватска демократска странка (10 или 2,9 %), Сојузот на социјалистите (3 или 0,9%), Српската демократска странка (5 или 1,4%), независни пратеници (13 или 3,7%), Помали партии со (13 или 3,7%). На 18 ноември 1990 год, Босна и Херцеговина . Српската демократска акција (86 или 35,8%) Српската демократска странка (70 или 29,2%) Хрватската демократска заедница (45 или 18,8%) Сојузот на комунисти на Б и Х-СДП (14 или 5,8%) Сојузот на реформски сили (12 или 2,1%) Сојузот на комунистите (5 или 2,1%) Демократската социјалистичка странка (8 или 3,3%). На 23 декември 1990 год. во Србија, Социјалистичка партија на Србија (196 или 78,0%), Српското движење за обнова (19 или 7,6%), Демократската партија на војводинските Унгарци (5 или 2,0 %), Сојузот на реформски сили (7 или 2,8%) независни кандидати (3 или 5,0%). На 9 декември 1990 год. во Црна Гора, Сојузот на комунисти на Црна Гора (83 или 66,4%), Реформски сили (17 или 13,6%), коалицијата Српска демократска странка и Демократска странка на Србите (13 или 10,4%), Народна странка (12 или 9,6%). На 25 ноември 1990 год. во Македонија, ВМРО-ДПМНЕ (38 или 31,7%), СКМ-ПДП (31 или 25,8%), ПДП-НДП (23 или 19,2%), РСМ и МДСМ (18 или 15,0%), Социјалистичката партија (5 или 3,3%), Странка на Југословените (2 или 1,7%), ПЦЕР (1 или 0,8%), независни кандидати (3 или 0,8%). Овие изборни резултати потврдуваат дека во повеќето републики изборите ги освоија опозициските партии со антикомунистички ориентации и доминираат националните програми. При компаративна анализа на новите раководители кои ја добија власта од овие изборни резултати доаѓам до сознание е, дека во Словенија, првиот премиер е од некомунистичката коалиција ДЕМОС, Алојз Петерле- претседател на Демокристијанската партија. додека претседател на Словенија Милан Кучан истакнат комунистички политичар од раководството на СФРЈ кој го трансформира ССК-ПДП. Во Хрватска премиер беше Сјепан Месиќ кој од комунист се трансформира во раководството на партијата ХДЗ (хрватска демократска заедница). Додека претседател на Хрватска Франјо Туѓман кој во минатото беше истакнат комунистички политичар кој во 1989 год. се враќа во Хрватска и ја формира ХДЗ. Во Босна и Херцеговина победата ја издвои партијата Странка за демократска акција на Алија Изетбеговиќ кој исто така беше комунистички политичар кој во 1989 год се враќа на политичката сцена и станува претседател на Б и Х, премиер Харис Силајџиќ кој исто така беше дел од раководството на комунистите на Б и Х се трансформира во партијата на Изетбеговиќ. Во Србија и Црна Гора на политичката партија на Милошевиќ остана на власт Социјалистичката партија, а исто така не се смени ситуацијата и во Црна Гора со раководителот Момир Булатовиќ близок човек и подржувач на политиката на Милошевиќ. Демократските процеси во овие две републики фактички започнуваат со доаѓање на власт во 2003 год на Демократската партија на Зоран Џинџиќ и Воислав Коштуница. Слободан Милошевиќ е обвинет на 5.10-2000 год, за корупција и газење на човековите права од страна на Хашкиот трибунал. Се прашувам денес од помината една деценија, дали оваа беше потребно на ваков начин да се одигра глобалната американска политика за рушење на југословенската

федерација? Со што после апсењето на Милошевиќ, ќе продолжи апсење т.е. Хашки затвореници скоро од повеќето републики. Ова прашање заслужува поширока обработка и анализа во понатамошни текстови за распадот на СФРЈ. Во случајот со Македонија со други републики, не постои голема разлика. Разликата може да ја видам со тоа што на првите избори ВМРО-ДПМНЕ националната партија иако победи на првите избори со 38 пратеници во сооднос со бившите комунисти СКМ-ПДП кои имаа 31 пратеник, ВМРО-ДПМНЕ не успеа да направи влада, од аспект на тоа што младиот лидер Љубчо Георгиевски не направи коалиција со ниедна партија кои сите тие кои доби пратеници беа произлезени од бившите комунисти, а исто така ниту со албанските партии. Во Македонија како компромис се направи експертска влада која се носеше со предизвиците во формирањето на новата држава. Додека на локалните избори кои се одржаа заедно со парламентарните во скоро сите градови победија кандидатите на бившите комунисти а и тоа дека високите државни функционери долги години беа на власт во Македонија како Киро Глигоров, Стојан Андов, Тито Петковски, Васил Тупурковски. Со ова се потврдува владеењето на бившите комунисти се до 1998 год. Така да во Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина се направија влади од новоформираните национални партии. Меѓутоа во компаративност, во Словенија; Хрватска, Босна и Херцеговина, претседателите и дел од премиерите беа истакнати раководители кои беа во Југославија и тоа: Милан Кучан, Стјепан Месиќ, Фрањо Туцман, Алија Изетбеговиќ, Харис Силајџиќ, Киро Глигоров, Петар Гошев, Бранко Црвенковски и др. Од оваа гледна точка си го поставувам прашањето? Можеби во тој период на трансформација на републиките од еднопартиски во повеќе партиски систем и градењето на нови држави беше неопходно нивното политичко искуство. Покасно во Хрватска и Босна и Херцеговина се случија верски војни долгорочни последици. Македонија во првите години на самостојноста помина по мирен пат на трансформацијата за покасно во 2001 год. се соочи со албански етнички конфликт. Од 2006 год. се до денес 2015 во Р. Македонија се случува целосен пресврт на владеење на Демохристијанската партија ВМРО-ДПМНЕ. Денес во сите бивши републики постои реформска политика во спроведување на европското законодавство за влез во Европскиот сојуз и се декларираат како земји од Југозападен Балкан.

Користена литература:

1. Ц. Мојановски - "Летопис на македонската демократија" (стр. 361,26,27,28) издавач: Пакунг-Скопје, 2000 год.
2. M. Pecujilic, V. Milic – "Politicke stranke u Jugoslaviji" (str. 46, 47) izdavic: Stucna knjiga-Beograd, 1990 god.
3. B. Knezic, J. Ciric – "Dvaeset godina od razbijanja SFRJ" (str. 329) izdavic: Golograf-Beograd, 2011.
4. С. Андов - "Јосип Броз Тито и распадот на СФРЈ" (стр. 420) издавач: Матица македонска, Скопје- 2014.

ЕВРОПСКА БЕЗБЕДНОСТ – ВО ЕРАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

EUROPEAN SECURITY - IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Абстракт: Политичките, економските, културните и военобезбедносните односи во светот, се повеќе се одвиваат во глобалното мултиполарно и мултилатерално опкружување, во кое се понагласено се манифестира сложената меѓузависност на државите. Европската унија има потенцијал на глобално ниво да придонесе кон спротивставувањата на заканите, и ЕУ користи широк спектар на средства за управување со кризи и за превенција на судирите, и гради еден делотворен мултилатерален систем, кој ќе ги комбинира капацитетите на државите членки во НАТО со оние на институциите на ЕУ.

Во рамките на овој труд, авторот ги одредува основните активности кои е потребно да ги исполни Европската унија, за да ја заштити својата безбедност и да ги промовира своите вредности, и го одредува новиот стратешки концепт на ЕУ и НАТО.

Клучни зборови: глобална безбедност, стратешки цели, безбедносно опкружување

Abstract: The political, economic, cultural and military- security relations in the world are increasingly taking on global in multipolar and multilateral environment in which acute manifest complex interdependence of states. The European Union has the potential to contribute to global opposition to the threats, and the EU uses a wide range of tools for crisis management and conflict prevention, and build an effective multilateral system, which will combine the capabilities of NATO member states with those EU institutions. In this paper, the author will establish the basic element that appoints the new activity of EU to protect its security and to promote its value, and define the new strategic concept of NATO and the EU.

Keywords: global security, strategic goals, security environment

ВОВЕД

Денес Европа се соочува со нови закани кои се разноврсни, помалку воочливи и помалку предвидливи (тероризам; пролиферација на оружје за масовно уништување; регионални судири; неуспехот во самите држави; организираниот криминал). Развојот на технологијата, трговијата и инвестициите, и ширењето на демократијата донесоа слобода и напредок за многу луѓе, меѓутоа други ја доживеаа глобализацијата како причина за разочарување и неправда. Во поголемиот број на земјите во развој, сиромаштијата и појавата на болести причинуваат страдања и сериозни безбедносни проблеми. Променетата природа на меѓународните односи во светот по завршувањето на Студената војна, ја наложуваат потребата од нова, се позначајна улога на ЕУ во хармонизацијата на односите и интересите на европските земји и превземање на делот на заеднички одговорности во креирањето на европска и глобална безбедност.

БЕЗБЕДНОСНО ОПКРУЖУВАЊЕ

Традиционалниот концепт на самоодбрана – до Студената војна и неговиот крај – се засновал на опасноста од инвазија. Со појавата на новите закани, првата линија на одбрана е поместена надвор од границите на ЕУ. Појавата на закани кои се разноврсни, помалку видливи и помалку предвидливи, во однос на времето од Студената војна, ја условија подготвеноста на ЕУ да реагира пред да се случи самата криза и проблемот да се појави на нејзините граници. Наспроти, очигледната масовна закана од периодот на Студената војна, ниедна од новите закани не е чисто воена, и на ниедна не може да и се спротистави само со чисто

воени средства. Секоја од нив бара комбинација на средства. Пролиферацијата може да биде сузбиена со контрола на извозот и дополнително целена со помош на политички, економски и други притисоци, со што и се влијае и на политичките причини кои стојат во основата на овој проблем. Сузбивањето на тероризмот, може да бара комбинација на разузнавачки, полициски, судски, воени и други средства. Во неуспешните држави, можат да бидат потребни воени средства за да се воспостави поредок, додека хуманитарните средства за да се одговори на непосредната криза. Регионалните судири наложуваат политички решенија, но воените средства и делотворно полициските методи можат да бидат потребни и во пост-конфликтната фаза. Економските средства служат за обнова, а цивилното управување со кризи помага кон повторно воспоставување на цивилната власт. ЕУ е посебно добро опремена да одговори на тие сложени ситуации. Поседувањето на мултифункционални инструменти во отклонувањето на безбедносните закани, не представува единствена цел кон која тежнее ЕУ. Унијата тежнее и кон изградба на *стабилно безбедносно опкружување*. Интересот на ЕУ е на нејзините граници да се наоѓаат стабилни и одговорни држави.

Со секое проширување, унијата го менувала и проширувањето на своите граници, а со тоа се повеќе се приближувала кон безбедносно проблематичните подрачја. Затоа ЕУ, имала намера да створи во своето опкружување “прстен” на стабилни држави – посебно на истокот на Европа и на Медитеранот. Понатаму, Унијата тежнее да ги промовира суштинските вредности на кои се заснова, да ја унапреди сопствената безбедност и да придонесе кон изградба на стабилно опкружување.

Како главни одредници во спроведувањето на активности од ЕУ, можеме да ги издвоиме:

1. Глобалната одговорност на ЕУ – Унијата настојува да ја зголеми и води многу поголема улога во меѓународните односи;
2. Ефективен мултилатерализам – решавање на меѓународните проблеми е можно според ЕУ, само во заеднички активности на меѓународната заедница, институции и права. Мултилатералната соработка е неизбежна, бидејќи државите не можат самостојно да ги решаваат сложените прашања и да дадат вистинско решение;
3. Превентивно дејствување – за да се спречи појавата на одреден проблем и закани, ЕУ треба да дејствува превентивно и да дава помош таму каде е неопходно со цел санирање на безбедносните проблеми. Идните операции и мисии кои би ги спроведувала ЕУ, нема да се спроведуваат само со воени капацитети, туку ќе подразбираат и употреба на цивилни, невоени капацитети (политички, хуманитарни, економски);
4. Стабилно безбедносно опкружување – постоење на мирољубиво и стабилно соседство (прстен на стабилни држави околу ЕУ) е неопходно заради остварување на безбедност на Унијата и нејзин понатамошен непречен развој.
5. Одржување на трансатланско партнерство и соработка со САД е неопходно, но е потребно и да се базира на ефикасно и урамнотежено партнерство. Тоа подразбира и одржување на соработка со НАТО поради склучениот Берлин плус договор;
6. Конечно утврдување на списокот на клучни безбедносни закани по ЕУ.

НОВ СТРАТЕШКИ КОНЦЕПТ НА НАТО И ЕУ

Лидерите на НАТО го усвоија Новиот стратешки концепт во ноември 2010 година во Лисабон. Целта на новиот стратешки концепт е редефинирање на улогата на НАТО во склад со новите безбедносни предизвици и закани кои ги носи 21 век. Во уводот на овој стратешки документ е истакнато дека НАТО ќе продолжи да игра единствена и круцијална улога во осигурувањето на колективната одбрана и безбедност. Стратешкиот концепт ќе води во следна фаза на еволуција на НАТО, како би продолжил да биде ефикасен во современиот свет, против новите закани со нови способности и со нови партнери. Во концептот се истакнува дека политичките и воените врски помеѓу Европа и Северна Америка придонесуваат за успехот на НАТО од самото нејзино основање во 1949 година, дека трансатланската врска останува јака и важна за зачувување на евроатланскиот мир и безбедност повеќе од кога и да е. Безбедноста на членките на НАТО од двете страни на Атлантикот, останува неделива.¹ Понатаму во концептот

¹ *European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World*, p. 7 Internet, 11/06/2004, http://www.iue.eu.int/cms3_fo/

се истакнува дека активната и ефикасна ЕУ, придонесува за остварување на целокупната безбедност на евроатланскиот простор. Со ова ЕУ е единствен и важен партнер за НАТО. Овие две организации ја делат величината на своите членови и сите членки на двете организации ги делат заедничките вредности. НАТО и ЕУ можат и треба да имаат комплементарно и взаемно јакнечки улоги во одржувањето на меѓународниот мир и безбедност. Со ваква цел, НАТО ќе го зајакнува стратешкото партнерство со ЕУ во духот на взаемна отвореност, транспарентност, комплементарност и почитување на автономијата и институционалниот интегритет на двете организации.² Новиот стратешки концепт на НАТО многу зборува за промената во односите меѓу оваа организација и ЕУ. Имено, на ЕУ и се признава автономија во нејзината улога во областа на одбраната и безбедносната политика и истата се препознава како стратешки партнер на НАТО.³ Ако ова го споредиме со стратешкиот концепт на НАТО од Вашингтон во 1999 година, ќе видиме дека во него се истакнува развојот на безбедносниот и одбранбениот идентитет на ЕУ во рамките на НАТО и во склад со одлуката на Алијансата во Берлин во 1996 година. Овој процес бара поблиска соработка помеѓу НАТО, Западноевропската Унија (WEU), а кога е потребно и ЕУ. Вредностите и законите содржани во стратешките документи на ЕУ и НАТО се комплементарни. Разликите единствено постојат во начините предвидени за управување со тие нови предизвици и закани, што е разбирливо со оглед дека НАТО е воен сојуз, додека ЕУ не е. ЕУ-НАТО тајните договори, посебно Берлин Плус, ја зголемуваат оперативната способност на ЕУ, и обезбедуваат рамка за стратешко партнерство помеѓу две организации во управувањето со кризи. Ова ја одразува нашата заедничка решеност да се соочиме со предизвиците на новиот век. Суштината на Заедничката надворешна и безбедносна политика и Европската безбедносна и одбрамбена политика, е да сме појаки кога делуваме заедно.

ЗАКЛУЧОК

Ова е свет на нови опасности, но и на нови можности. Во поголем број на земјите во развој, процесот на глобализација е проследен со сиромаштија и појава на болести, на економски неуспеси и политички проблеми, на силни судири кои предизвикаа страдања и сериозни безбедносни проблеми. Европската унија има потенцијал да може значајно да придонесува кон спротивставувањата на заканите, но и да помогне во остварувањето на можностите. Активна и способна Европска унија би имала одговарачко влијание на глобално ниво. На тој начин би придонела кон еден делотворен мултилатерален систем, кој ќе ги комбинира капацитетите на државите членки во НАТО со оние на институциите на ЕУ. ЕУ користи широк спектар на средства за управување со кризи и за превенција на судирите. Понатаму ЕУ реализира бројни политички, дипломатски, воени и цивилни, трговински и развојни активности. Исто така ЕУ развива стратешка политика која поддржува рана, брза и по потреба неопходна силна воена интервенција.

Трансатланскиот однос е незаменлив. Делувајќи заедно, ЕУ и САД можат да создадат една исклучителна сила во служба на доброто во светот. Наша цел треба да претставува делотворно и урамнотежено партнерство со САД. Тоа е додатна причина да ЕУ и понатаму ги развива своите способности и ја зголемува својата кохерентност. Почитувањето на заедничките вредности, ќе го зајакнат напредокот кон стратешко партнерство.

showpage.asp?id=391&lang=en.

² Ibid., p. 7.

³ Ibid, p 2

REFERENCES

1. *European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World*, Internet, 11/06/2004, http://www.iue.eu.int/cms3_fo/showpage.asp?id=391&lang=en.
2. Nicole Gnesotto, *The need for a more strategic EU, What ambitions for European Defence in 2020*, EU Institute for Security Studies
3. <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>
4. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm
5. <http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-17-2011/april/war-in-libya-europes-confused-response/>
6. <http://www.europeaninstitute.org/shattered-hopes-for-a-european-defense-community.html>

РЕСТАВРАЦИЯ АВТОРИТАРИЗМА В РОССИИ: ГЕНЕЗИС ОБЩЕСТВЕННОГО ВЫБОРА

RESTORATION OF AUTHORITARIANISM IN RUSSIA: EVOLUTION OF PUBLIC CHOICE

Аннотация: В центре внимания автора – современные политические трансформации представленные через призму отношений власти и российского общества. Автор рассматриваются теоретические обоснования формирования авторитарного характера и становления тоталитарных и авторитарных политических режимов. Особое внимание в статье уделяется двусторонним отношениям господства и подчинения между государством и личностью в России, а также тенденциям авторитарной реставрации в российской политике и обществе.

Ключевые слова: Россия, авторитаризм, власть, демократия, консерватизм, ценности.

Abstract: In the article the author focuses on contemporary political transformations as seen through the prism of relationship between authorities and society in Russia. The author addresses to the theoretical foundations of the formation of authoritarian personality and emergence of totalitarian and authoritarian political regimes. Particular attention is paid to the bilateral relations of domination and subjection between state and an individual in Russia, as well as to restoration of authoritarian tendencies in Russian politics and society.

Keywords: Russia, authoritarianism, power, democracy, conservatism, values.

Двадцатый век стал для современного мира веком становления, развития и последующего крушения тоталитарных и авторитарных политических систем. Вследствие чего, многие из социологических, политологических и психологических исследований того времени были посвящены сравнению авторитарных и демократических режимов, а также анализу предпосылки и причин становления авторитаризма. На настоящий момент, в связи с различными революциями и военными переворотами в арабских государствах, цветными революциями на постсоветском пространстве, и с обострением международной напряженности в целом, подобные исследования и научная проблематика вновь получили особую значимость.

В свете последних событий, связанных с политическим кризисом на Украине, присоединением Крыма и последующими антироссийскими санкциями, а как следствие обострением международной напряженности, дискуссии о реставрации советского образа мышления, о возврате к авторитарному политическому режиму и феномене сталинизма получают широкое распространение, как в отечественном, так и в зарубежном политологическом дискурсе.

Однако, стоит начать с того, что изучение проблематики авторитаризма длится уже более полувека в рамках психологической и политологической науки. Столпом психологических исследований феномена авторитаризма, бесспорно, стоит считать ученых Франкфуртской школы, одним из ярчайших представителей которой является немецкий философ и психолог Э. Фромм.

В работе «Бегство от свободы», изданной в 1942 году, Э. Фромм вводит понятие «авторитарный характер», характеризующее индивидов склонных к отказу от независимости собственной личности для получения силы и защиты. Автор связывает расцвет фашистских

политических систем с огромной концентрацией носителями авторитарного характера. Выделяя в понятии «авторитарного» особый элемент и называя его «садистко-мазохистским» компонентом, Э.Фромм пишет о том, что авторитарность всегда связана с феноменом власти и является результатом межличностного взаимодействия, при котором формируются господско-подданныческий тип отношений между политической элитой и обществом. Индивид с авторитарным типом характера делит людей на два вида – на сильных, имеющих власть, и слабых, ее не имеющих. Следовательно, данный индивид испытывает любовь и уважение к первым (мазохистские тенденции), и проявляет агрессию и презрение ко вторым (садистские тенденции).

Позже в книге «Здоровое общество», Э.Фромм писал о понятии «отчуждения», как о переносе всей внутренней силы своей личности на другого человека и последующего восприятия этой силы не как своей собственной, а как отчужденной от себя и вложенной в кого-то другого. В политике это проявляется в виде раболепного подчинения лидеру или вождю, и приводит к становлению авторитарных и тоталитарных политических режимов и, как следствие, по утверждению автора, потере человеческой идентичности.

Идея отчужденности и потери идентичности прослеживается и в классиках антитоталитарной политологической мысли. Х. Арендт, немецко-американский философ и политический теоретик, в работе «Истоки тоталитаризма», описывает «обезличенную» массу людей, как основу тоталитарных режимов XX века. Именно атомизированность, потеря идентичности и отсутствие активной, созидательной деятельности у индивидуумов порождает у них стремление к слиянию с личностью лидера или партии, которое сможет подарить им смысл активной деятельности и качественно новую идентичность. В тоталитарных государствах особую ценность приобретают слепая верность, а также отсутствие творческого и критического мышления.

Таким образом, проблема отчужденности личности является значительным основанием для множества научных изысканий, посвященных феномену авторитаризма и тоталитаризма. Однако, по всей видимости, не является исчерпывающей для объяснения становления подобных политических режимов, и тем более формирования современного режима России. Важным аспектом изучения, в таком случае, является целенаправленная политика правящей элиты в отношении российского социума. Более того, дискуссии по поводу политического режима современной России в научном сообществе остаются достаточно острыми. Несмотря на то, что современные исследователи часто расходятся в терминологии, центральной точкой зрения является мнение о российском политическом режиме как о переходном, сочетающим в себе формальные атрибуты демократии при сохранении ручных методов осуществления политики и руководства государством.

Так, Американский исследователь С.Е. Хэнсон характеризует политический режим России как плебисцитарный патримониализм. Плебисцит или выборы в данном случае являются инструментом легитимации действующей власти, однако на практике представляют собой способ конкурентной борьбы семейных и экономических кланов за власть в стране¹.

Британский политолог Р. Саква называет современную Россию «дуалистическим государством», соединяющее в себе формальный конституционный порядок и административный режим. Последний действует руководствуясь не формальным порядком, а сложившимися практиками в пределах ограничений Конституции. Президентство является ядром режима, в остальном политические действия разворачиваются между двумя метагруппами, которые исследователь называет «силовиками» и «либерал-технократами»².

Существует также мнение, согласно которому в истории отечественной политики в различные периоды складывалась опрично-земская система отношений власти и социума, которая характеризуется делением общества на привилегированный правящий слой (опричники, петровские дворяне и сталинская номенклатура) и подконтрольное население, лишенное собственных естественных прав, живущее по предписанию верхушки. Следовательно, вполне объясним возврат к советскому образу мышления, который во многом

1 Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: АСТ: Астрель, 2012.

2 Фромм Э. Здоровое общество. – М.: АСТ, 2006.

является результатом построения в современной России опрично-земского социального и политического порядка³.

Однако политический режим характеризует не только сложившаяся система властных приемов, но и национальная ментальность в совокупности с восприятием гражданами власти, которые являются следствием сложившейся системы отношений в государстве.

Одной из специфических черт восприятия российскими гражданами политики в целом является крайняя двойственность и идеологическая неопределенность, которая выражается сосуществованием в сознании двух идеологических парадигм – либерально-демократической и советской. Данные выводы подтверждаются исследованиями, проводимыми как российскими аналитическими центрами на федеральном уровне, так и региональными исследовательскими службами. В конце 90-х годов в Тамбовской области было предпринято исследование ценностных ориентаций электората, полученные данные подтверждают присутствие в общественном сознании ценностей и установок характерных для западного типа личности, при сохранении консервативного, «советского» мировоззрения. Так ориентация на равенство между людьми оценивалась выше, чем необходимость личного выбора, однако тенденция к либерализации общественных взглядов ясно просматривалась⁴.

Последние социологические исследования все чаще показывают возрастание общественного запроса на консервативные, «советские» ценности, идеалы «сильной руки» и политику «закручивания гаек». Однако, представляется возможным, что усиление подобных общественных настроений стало результатом информационного пресса российских средств массовой информации и проводимой государством политики, нацеленной на дискредитацию оппозиции и либерального мировоззрения в целом. Отечественные аналитические центры и многие ученые политологи все чаще озабочены уровнем ненависти, национализма и ксенофобии, которые порождают раскол в российском обществе и провоцируют гонения на несогласных с официальной позицией Кремля.

Таким образом, авторитарный характер, свойственный советскому обществу, заметно проявляется и в современном российском социуме. Более того, с самого распада СССР наблюдалась тенденция к постоянному пробуждению в общественном сознании архетипов и ценностей советской эпохи. Сейчас возврат к консервативным, авторитарным ценностям стал носить общенациональный характер. Это чревато в первую очередь возвратом тоталитаризма на российскую политическую арену и запретом свободы слова, что уже сейчас подтверждается, введением цензуры в российском интернете, запретом на все украинские каналы и сайты сторонников майдана, в реестр запрещенных попало и большинство интернет страниц российских оппозиционеров, а также их сторонников. Очевидно, что в скором времени существование свободы слова и плюрализма мнений, как незаменимых атрибутов современных демократий, встанет в России под большой вопрос, а курс на усиление вертикали и централизации власти продолжится.

Остается надеяться, что в будущем в России появится значительный по своему масштабу новый класс людей, который будет свободен от ориентации на авторитарный характер и взаимоотношения с государством на основе господства и подчинения. Однако подобные изменения в сознании людей требуют большего времени, а также поддержки со стороны политической элиты.

3 АрндтХ. Истокитоталитаризма. М.: ЦентрКом, 1996.

4 Hanson, S. E.: PlebiscitarianPatrimonialism in Putin's Russia: Legitimizing Authoritarianism in a Postideological Era, in: The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2011 (Vol. 636), No. 1, pp. 32–48.

Литература:

1. Арендт Х. Истоки тоталитаризма. М.: ЦентрКом, 1996.
2. Пеньков В.Ф., Коврикова О.И. О ценностных ориентациях электората (на материалах социологических исследований в Тамбовской области)/ Под ред. З- М. Зотовой, - Тамбов: Изд-во гостипографии «Пролетарский светоч», 1998.
3. Пивоваров Ю. С. О «советском» и путях его преодоления (статья первая). Советское Ueberalles. – Полис. Политические исследования. 2014. № 1. С. 60-82
4. Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: АСТ: Астрель, 2012.
5. Фромм Э. Здоровое общество. – М.: АСТ, 2006.
6. Hanson, S. E.: Plebiscitarian Patrimonialism in Putin's Russia: Legitimizing Authoritarianism in a Postideological Era, in: The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2011 (Vol. 636), No. 1, pp. 32–48.
7. Sakwa R. The dual state in Russia//Post-Soviet Affairs, 2010, 26, 3, pp. 185-206

ПРИНЦИПИТЕ НА ЗАПАДНОЕВРОПСКАТА ИНТЕГРАЦИЈА

THE PRINCIPLES OF THE WEST EUROPEAN INTEGRATION

Резиме: Европската интеграција е процес на индустриски, политички, правни, економски, социјални и културни интеграции на државите, во целост или делумно во Европа. Европската интеграција првенствено е настаната преку Европската Унија и нејзините политики. Пред повеќе од шест децении, шест земји во Западна Европа (*Белгија, Франција, Западна Германија, Италија, Луксембург и Холандија*) одлучија да превземат чекор понатаму во економската соработка. Визијата на ЕУ во основа потекнува од Шумановата декларација во 1950 година, во која идејата беше да се спојат нивните економии во единствена.

Клучни зборови: Европска унија, принципи, интеграција, стратегија, обединување, суверенитет, соработка, интереси

Abstract: European integration is a process of industrial, political, legal, [economic](#), social and cultural [integration](#) of states wholly or partially in Europe. European integration has primarily come about through the [European Union](#) and its policies. More than six decades ago, six countries in western Europe (Belgium, France, West Germany, Italy, Luxembourg, and the Netherlands) decided to take economic cooperation a step further. The vision of the EU founding fathers, epitomized by the Schuman Declaration in 1950, was to tie their economies.

Keywords: European Union, principles, integration, strategy, unity, sovereignty, cooperation, interest

Принципите на Западноевропската интеграција воглавно се во основата на доследното спроведување на стратегијата на Европската унија како некои од најважните елементи кои имаат универзален карактер, односно се применуваат за секое обединување на држави.

Тие принципи се поврзани со изработката и реализацијата на механизмот на стратегијата на Европската Унија, преку одредени етапи на неговиот развој.

Конфликтите и кризите се на прво место кои се разгледуваат како една од основните фази на развојот, поттикнувајќи ги учесниците кон анализа и преоценка на досегашното искуство за изнаоѓање на нови решенија.

Суштината на овој принцип е во тоа да сите членови на Европската Унија отворено да ја прифаќаат и применуваат потребата од мобилизација на целосниот интелектуален и социјално-политички потенцијал. Тој пристап објективно е претпоставка да противречностите не бидат кочница туку стимул за развој на интеграцијата. Тоа се потврдува со праксата при решавање на многу различни ставови во Европската Унија од минатото па се до денес. Во целата историја на Евроската унија има само еден случај во кој преговарачкиот процес пропадна и целосно беше прекинат, односно во далечната 1965 година кога Франција на одредено време го прекина членувањето во некои органи на Европската Унија поради несогласување за донесеното решение кое беше наложено од партнерите, по основ на прашањето за откажување на правото за едногласно усвојување на одлуките од суштинско значење поврзани со државни прашања. Во наредните години веќе никогаш не се посегна кон можноста за ултиматум.

На второ место се наоѓа *доброволното откажување од традиционалните сфаќања за националниот суверенитет и пренесувањето на дел од него на меѓународните организации.*

Овој принцип е тесно поврзан со изјаснувањето на суштината на поимот суверенитет. Дебатите по основ на ова прашање во Европската Унија се водат сеуште. После Втората светска војна следува фаза на пофлексибилен период во смисла на доброволно делигирање на дел од националниот суверенитет на меѓународните организации, кој не е спротивен на домашните ставови туку напротив му обезбедува поголеми гаранции. Акцентот паѓа на перцепцијата

дека во практика се добива сумирање на националниот суверенитет со уцврстување на позициите на алијансата од држави и на таа основа и на секого поединечно. Тоа се потврдува со фактот дека во Европската Унија за проширување на интеграциите се застапени не само големите земји туку и малите и средните земји членки, а воедно и земјите кои имаат мал стаж во членување во унијата. Заедно со тоа, независно од делгирањето на суверенитет, секое прашање е разгледувано од страна на секоја држава како животнo важен за неа и може да биде решаван само на база на едногласност и правото на вето на заинтересираната држава. Тоа претставува еден од кардиналните принципи во дејствувањето на Европската Унија и само со применувањето и прифаќањето на Единствениот Европски Акт се врши делумна транзиција кон прифаќање на одлуки со мнозинство од гласовите. Таа промена веројатно ќе биде објект на жестоки анализи и Европската Унија уште долго време ќе ги комбинира двете процедури на гласање - едногласноста и квалификуваното мнозинство.

На трето место се поставува постепеноста и етапноста во движењето напред со јасно определени приоритетни задачи, за кои претстои да се решат во секоја етапа на развојот како приоритет на општите долгорочни интереси пред неусогласеноста во националните интереси и несогласувањата.

Основниот принцип за етапноста е формулиран од страна на Жан Моне и Роберт Шуман уште кон крајот на 40-тите години и почетокот на 50-те години од минатиот век кој гласи: Европа нема да се изгради одеднаш и целосно, таа ќе се создава непосредно со конкретни достигнувања кои ќе доведуваат пред се како практична солидарност. Во тој период се формирани и основните етапи: создавање на царински сојуз, единствен пазар, економски и валутен сојуз и последната етапа, политички сојуз. Во историјата на Европската Унија се правени обиди да се отстапува од овие етапи со цел да се успори развојот на интеграцијата, но истото доживува неуспех. Стратегијата за транзицијата на принципот на етапноста се покажува како поповолна.

На четврто место се наоѓа прагматизмот при определување на првостепените задачи, при изборот на приоритетни насоки и средства за развој кои доведуваат до флексибилна реакција на новонастаните ситуации, променувајќи го курсот, одлагајќи го решавањето на некои прашања и ставајќи ги во преден план. Токму овој принцип лежи во основата на одлуките за економска конвергенција на земјите-членки со помош на структурните фондови на Европската унија и поактивна хармонизација на економската политика на националните влади, остварување на преодни настани кон патот на монетарната и научно-техничка интеграција.

Врз основа на овој принцип во почетокот на 80-тите години се отфрла максималистички идеја за потпишување на договор за формирање на политичка унија од федеративен тип, иако Европскиот парламент го одобрува проектот за валиден договор во 1984 година. Наместо тоа се прифаќа компромисен документ - Единствен европски акт, прокламиран како квалитет на примарна цел за создавање на единствен внатрешен пазар кон крајот на 1992 година, кој предвидува за разлика од општиот пазар на 60-тите години, слобода на движењето не само на стоката, но и на услугите, капиталот и лицата, а исто така и значително поголема кохерентност на економската и монетарната политика на земјите.

Анализата на фазите и принципите во развојот на Европската унија им овозможува да се направи заклучок дека евроинтеграциите не би се движеле така успешно напред, ако нејзиниот развој не се обезбедува од цел систем од механизми - политички, правни, судски, административни и финансиски. Овој систем, формиран во процесот на развојот на Европската унија, исто така е заснован на некои општи принципи, но во свои конкретни форми, суштинско подржуван во националните системи. Негови карактеристични одлики се:

- » *комбинирање на институции од два типа - меѓудржавни и супранационални.* Лицата кои влегуваат во органите на првиот тип, дејствуваат во квалитетот на официјални претставници на земјата-членка. Членовите на органите на вториот тип се исто така предложени од страна на секоја држава, но тие дејствуваат како независни лица, не се обврзани со никакви инструкции од страна на нивните влади. Овој двоен принцип на формирање, помага за одржување на рамнотежата помеѓу интересите на одделните земји и интересите на Заедницата како целина;
- » *флексибилно поделба на надлежностите меѓу институциите на Европската*

унија и националните влади. Можат да се одвојат три главни варијанти на поделба на надлежностите: прв, сфери во кои се одвива општата политика на ниво на Европската унија (аграрна, трговска и сл); втора, сфери со измешани надлежности, каде за одделни насоки или групи прашања одлучуваат телата на Европската унија, а останатите како претходно се наоѓаат во овластувањата на националните влади (регионална, социјална и слично); трета, сфери во кои функциите на Европската унија се ограничуваат од координирана акција на земјите и изработка на препораки (макроекономска политика во областа на животната средина и сл);

- » *разновидност од типови прифатени решенија* - од регулативи и директиви, обврзувачки за извршување од националните влади и сите учесници во интеграцијата, до заклучоци кои имаат препорачлив карактер;
- » *приматот на правото на Европската унија над националното право на земјите-членки*, определени од содржината на основните договори. Извор на правото во Европската унија се пред сè три договори формирани од Европската заедница, Единствениот европски акт и Договорот за Европската унија, а исто така и договорите за пристапување кон Европската унија на нови земји-членки.

Како заклучок треба да се нагласи дека во организационата структура на Европската унија за западниот политички систем доаѓа до одраз традиционалниот принцип за поделба на законодавната, извршна и судска функција. Таа станува показател за нов тип меѓудржавна соработка.

Користена литература:

1. Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, Palgrave Macmillan, 2000, pp. 21–22.
2. D. Weigall and P. Stirk, editors, *The Origins and Development of the European Community*, Leicester: Leicester University Press, 1992, pp. 11–15.
3. Jans, J.H. (2007). *Europeanisation of Public Law* (1st ed.). Europa Law Publishing. p. 418.
4. Kaczorowsky, Alina (2008). *European Union law*. Taylor & Francis. p. 231.
5. Davies, Karen (2003). *Understanding European Union law*. Routledge. p. 44.
6. Giacomo, Di Federico (2011). *The EU Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument*. Volume 8 of *Ius Gentium Comparative Perspectives on Law and Justice*. Springer. p. 147.

